

ÖĞRENCİLER VE EĞİTİME ERİŞİM

EĞİTİM İZLEME RAPORU 2021

ÖĞRENCİLER VE EĞİTİME ERİŞİM

EĞİTİM İZLEME RAPORU 2021

ERG HAKKINDA

Eğitim Reformu Girişimi (ERG), çocuğun ve toplumun gelişimi için eğitimde yapısal dönüşüme nitelikli veri, yapıcı diyalog ve farklı görüşlerden ortak akıl oluşturarak katkı yapan bağımsız ve kâr amacı gütmeyen bir girişimdir. Yapısal dönüşümün ana unsurları, eğitimde karar süreçlerinin veriye dayalı olması, paydaşların katılımıyla gerçekleşmesi, her çocuğun kaliteli eğitime erişiminin güvence altına alınmasıdır.

2003 yılında kurulan ERG, Türkiye'nin önde gelen vakıflarının bir arada desteklediği bir girişim olmasıyla Türkiye sivil toplumu için iyi bir örnek oluşturur.

ERG çalışmalarını, Eğitim Gözlemevi ve Eğitim Laboratuvarı birimleriyle yürütür, Öğretmen Ağı'nın yürütücülüğünü üstlenir.

ERG, Anne Çocuk Eğitim Vakfı, Aydın Doğan Vakfı, Borusan Kocabıyık Vakfı, Elginkan Vakfı, ENKA Vakfı, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Kadir Has Vakfı, Mehmet Zorlu Vakfı, MV Holding, Sabancı Üniversitesi, Tekfen Vakfı, Türkiye Vodafone Vakfı, Vehbi Koç Vakfı ve Yapı Merkezi tarafından desteklenmektedir.

KURUMSAL DESTEKÇİLERİMİZ

İÇİNDEKİLER

GRAFİKLER VE TABLOLAR	4
KISALTMALAR	5
YAZARLAR HAKKINDA	7
SUNUŞ	8
GİRİŞ	9
COVID-19 KOŞULLARINDA EĞİTİME ERİŞİM VE ÖĞRENCİLERİN İYİ OLMA HÂLİ	10
Kademelere Göre Okulların Açık Kalma Süreleri	10
Uzaktan Eğitim	13
Öğrencilerin İyi Olma Hâli	16
TEMEL GÖSTERGELER	19
Erken Çocukluk Eğitimi	21
İlkokul	27
Ortaokul	27
Ortaöğretim	28
Açıköğretim	30
DEVAMSIZLIK, SINIF TEKRARI VE OKUL TERKİ	32
Devamsızlık	32
Sınıf Tekrarı	34
Okul Terki	34
EĞİTİME ERİŞİMİ İÇİN ÖZEL ÖNLEM GEREKEN ÇOCUKLAR	37
Özel Eğitim Desteğine İhtiyacı Olan Çocuklar	37
Mülteci Çocuklar	42
Çalışan Çocuklar	47
Köy Okulları	49
Ceza İnfaz Sisteminde Çocuklar	53
Korunma İhtiyacı Olan Çocuklar	55
Azınlık Okulları	57
SONUÇ	58
KAYNAKÇA	60

GRAFİKLER VE TABLOLAR

GRAFİKLER

Grafik 1: 2020-21 eğitim-öğretim yılında Türkiye’de yüz yüze ve uzaktan eğitim	11
Grafik 2: Yaşa göre okula kayıtlı olan ve olmayan öğrencilerin oranı, 2020-21	19
Grafik 3: Okulöncesi eğitimde net okullulaşma oranları ve toplam öğrenci sayısı	22
Grafik 4: Okulöncesi eğitimde öğrencilerin kurumlara göre dağılımı, 2020-21 (%)	23
Grafik 5: Ortaöğretimde cinsiyet ve bölgeler ayrımında net okullulaşma oranları, 2020-21	28
Grafik 6: Ortaöğretim öğrencilerinin program türlerine göre dağılımı	29
Grafik 7: Açıköğretim liselerinde öğrenim gören öğrencilerin (14-17 yaş) tüm ortaöğretim öğrencilerine oranı	30
Grafik 8: Kademelere ve yıllara göre kaynaştırma yoluyla eğitim alan öğrenci sayıları	41
Grafik 9: Eğitim ortamlarına göre özel eğitim öğrencisi sayıları	42
Grafik 10: Geçici koruma altındaki çocuk sayısı ve okullulaşma oranı	43

TABLolar

Tablo 1: MEB idare faaliyet raporlarında 20 gün ve üzeri devamsız öğrenci oranı (%)	33
Tablo 2: Doğum yıllarına göre net okullulaşma oranları	35
Tablo 3: Örgün eğitimde özel eğitim hizmetlerinden yararlanan öğrenci sayısı, 2020-21	38
Tablo 4: Cinsiyet ayrımında yıllara göre örgün özel eğitim hizmetlerinden yararlanan öğrenci sayısı	40
Tablo 5: Köy okullarında kayıtlı öğrencilerin kademeye ve cinsiyete göre dağılımı, 2020-21	50
Tablo 6: Azınlık eğitim kurumlarının ve öğrenci sayılarının kademelere göre dağılımı, 2020-21	57

KISALTMALAR

A.g.e.:	Adı geçen eser
AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
ABİDE:	Akademik Becerilerin İzlenmesi ve Değerlendirilmesi Araştırması
ASHB:	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
BEP:	Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı
BM:	Birleşmiş Milletler
COVID-19:	Yeni Tip Koronavirüs Hastalığı
ÇABACAM:	ÇABA Çok Amaçlı Erken Çocukluk Eğitimi Merkezi
ÇHS:	Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
DÖGM:	Din Öğretimi Genel Müdürlüğü
EBA:	Eğitim Bilişim Ağı
EÇE:	Erken Çocukluk Eğitimi
EÇGEP:	Erken Çocukluk Gelişimi Sivil Toplum Kuruluşları Platformu
ERG:	Eğitim Reformu Girişimi
EYHGM:	Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü
FRIT:	<i>Facility for Refugees in Turkey</i> (Türkiye'deki Mülteciler için Mali Yardım Programı)
GEM:	Geçici Eğitim Merkezi
HBÖGM:	Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü
ILO:	<i>International Labour Organization</i> (Uluslararası Çalışma Örgütü)
KODA:	Köy Okulları Değişim Ağı
LGS:	Liselere Geçiş Sistemi
LGBTİ+:	Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseks
MEB:	Millî Eğitim Bakanlığı
OECD:	<i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i> (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
OGM:	Ortaöğretim Genel Müdürlüğü
PIKTES:	<i>Project on Promoting Integration of Syrian Kids into the Turkish Education System</i> (Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi)
PISA:	<i>Programme for International Student Assessment</i> (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı)

RAM:	Rehberlik ve Araştırma Merkezi
SDG:	<i>Sustainable Development Goals</i> (Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri)
SED:	Sosyal ve Ekonomik Destek
SEUP:	<i>Project for Social and Economic Cohesion through Vocational and Technical Education</i> (Mesleki ve Teknik Eğitim Yoluyla Sosyal ve Ekonomik Uyum Projesi)
SGB:	Strateji Geliştirme Başkanlığı
SGDD-ASAM:	Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği
SSDE:	<i>Turkey Safe Schooling And Distance Education Project</i> (Türkiye Güvenli Okullaşma ve Uzaktan Eğitim Projesi)
SUY:	Sosyal Uyum Yardımı
ŞEY:	Şartlı Eğitim Yardımı
t.y.:	Tarih yok.
TDSD:	Türkiye Down Sendromu Derneği
TEDİS:	Taşınabilir Eğitim Denetleme ve İzleme Sistemi
TEDMEM:	Türk Eğitim Derneği Düşünce Kuruluşu
TNSA:	Türkiye Nüfus Sağlık Araştırması
TRT:	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TRT EBA TV:	Eğitim Bilişim Ağı Televizyonu
TTB:	Türk Tabipler Birliği
TTKB:	Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
UDEP:	Ulusal Destekleme Programı
UNDP:	<i>United Nations Development Programme</i> (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
UNESCO:	<i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization</i> (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
UNHCR:	<i>United Nations High Commissioner for Refugees</i> (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği)
UNICEF:	<i>United Nations International Children's Emergency Fund</i> (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)
vb.:	Ve benzeri
vd.:	Ve diğerleri
YBO:	Yatılı Bölge Ortaokulu
YEĞİTEK:	Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü
YEP:	Yardımcı Eğitim Programı

YAZARLAR HAKKINDA

Ezgi Tunca, 2017 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nden Sosyoloji yan dal programıyla beraber mezun oldu. 2019 yılında Lund Üniversitesi Refah Politikaları ve Yönetimi yüksek lisans programını İsveç Enstitüsü bursuyla tamamladı. Çocuk hakları alanında çalışan çeşitli sivil toplum örgütlerinin projelerinde gönüllü, eğitmen, kolaylaştırıcı ve proje sorumlusu olarak yer aldı. Şubat 2020'de ERG Eğitim Gözlemevi'nde Araştırma Asistanı olarak çalışmaya başladı.

Kayıhan Kesbiç, 2017 yılında Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun oldu. Aynı bölümde ilk yüksek lisans derecesini aldı. 2019-20 akademik yılında Jean Monnet bursiyeri olarak Kent Üniversitesi'nde Uluslararası Göç alanında ikinci yüksek lisansını tamamladı. Eğitim Reformu Girişimi'ne araştırmacı olarak Ekim 2020'de katılan Kayıhan, mülteci çocukların eğitimine ve yoksulluğun eğitime etkilerine yoğunlaşıyor.

Ekin Gamze Gencer, 2009 yılında Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji bölümünden mezun oldu. Sonrasında Columbia Üniversitesi'nde Sosyokültürel Antropoloji bölümünde yüksek lisans yaptı. ERG Eğitim Gözlemevi'nde Politika Analisti olarak Ekim 2020'de çalışmaya başlayan Gencer, özel eğitim ve göçmenlik alanlarındaki eğitim politikalarını izliyor, tüm çocukların eğitim hakkının güvence altında olmasına yönelik savunuculuk çalışmalarını yürütüyor.

SUNUŞ

COVID-19 koşullarında başlayan 2020-21 eğitim-öğretim yılı 2 Temmuz 2021'de salgının devam eden etkisi altında tamamlandı. Salgının yarattığı kriz, tüm dünyada çocukların en temel haklarından biri olan nitelikli eğitime erişimi olumsuz etkiledi. ERG olarak 2020-21 eğitim-öğretim yılını farklı boyutlarıyla izlemeye ve değerlendirmeye Eğitim İzleme Raporu 2021'nin üçüncü dosyası olan Öğrenciler ve Eğitime Erişim'le devam ediyoruz. Dosyada, salgın sürecinde eğitime ve okulun sunduğu sosyal hizmetlere erişimi, uzaktan eğitimin durumunu ve ortaya çıkan sosyal ve duygusal ihtiyaçları, çocuk odaklı bir bakış açısıyla ve çocuğun iyi olma hâlini önceliklendirilerek değerlendiriyoruz.

Öğrenciler ve Eğitime Erişim dosyasında, eğitime erişime ilişkin güncel veriler, politikalar, uygulamalar ve araştırmalar, nitelikli ve kapsayıcı eğitimin bir hak olduğu anlayışıyla ve öğrencilerin çeşitli koşulları da göz önüne alınarak inceleniyor. Mevcut eğitim göstergelerinin uzaktan eğitim süreciyle belirginleşen sınırlılıkları irdeleniyor ve eğitimin krizlere dayanıklı hâle gelmesi için tüm sistemlerin dönüşmesi gerekliliğinin altı çiziliyor.

Eğitim İzleme Raporu 2021: Öğrenciler ve Eğitime Erişim dosyasının hazırlık sürecine destek veren, bilgi ve görüşlerini bizlerle paylaşan Burcu Gündüz Maşalacı, Cansu Şekerci, Dr. Çetin Çelik, Prof. Dr. Ebru Aktan Acar, Fulya Ekmen, Dr. Fulya Giray Sözen, İdil Seda Ak, Doç. Dr. Mehmet Toran, Mine Ekinci, Doç. Dr. Mine Göl Güven ve Sinem Sefa Akay'a, deneyimlerini aktaran öğretmenlere ve okul yöneticilerine teşekkürlerimizi sunarız.

Eğitim İzleme Raporu 2021: Öğrenciler ve Eğitime Erişim dosyasının çocuğun iyi olma hâlini gözeten, veri temelli ve katılımcı eğitim politikalarının geliştirilmesine ve eğitim sisteminin krizlere dayanıklı hâle getirilmesine katkıda bulunmasını diliyoruz.

Prof. Dr. Üstün Ergüder

Yönetim Kurulu Başkanı
Eğitim Reformu Girişimi

GİRİŞ

2020-21, salgının başladığı 2019-20 eğitim-öğretim yılının ikinci dönemine kıyasla okulların daha uzun süre açık olduğu, seyreltilmiş yüz yüze eğitim ve uzaktan eğitimin bir arada uygulandığı bir eğitim-öğretim yılı oldu. Salgın sürecinde okulların kısıtlı bir süre açılmış olması ve çoğunlukla uzaktan eğitime devam edilmesi, sadece eğitime erişimi değil, çocukların okul aracılığıyla eriştikleri sosyal hizmetlerden ve koruma mekanizmalarından yararlanmalarını da engelledi.

Önceki eğitim yılında olduğu gibi 2020-21'de de çocukların eğitime erişimleri ailelerinin sosyoekonomik durumları, ev ortamları, öğretmenlerinin inisiyatifi ve ihtiyaç duydukları destek seviyesi gibi faktörler doğrultusunda şekillendi. Salgın döneminde birçok çocuğun eğitim hakkına ulaşamaması diğer haklarının önünde engel oluşturdu. Çocuklar, sosyal ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli işlevleri olan okul topluluğundan uzak kaldılar ve sosyalleşme imkânlarını kaybettiler. Yapılan çeşitli araştırmalar okuldan fiziksel olarak uzak olmanın öğrenciler üzerinde olumsuz ruhsal etkileri olduğunu, ayrıca ruhsal sağlıklarının bozulmasının da devamsızlığı artıran nedenlerden biri olduğunu altını çiziyor.¹ Bu süreçte eğitime erişim gibi okulun fiziksel ortamına erişimin de **çocuğun iyi olma hâlinin** önemli bir parçası olduğu, okulun çocuk haklarının sağlanmasında temel bir rol oynadığı ön plana çıktı.

ÇOCUĞUN İYİ OLMA HÂLİ

Çocuğun yaşam kalitesini, öznel iyi olma hâlini ve memnuniyetini ön plana alan ve yapabilirliklerini artırmayı hedefleyen bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım sağlık, maddi durum, eğitim, ev ve çevre koşulları, ilişkiler gibi alanlarda çocuğun iyi olmasını hedefler, çocuğun refahına ve gelişmesine bütünsel olarak yaklaşır.

Kaynak: <https://bit.ly/2WTrcFb>

Çocuğun iyi olma hâlinin güçlenmesi ancak çocuk haklarının hayata geçirilmesiyle mümkün olabilir.

Salgın döneminde ortaya çıkan yeni ihtiyaçlara yönelik eğitim süreçlerinde alınan bazı kararlar ve yapılan düzenlemeler eğitimin paydaşları için belirsizlik ortamı yarattı.² Eğitimin diğer paydaşları gibi öğrenciler de belirsizliklerden içinde buldukları koşullara göre farklı şekillerde ve derecelerde etkilendiler. Sosyoekonomik durum, ev ortamı, ailelerin sağlık durumu ve teknolojik cihazlara erişim gibi değişkenler, öğrencilerin bu belirsizlikler barındıran sürece uyum sağlayıp sağlayamadıklarının belirleyicileri arasında yer aldı ve çocukların iyi olma hâlini doğrudan etkiledi.

Uzaktan eğitim ve çevrimiçi öğrenme, eğitime erişimin okullulaşma, devamsızlık, sınıf tekrarı ve eğitimden erken ayrılma gibi göstergelerle açıklanmasını olanaksız kıldı. Eğitime erişim durumunun değerlendirilebilmesi için internete ve Eğitim Bilişim Ağı'na (EBA) erişim, EBA Destek Noktaları'nın kullanımı, hanelerdeki koşullar gibi yeni göstergelere ihtiyaç duyuldu.

Eğitim İzleme Raporu 2021: Öğrenciler ve Eğitime Erişim dosyasında eğitime erişime ilişkin güncel veriler ve temel eğitim göstergelerinin durumu değerlendiriliyor, salgının eğitim ve okula erişim ile çocuğun iyi olma hâli üzerine etkilerine odaklanılıyor. 2020-21 eğitim-öğretim yılında öğrenciler ve eğitime erişime dair politika, uygulama ve araştırmalar inceleniyor, erişim sorunları ve özel önlem gerektiren çocuklar için geliştirilen projeler ön plana çıkarılıyor.

1 Shwartz vd., 2021; Meherali vd., 2021.

2 Okulların yüz yüze eğitime geçmesi veya uzaktan eğitime devam edilmesine yönelik alınan kararlar Eğitim İzleme Raporu 2021'in ilk dosyası olan Eğitim Yönetişimi ve Finansmanı'nda değerlendiriliyor.

COVID-19 KOŞULLARINDA EĞİTİME ERİŞİM VE ÖĞRENCİLERİN İYİ OLMA HÂLİ

2020-21 eğitim-öğretim yılı başından sonuna dek COVID-19 koşulları altında tamamlandı. Bu dönemde Millî Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) öncelikli hedefi ve eğitim paydaşlarının beklentisi 16 Mart 2020'de kapanan okulların yeniden açılarak yüz yüze eğitime geri dönülmesiydi.³ 2020-21 eğitim-öğretim yılı, 31 Ağustos 2020 tarihinde tüm kademeler için uzaktan eğitimle başladı. 21 Eylül 2020'de aşamalı ve seyreltilmiş yüz yüze eğitime geçileceği açıklandı.⁴ Ancak yüz yüze eğitime tam olarak geçilemedi. Bu eğitim-öğretim yılı boyunca uzaktan eğitim, seyreltilmiş yüz yüze eğitim gibi çeşitli yöntemler denendi. 1 Mart 2021'de MEB okulların durumuna, buldukları illerin risk düzeyine göre karar verileceğini açıkladı.⁵ Eğitim yılının %44,4'ünde, yani 87 gün, tüm bölge ve kademelerdeki okullar kapalıydı.⁶

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) hafta sonları ve resmi tatilleri içine katarak sağladığı verilere göre, 31 Ağustos 2020-2 Temmuz 2021 tarihleri arasında Meksika, Kosta Rika ve Polonya'dan sonra Türkiye, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkeleri arasında okulların en uzun süre kapalı olduğu dördüncü ülke oldu.⁷

KADEMELERE GÖRE OKULLARIN AÇIK KALMA SÜRELERİ

Grafik 1, kademe ve okul türlerine göre, 2020-21'de okulların açık, kısmen açık ya da kapalı kaldıkları süreyi gösteriyor. 31 Ağustos-18 Eylül 2020, 23 Kasım 2020-12 Şubat 2021 ve 29 Nisan-14 Mayıs 2021 tarihleri arasında tüm okullar kapalıydı. 2 Mart-28 Nisan 2021 tarihleri arasında ise okulların durumuna illerin risk düzeyine göre karar verildi.⁸ Bu karar doğrultusunda orta ve düşük risk düzeyindeki illerde 5, 6, 7, 9, 10 ve 11. sınıflar yüz yüze eğitime dönerken diğer bölgelerde bu sınıflar kapalı kaldı. *Eğitim İzleme Raporu 2021: Eğitim Ortamları* dosyasına göre, 2 Mart 2021'de başlayan kademeli normalleşme

3 Gönel, 22 Temmuz 2020.

4 Gündoğmuş, 12 Ağustos 2020.

5 MEB, 1 Mart 2021.

6 ERG tarafından yapılan UNESCO (t.y.) verileri kullanılarak hesaplamaya göre, 2 Temmuz 2021'de biten 2020-21 eğitim-öğretim yılında, çocukların okula gitmesi gereken gün sayısı 196'dır.

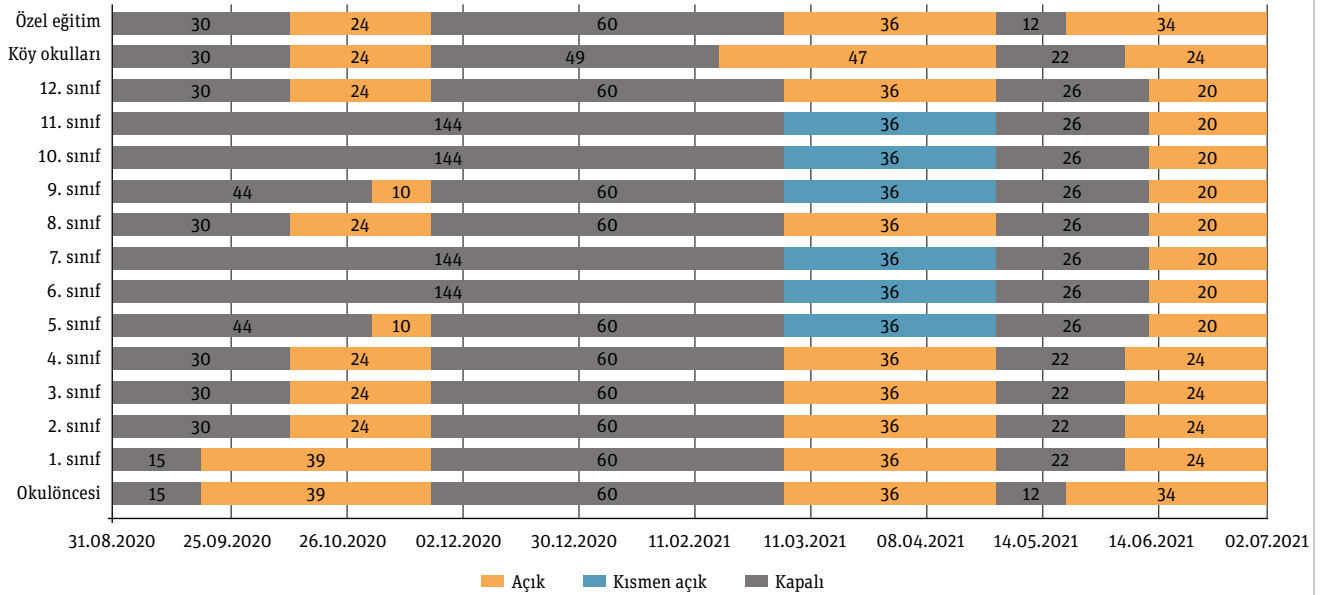
7 UNESCO (t.y.) verileri kullanılarak ERG tarafından hesaplandı.

8 MEB, 1 Mart 2021.

sürecinde 3.572.759 öğrenci yüksek ve çok yüksek riskli olan 39 ilde öğrenim gördükleri için uzaktan eğitime devam etti.⁹ Çoğunlukla Doğu Karadeniz, Marmara, Akdeniz ve Ege'de yer alan yüksek ve çok yüksek riskli illerde öğrenim gören öğrenciler kademeli normalleşme sürecinde de yüz yüze eğitime devam edemedi.¹⁰ 5, 6, 7, 9, 10 ve 11. sınıflarda öğrenim gören öğrenciler için okullar, 2020-21 eğitim-öğretim yılı boyunca yüksek ve çok yüksek risk altında olan illerde 20 gün, orta ve düşük riskli illerde ise 56 gün açık kaldı.

Okulöncesi kademesi¹¹ (109 gün), 1. sınıflar (99 gün), köy okulları (95 gün) ve özel eğitim okulları (94 gün) en uzun süre açık kalan kademe ve kurumlardı. 6, 7, 10 ve 11. sınıflar ise yüz yüze eğitime en kısa süre devam eden kademelerdi.

GRAFİK 1: 2020-21 EĞİTİM-ÖĞRETİM YILINDA TÜRKİYE'DE YÜZ YÜZE VE UZAKTAN EĞİTİM

Kaynak: UNESCO (t.y.) verileri kullanılarak ERG tarafından hesaplandı.

9 Kıyığı, 2021.

10 Kıyığı, 2021.

11 Eğitim İzleme Raporu 2021: Öğrenciler ve Eğitime Erişim dosyasında ilgili yönetmelikte belirtildiği üzere MEB tarafından 3-5 yaş grubuna yönelik sağlanan eğitim "okulöncesi" kademesi olarak yer alıyor. Erken çocukluk eğitimi, erken çocukluk dönemi olarak adlandırılan 0-8 yaş aralığına yönelik eğitim hizmetlerinin bütününe kapsıyor.

Erken çocukluk eğitiminin (EÇE) çocukların fiziksel, zihinsel, sosyal ve duygusal gelişimi için kritik olması ve uzaktan eğitimin bu kademe için görece daha elverişsiz olması yüz yüze eğitimin önceliklendirmesi gereksinimini ortaya çıkardı. Bu gereksinimle uyumlu olarak okulöncesi, 2020-21'de 109 günle en uzun süre açık kalan kademedir (Grafik 1).

2020-21 eğitim-öğretim yılında okulöncesinden sonra en çok ilkökul kademesindeki öğrencilere yüz yüze eğitim verildi. Bu süreçte okullar 1. sınıflar için 99 gün, 2, 3 ve 4. sınıflar için ise 84 gün süreyle açık kaldı. 1. sınıfa giden öğrenciler eğitimlerine 97 gün uzaktan eğitimle devam ederken bu süre 2, 3 ve 4. sınıflar için 112 gündü.

Salgının etkisinde geçen 2020-21 eğitim-öğretim yılında yüz yüze eğitimden en uzun süre uzak kalan kademelerden biri ortaokullardır. Okullar, 5. sınıflar için 30 gün, 6 ve 7. sınıflar içinse 20 gün açık kaldı. Bu kademeler için ayrıca buldukları ilin salgın riskine bağlı olarak okullar düşük ve orta riskli illerde 36 gün daha yüz yüze eğitime devam etti. Liselere Geçiş Sistemi (LGS) kapsamındaki merkezi sınava hazırlanan 8. sınıflar ise daha uzun süre yüz yüze eğitim aldılar, okullar bu kademedeki öğrenciler için 80 gün açık kaldı.

Ortaöğretim kurumlarına devam eden öğrenciler, 2020-21 eğitim-öğretim yılında öğrenim gördükleri dereceye ve buldukları ilin risk kategorisine göre değişen gün sayısında seyreltilmiş yüz yüze eğitim alabildiler. 12. sınıfa devam eden öğrenciler için okullar 80 gün açık kalırken 10 ve 11. sınıfa devam eden öğrenciler için bu sayı yaşıyor oldukları ilin salgın riskine göre 20-56 gün arasındaydı. Okullar, 9. sınıflar için buldukları ilin salgın riskine göre 30-66 gün arasında açık kaldı.

Seyreltilmiş yüz yüze eğitim uygulaması nedeniyle öğrenciler okulların açık olduğu her gün okula gidemediler. Öğrencilerin okulda yüz yüze eğitim aldıkları gün sayısı değerlendirilirken bu durum hesaba katılmalıdır. Seyreltilmiş yüz yüze eğitim uygulamasında okullar, sınıflardaki öğrenci yoğunluğunu azaltmak amacıyla yarı kapasitede eğitim-öğretim hizmetleri sundu. İki gruba bölünen öğrencilerin bir kısmı okula pazartesi ve salı günleri devam ederken ikinci grup okula perşembe ve cuma günleri gitti.¹² Çarşamba günleri ise sınıflar dezenfekte edildi ve tüm sınıf uzaktan eğitime devam etti.¹³ Örneğin, okullar 1. sınıflar için 99 gün açık kaldı. Ancak, 2020-21 eğitim-öğretim yılında 1. sınıflı tamamlayan bir öğrenci seyreltilmiş yüz yüze eğitim uygulaması nedeniyle 40 gün okulda yüz yüze eğitim alabildi. Bu bağlamda, okulların açık ve kapalı olma durumuna çocuklar açısından bakıldığında kademeler için okul açık olsa da uygulamada görünenin altında gün sayısında okula gidilebildiği ortaya çıkıyor.

Araştırmalar, okulların uzun süre kapalı kalmasının öğrencilerin duygu durumunu olumsuz etkilediğini gösteriyor.¹⁴ Salgın döneminin çocuklar üzerine etkisini inceleyen bir rapor, okulları 1-4 hafta arasında kapanan öğrencilerin %62'sinin olumsuz duygularının arttığını belirtirken okulları 17-19 hafta arasında kapanan öğrencilerde ise bu oran %96'ya yükseliyor.¹⁵ Dolayısıyla salgın döneminde eğitime erişim ve ortaya çıkan ihtiyaçlar değerlendirilirken öğrencilerin düzenlemeleri nasıl deneyimlediğinin odağa alınması önem taşıyor.

12 Çalık Göçümlü ve Aktaş, 17 Eylül 2020.

13 Balci, 14 Ekim 2020.

14 Wagner, 2021.

15 A.g.e.

UZAKTAN EĞİTİM

2020-21’de okulların dönem dönem seyreltilmiş yüz yüze eğitim için açılmasına karşın eğitim hizmetleri ağırlıklı olarak uzaktan eğitimle sürdürüldü. Bu süreçte EBA TV, canlı dersler ve çeşitli uzaktan eğitim araçları kullanıldı. Ancak her çocuğun uzaktan eğitime erişimi aynı düzeyde gerçekleşmedi. Uzaktan eğitimde gerekli cihazlara ve internete erişim, bakımverenlerin ev içi desteği, eğitim diline hakimiyet ve bireyselleşmiş eğitim gereksinimi gibi faktörler eğitime katılım ve etkin erişimin belirleyicileri oldu. İmkânlar çocuktan çocuğa büyük farklılıklar gösterdi. Derinleşen **dijital uçurum** eğitim sistemi içindeki eşitsizlikleri keskinleştirdi.

MEB Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü’nün (YEĞİTEK) paylaştığı Sayılarla Uzaktan Eğitim verilerine göre 21 Eylül 2020-18 Haziran 2021 tarihleri arasında 12.873.739 öğrenci EBA’da aktif oldu. YEĞİTEK’in paylaştığı grafikler aylık tekil kullanıcı sayısının öğrenciler için Mayıs 2021’de yaklaşık 7.300.000 olduğunu gösteriyor.¹⁶ Ancak, eğitimin etkililiğinin anlaşılması için ek göstergelere de bakılması gerekir.

EBA kullanım verilerine göre, öğrencilerin %31’i bilgisayar ve %9’u tablet aracılığıyla uzaktan eğitime erişirken mobil cihaz kullananların oranı %60’dır.¹⁷

“Evde tabletim vardı ama eski olduğu için programlar yüklenemedi ve giremedim canlı derslere. İnternetim de yetersizdi. Martta başlayan süreç ve sonrası, benim için upuzun bir yaz tatili gibiydi. Arkadaşlarıma hangi konuda olduklarını soruyor ve ona göre çalışıyordum. Arkadaşlarımı hiç göremeyecekmişim gibi geldi, bu süreç hiç bitmeyecek gibi geldi. 7. sınıfı uzaktan eğitimi verimli kullanmadan bitirdim, 8. sınıfın başında da verimli giremedim derslerime. Eksiklerim var. İki ay önce tablet geldi, derse giriyorum ama öğretmenimi pek iyi anlayamıyorum şimdi, zorluk çekiyorum. Bazı ev ortamları çok kalabalık ve gürültülü, o yüzden derslerde herkesin kamerası, mikrofonu kapalı. Açık olsa, birbirimizi görsək daha iyi olacak.”

8. sınıf öğrencisi Y.A.Ü.
Çocukların Gözünden Pandemi / Uzun Hikâye

DİJİTAL UÇURUM

“Farklı sosyoekonomik düzeylerdeki bireylerin ve toplulukların bilgi iletişim teknolojilerine (BİT) erişimde ve bunların kullanımında yaşadığı eşitsizlik olarak” tanımlanan “dijital uçurum” kavramı, salgın öncesinde de var olan eşitsizliklerin “derinleşebilme potansiyelini” ortaya koyuyor.

Uzun Hikâye / Çocukların Gözünden Pandemi

<https://www.egitimreformugirisimi.org/uzun-hikaye-cocuklarin-gozunden-pandemi/>

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, EBA kullanım verilerine paralel bir şekilde, internet erişiminde mobil cihazların ağırlıkta olduğunu ortaya koyuyor. Türkiye genelinde mobil geniş bant bağlantıya¹⁸ sahip hane oranı %88,5’ken sabit geniş bant¹⁹ bağlantıya sahip olan hane oranı %61,9’dur.²⁰

16 MEB YEĞİTEK, 21 Haziran 2021.

17 MEB YEĞİTEK, 31 Mayıs 2021.

18 Mobil geniş bant bağlantı, 3G, 4,5G cep telefonu/akıllı telefon ya da modem üzerinden gerçekleşen internet bağlantısına verilen isimdir. Bkz. TÜİK, 26 Ağustos 2021.

19 Sabit geniş bant bağlantı, ADSL, kablolu İnternet (uydunet) ve fiber bağlantı gibi bağlantı türlerine verilen isimdir. Bkz. TÜİK, 26 Ağustos 2021.

20 TÜİK, 26 Ağustos 2021.

Ayrıca cep telefonu bulunan hanelerin oranı (%99,3), masaüstü bilgisayar (%16,8), taşınabilir bilgisayar (%38,3) ve tablet bulunan (%26,3) hanelere göre çok daha yüksektir.²¹

MEB uzaktan eğitime erişimin sağlanabilmesi ve uzaktan eğitim araçlarının altyapısının geliştirilmesi için önemli adımlar attı. MEB'in "[g]elir durumu, eğitim çağındaki kardeş sayısı, özel eğitim gereksinimi"²² gibi kriterler üzerinden belirlediği öğrencilere 25 GB internet paketiyle birlikte 664.157 tablet dağıtıldı.²³ Mobil cihazlarla uzaktan eğitime erişim için bazı destek programları geliştirildi. Cep telefonu operatörleri, tüm abonelerine sadece EBA'da kullanılacak 6-8 GB arasında değişen internet paketleri verdiler.²⁴ Ancak bu paketlerin sadece EBA platformu için kullanılabilir olması, sınırlı (6-8 GB) bir erişim imkânı sunması ve diğer yaygın çevrimiçi ders platformlarını kapsamaması nedeniyle uzaktan eğitime erişime katkısı sınırlı düzeyde kaldı.

EBA DESTEK NOKTALARI

Eğitimin uzaktan yapıldığı COVID-19 salgın sürecinde, evinde bilgisayar ve internet erişimi bulunmayan öğrencilerin EBA'ya erişimini sağlamak için okul/kurumlarda oluşturulan alanlardır.
<https://ders.eba.gov.tr/yardim-sss/>

MEB tarafından dijital araçlara ve internete erişimi bulunmayan öğrencilerin faydalanabilmesi için **EBA Destek Noktaları** oluşturdu. Eylül 2021 itibarıyla 81 ilde 15.263 EBA Destek Noktası bulunuyor.²⁵ Ayrıca kırsal bölgelerde EBA Mobil Destek Noktaları faaliyet gösteriyor. Yüz yüze eğitimin başlamasıyla Ocak 2021 itibarıyla 167 olan EBA Mobil Destek Noktası sayısı Eylül 2021 itibarıyla 95'e düştü.²⁶ Bu uygulamanın etkisinin değerlendirilmesi, değerlendirme sonuçlarına göre gerekiyorsa düzenlemeler yapılması yararlı olacaktır.

Haziran 2020'de başlayan ve MEB ve Dünya Bankası işbirliğiyle gerçekleşen Türkiye Güvenli Okullaşma ve Uzaktan Eğitim (SSDE) Projesi, "hem güvenli ve etkileşimli uzaktan eğitime yönelik COVID-19 ihtiyaçlarına yanıt vermeyi hem de eğitim teknolojisi için daha dirençli bir sistem oluşturmayı" amaçlıyor.²⁷ Proje kapsamında yayımlanan ara rapora göre, 30 Haziran 2020'de eşzamanlı olarak 300.000 kullanıcı EBA sistemine giriş yapabiliyorken 29 Mart 2021'de kapasite 865.000 eşzamanlı kullanıcıya yükseltildi. Proje başlangıcında uzaktan eğitim altyapısıyla aynı anda 25.000 çevrimiçi sınıf ders yapabiliyorken 29 Mart 2021 itibarıyla bu sayı 255.000'e çıktı.²⁸

Haziran 2020 verilerine göre en yoksul %20'lik kesimdeki ailelere mensup çocukların çevrimiçi eğitime erişim oranı sadece %14'tür.²⁹ SSDE Projesi'yle bu oranın 2021 sonuna kadar %20'ye, proje tamamlandığında ise %30'a çıkarılması hedefleniyor.³⁰

Uzaktan eğitime erişimle ilgili proje ve çalışmaların artmasına ve bunlara paralel olarak EBA'ya erişim oranlarının iyileşmesine karşın, özellikle kırsal gruptaki

21 TÜİK, 26 Ağustos 2021.

22 MEB, 23 Ekim 2020.

23 MEB SGB, 2021a.

24 Hürriyet, 19 Mart 2020.

25 MEB EBA Destek Noktası, t.y.

26 Ekovitrin, 31 Ocak 2021.

27 MEB YEĞİTEK, 12 Ağustos 2021.

28 The World Bank, t.y.

29 A.g.e.

30 The World Bank, 3 Haziran 2020.

çocukların nitelikli uzaktan eğitime erişimi için kaynakların artırılmasına ihtiyaç var. Bunun yanı sıra uzaktan eğitime erişebiliyor olmak öğrencinin nitelikli eğitime de erişebildiği anlamına gelmiyor.

SSDE Projesi raporuna göre 29 Mart 2021 itibarıyla haftada bir saatten fazla EBA platformunu kullanan öğrencilerin oranı %66'dır. Bu oran, 30 Haziran 2020'de %26'ydi.³¹

Salgın sürecinde öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik algı ve duygu durumlarına yoğunlaşan bir araştırmada³² İstanbul'dan 6.342 öğrenciye çevrimiçi öğrenmeye ilişkin görüşleri soruldu. Araştırmaya göre, "Çevrimiçi öğrenmeyi gerçekleştirebiliyorum" diyen öğrencilerin oranı kademeler arttıkça ciddi şekilde azalma gösteriyor; ilkökul öğrencilerinin %52,3'ü çevrimiçi öğrenebildiğini düşünürken bu oran ortaokul öğrencilerinde %42,8'e, lise öğrencilerinde ise %21,3'e geriliyor.³³

"Branş öğretmenlerimden ödevler, testler geliyor. Defterime geçiriyorum ve yapıyorum. Ama annemin telefonunu iki kardeşimle paylaşmakta sıkıntı yaşıyoruz. Ödev için araştırma yapmam gerektiğinde kardeşlerim telefonu istiyor. Ayrıca anlamadığım konu ve soru olduğunda öğretmene soramıyorum."

7. sınıf öğrencisi T.İ., Tokat

Çocukların Uzaktan Eğitim Deneyimleri / Koronavirüsün Eğitime Etkileri - V

Çocukların Uzaktan Eğitim Deneyimleri / Koronavirüsün Eğitime Etkileri - V

<https://www.egitimreformugirisimi.org/uzun-hikaye-cocuklarin-gozunden-pandemi/>

Salgın döneminde öğrencilerin yaşadığı akademik kayıplarının giderilmesi ve sosyal ve duygusal durumlarının desteklenmesi için MEB çeşitli çalışmalar yaptı. Bu kapsamda 9 Şubat 2021'de MEB öğrencilerin bireysel gereksinimlerinin tespit edilmesi ve ihtiyaçlarına cevap verilmesi amacıyla geliştirilen Ulusal Destekleme Programı'nın (UDEP) uygulanmaya başlanacağını açıkladı.³⁴ 1,5 yıl sürmesi planlanan ve öğrencilerin ihtiyaçlarına yönelik destek programlarını barındıran UDEP kapsamında telafi eğitimleri gerçekleşti.³⁵ İki aşamadan oluşan telafi eğitimlerinin ilk aşamasında "EBA'ya katılım oranı en az olan ve imkânsızlıkları bulunan 1001 köy okulu" tespit edildi.³⁶ Bu okullar için acil müdahale planı hazırlandı.³⁷ İkinci aşama ise tüm Türkiye'de uygulandı. 5 Temmuz 2021'de başlayan telafi eğitim programları kapsamında okullar 31 Ağustos 2021'e kadar açık kaldı. MEB tarafından 12 Temmuz 2021'de yapılan açıklamaya göre telafi eğitimlerine katılım için 321.000 öğretmen ve 8.000.000 öğrenci başvuruda bulundu.³⁸ Eğitimlere katılım ilkökul kademesinde ve 5, 6 ve 7. sınıflarda yüksek iken 8. sınıf ve ortaöğretim kademesinde düşük seyretti.³⁹ MEB yaz telafi eğitimlerine dair

31 The World Bank, t.y.

32 Orhan vd., 2021.

33 A.g.e.

34 MEB, 9 Şubat 2021.

35 Telafi eğitimleri sosyal ve duygusal becerilerden akademik kazanımlara birçok başlık içeriyor. Bkz. MEB Telifide Ben de Varım, t.y.; MEB, 4 Ekim 2021.

36 Bozan Yılmaz, 12 Temmuz 2021

37 Özer vd., 2021.

38 Bozan Yılmaz, 12 Temmuz 2021.

39 A.g.e.

iki geniş ölçekli değerlendirme çalışması planladı; bu çalışmalarla öğrencilerin Türkçe, matematik ve fen bilgisi yeteneklerinin ölçülmesi ve telafi programlarının değerlendirilmesi amaçlanıyor.⁴⁰ Ancak değerlendirme sonuçlarının ne zaman paylaşılacağı açıklanmadı. Telafi eğitimine yönelik değerlendirme takviminin ve bulguların paylaşılmasına yönelik bilgi eksikliği bulunuyor. Bu bilgilerin paylaşılması, durumun anlaşılması ve ileriki aşamalarda da devam etmesi gereken telafi eğitiminin planlanması için önemli olacaktır.

ÖĞRENCİLERİN İYİ OLMA HÂLİ

Salgın nedeniyle milyonlarca öğrenci gelişimlerine yön verecek önemli deneyimleri edinemedi. Akademik öğrenme kayıplarının yanı sıra öğrenciler iyi olma hâlleri, sosyal ve duygusal gelişimleri açısından da zorluklarla karşılaştılar. Günlük düzenin bozulması, grup içi etkileşimin azlığı, hasta olma korkusu, gelecek kaygısı, sosyal mesafe zorunluluğu gibi faktörler öğrencilerin iyi olma hâlini Mart 2020'den bu yana etkiliyor.⁴¹ Yetişkinlere göre çok daha az sayıda çocuk hastalanmış olsa da araştırmalar COVID-19 salgınının çocukların ruh sağlığına ve refahına olumsuz etkilerinin endişe verici boyutlarda olduğuna işaret ediyor.⁴²

*Uzun Hikâye / Çocukların
Gözünden Pandemi*

<https://www.egitimreformugirisimi.org/uzun-hikaye-cocuklarin-gozunden-pandemi/>

“Kendimi koalaya benzetiyorum. Çünkü çok hareket edemiyordum. Koala nasıl bir ağaca tutunuyorsa ben de ağaca tutunur gibi evime tutundum. Balkonumuz var. Biraz orada hava alıyorum, ondan sonra da salonda oturuyorum. Yanımızda park olsa çıkabilirdim ama yok. Hapis altındayım gibi hissediyorum.”

8. sınıf öğrencisi Y.A.Ü., İstanbul
Uzun Hikâye / Çocukların Gözünden Pandemi

Salgının bakım, koruma ve eğitim sistemlerinde yarattığı kriz, özellikle erken çocukluk dönemindeki çocukları olumsuz şekilde etkiledi. Çocuklar bu dönemde bire bir ve yoğun bakımla yönlendirmeye ihtiyaç duyuyorlar. Öğrenme süreçleri, bakımverenlerle kurulan nitelikli, etkileşimli ve duygusal boyutu güçlü ilişkiler doğrultusunda şekilleniyor.⁴³ Yüz yüze eğitimin bu seviyede öğrenmedeki kritik rolü düşünüldüğünde okulların kapanmasının çocuklar üzerinde olumsuz etkisinin olması bekleniyor.⁴⁴

Akranlarıyla etkileşimleri, hayatları ve gelişimlerinde hayati rol oynayan ergenlik çağındaki çocuklar için de izolasyon ve kısıtlamalar zorlu oldu.⁴⁵ Bu dönem, ailelerden bağımsızlaşılın, fiziksel ve zihinsel çeşitli ve hızlı değişimler yaşanan, akranlarıyla ilişkilerin farklılaştığı ve arttığı hassas bir dönemdir. Bu nedenle, COVID-19 salgınının ergenleri şiddetli etkileme riski olduğu düşünülüyor. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) yapılan bir araştırmaya göre “Çocuğunuz okula dönüş stresi yaşıyor mu?” sorusuna %43'le en çok ortaokul öğrencilerinin velileri evet cevabı verdi.⁴⁶ OECD'nin Belçika, Fransa ve ABD'de gerçekleştirdiği bir araştırmaya göre 2021'de depresyon ve kaygı

40 Özer vd., 2021.

41 Barron ve Twinomugisha, 7 Ekim 2021.

42 Meherali vd., 2021.

43 McCoy vd., 2021.

44 Nugroho vd., 2021.

45 Powder, 17 Mayıs 2021.

46 Mental Health First Aid USA, 8 Eylül 2021.

belirtileri gösteren gençlerin sayısı yetişkinlere göre %30-%80 oranında daha yüksekti.⁴⁷ Yunanistan'da ortaöğretimin son sınıfında olan ve üniversite sınavlarına hazırlanan⁴⁸ öğrencilerin ruh sağlığını inceleyen bir araştırma, COVID-19 döneminde depresyon ve kaygının kayda değer seviyede arttığına işaret ediyor. Araştırma sonuçları salgın öncesinde %48,5 olan depresyon belirtisi gösteren öğrencilerin oranınının %63,8'e yükseldiğini gösteriyor.⁴⁹ Türk Tabipler Birliği'nin (TTB) *Pandemide Okul Sağlığına İlişkin Uzman Görüşleri* başlıklı raporunda özellikle ergenlerin ve gençlerin salgın öncesinde var olan kırılmalıklarının salgınla tetiklenebileceği veya tanılanmış nörogelişimsel farklılıkların salgında şiddetlenebileceği belirtiliyor.⁵⁰

OECD SOSYAL VE DUYGUSAL BECERİLER ARAŞTIRMASI

OECD'nin 2019 yılında başlattığı ve salgın öncesi dönemi kapsayan Sosyal ve Duygusal Beceriler Araştırması dokuz ülkedeki toplam 10 şehirden öğrenci, veli ve öğretmenleri kapsıyor. 10 ve 15 yaşındaki çocukların sosyal ve duygusal becerilerine odaklanan araştırmanın bulgularına göre, İstanbul'da yaşayan 10 yaşındaki öğrencilerin "yaşam doyumu" ortalamaları 8,10'dur.⁵¹ Bu oran uluslararası ortalamada 8,23'tür. Yaşam doyum ortalamaları 15 yaşta neredeyse tüm şehirlerde düşüyor. İstanbul'da yaşayan 15 yaşındaki öğrencilerin yaşam doyumu ortalamaları 6,3'e düşerken uluslararası ortalamada bu oran 7,18'dir. Bu durum öğrencilerin ergenlik döneminde sosyal ve duygusal desteğe duydukları ihtiyacın arttığını gösteriyor. "İki yaş grubu arasındaki en büyük farkın güven, iyimserlik ve sosyallik alt becerilerinde görülmesi ergenlik döneminde akranlar, öğretmenler ve velilerle etkileşimin ve karşılıklı güvenin azaldığını göstermesi açısından önemlidir."⁵²

Araştırma sonuçlarında öğrencilerin "mevcut iyilik hâli" yaşam doyumlarıyla ilgili faktörlerden biri olarak gösteriliyor. İstanbul'da her iki yaş grubu için de "mevcut iyilik hâliyle" en güçlü ilişkisi olan sosyal ve duygusal alt becerinin iyimserlik olduğu görülüyor. Sınav kaygısı ise yaşam doyumuyla negatif ilişki içindedir. Araştırmada öğrencilerin yaşam doyumu, "mevcut iyilik hâlleri" ve sınav kaygısının farklı değişkenlerle ilişkisi inceleniyor ve 10 yaş grubundaki öğrencilerin veli ve öğretmenlerinin beklentilerinin artmasının iyilik hâllerini olumlu etkilediği ancak sınav kaygısını da artırdığı ortaya konuluyor. 15 yaş içinse veli ve öğretmenlerin artan beklentilerinin sınav kaygısını artırdığı ancak öğrencilerin iyilik hâlini kayda değer seviyede etkilemediği belirtiliyor. Dolayısıyla veli ve öğretmen beklentilerinin "öğrencilerdeki karşılığının" yaş arttıkça zayıfladığını söylemek mümkündür.⁵³

YAŞAM DOYUMU

Bireylerin kendi ölçütlerini dikkate aldıklarında yaşamlarından tatmin sağlama düzeyleridir.

Kaynak: Diener, 2009'dan aktaran MEB, 2021a.

Bulgular, çoğu ülke ve şehirde iyimserlik, güven ve strese dayanıklılık arttıkça yaşam doyumunun da anlamlı artışlar gösterdiğini işaret ediyor. Bu değişkenler arasında iyimserlik, yaşam doyumu ile en güçlü ilişkiye sahip olan özellik olarak öne çıkıyor.

Kaynak: MEB, 2021a.

47 OECD, 12 Mayıs 2021.

48 Yunanistan'da üniversiteye giriş YKS'yle benzerlik gösteren bir sistemle, merkezi sınav başarı sıralaması doğrultusunda gerçekleşiyor.

49 Giannopoulou vd., 2021.

50 TTB, 18 Ağustos 2020.

51 MEB, 2021a.

52 A.g.e.

53 A.g.e.

Bu dönemde artan aile içi şiddet ile ihmal ve istismar vakaları çocukların duygu durumlarının yanı sıra fiziksel gelişimlerine de zarar verdi.⁵⁴ Ayrıca, uzaktan eğitimle beraber ekran karşısında geçirilen süre kayda değer oranda arttı. Araştırmalar akıllı telefonların ve internetin aşırı kullanımının zihinsel ve davranışsal sorunlara yol açabileceğine, ders çalışma performansını zayıflatabileceğine, yüz yüze sosyal etkileşimi azaltabileceğine ve kişisel hayatların ihmal edilmesine yol açabileceğine işaret ediyor.⁵⁵ Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu'nun (UNICEF) *Dünyada Çocukların Durumu 2021 Raporu*'nda salgının çocukların ve gençlerin ruh sağlığına uzun dönemli etkilerinin değerlendirilmesinin zorlu olacağını altı çiziliyor. Bu etkilerin azaltılabilmesi için hem çocuğa hem bakımverenlere sosyal ve duygusal destek verilmesi, öğretmenlerin sosyal ve duygusal gelişimle ilgili bilgi ve yeterliliklerinin artırılması, tüm sistemlerin çocuğu önceliklendirecek şekilde güçlendirilmesi ve küresel ruh sağlığı göstergelerinin belirlenerek çocukların durumlarının takibinin yapılması ilk etapta öne çıkan adımlar arasında yer alıyor.⁵⁶

---

54 Wagner, 2021.

55 UNICEF, 2021.

56 A.g.e.

TEMEL GÖSTERGELER

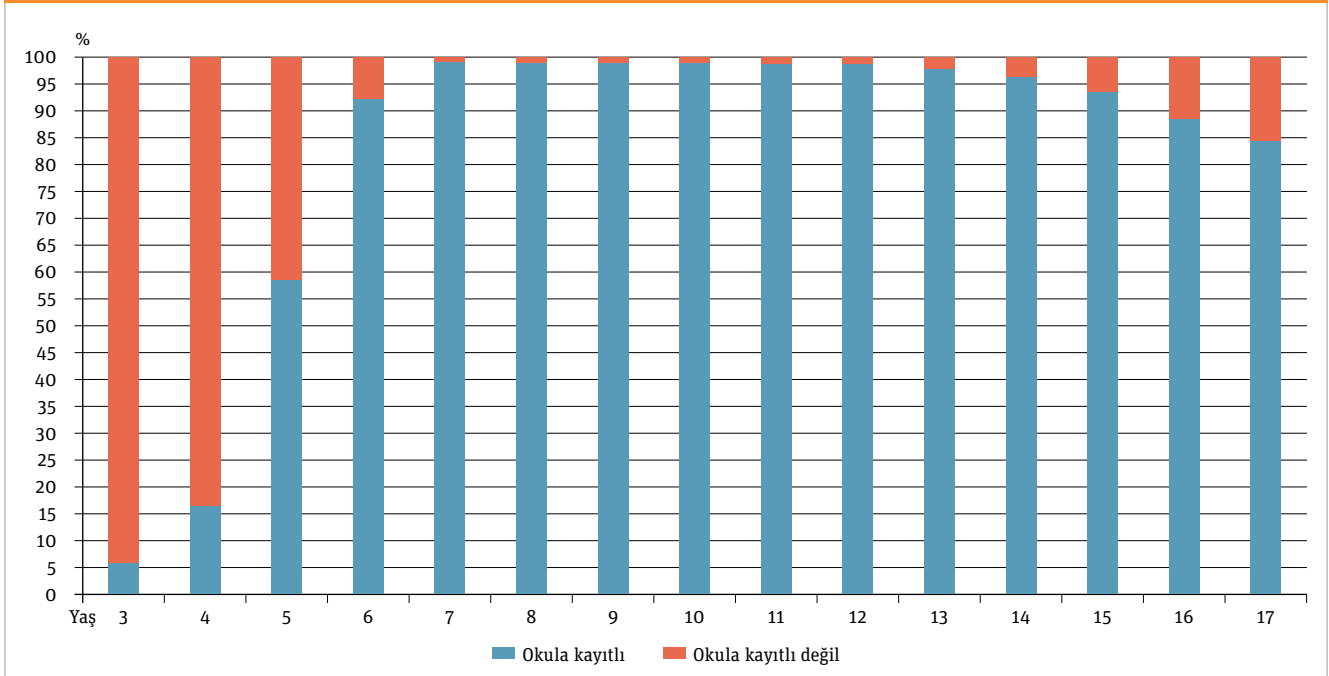
UNESCO'nun hazırladığı COVID-19 Sonrasında Eğitim İstatistikleri için Küresel Çerçeve:

Çerçevede yüz yüze eğitime geçişte okula dönebilen ve dönemeyen öğrenci sayıları, uzaktan eğitim sürecinde minimum yeterlilikleri ölçülen öğrencilerin oranı ve okulun sunduğu akademik olmayan hizmetlere okullar kapalıyken erişebilen öğrencilerin sayısı gibi başlıkların temel göstergelere dahil edilmesi gerektiğinin altı çiziliyor. <http://tcg.uis.unesco.org/global-framework-edustats-covid/>

Uzaktan eğitim süreci mevcut eğitim göstergelerinin sınırlılıklarını ve ek göstergelere duyulan ihtiyacı belirginleştirdi. Kullanılmakta olan temel göstergeler eğitim sistemindeki eğilimleri, mevcut yapıların işleyişini ve politikalarla belirlenen hedeflere ulaşılma durumunu genel hatlarıyla anlamayı ve analiz etmeyi sağlıyor. Ancak salgın ev içi teknolojik imkânlar, okulun sunduğu akademik olmayan hizmetlere erişim ve öğretmenlerin dijital okuryazarlıkları gibi alanlarda veri toplanmasının ve bu verilerin yeni göstergelerle izlenmesinin önemini ortaya koydu.

2020-21'de 6-17 yaş dönemini kapsayan zorunlu eğitim çağında okullulaşma oranları %100'e ulaşabilmiş değildir. Grafik 2'deki yaşa göre okullulaşma oranlarına bakıldığında tüm yaş gruplarında eğitime erişemeyen çocukların olduğu görülüyor. Zorunlu eğitim çağında olmalarına rağmen çocukların 13 yaştan sonra artan bir şekilde eğitim dışına çıkmaları kaygı vericidir. 14 yaşındaki çocukların %3,6'sı okula kayıtlı değildir. 17 yaşındaki çocuklarda bu oran %15,5'e yükseliyor. Zorunlu eğitim kapsamında olmayan okulöncesi ise okula kayıtlı öğrenci oranının en düşük olduğu kademedir. Bu kademedeki 3 yaşındaki çocukların %94,4'ü, 4 yaşındakilerin %83,6'sı, 5 yaşındakilerin ise %41,5'i okula kayıtlı değildir.

GRAFİK 2: YAŞA GÖRE OKULA KAYITLI OLAN VE OLMAYAN ÖĞRENCİLERİN ORANI, 2020-21

Kaynak: MEB (2021b) verileri kullanılarak ERG tarafından hesaplandı.

Açıklama: "Okula kayıtlı" oranı yaşa göre net okullulaşma oranıdır. "Okula kayıtlı olmayan" öğrenci oranı ise yaşa göre net okullulaşma oranı 100'den çıkarılarak hesaplandı.

Erken çocukluk eğitiminin zorunlu eğitim kapsamına alınmasıyla ilgili olarak sadece 5 yaş için hedefler bulunuyor. *On Birinci Kalkınma Planı*'nda 5 yaşa göre net okullulaşma oranınının 2023'te %100'e ulaşması hedefleniyor.⁵⁷ Nitelikli EÇE hizmetleri sosyoekonomik eşitsizliklerin çocukların eğitim hayatlarına etkilerinin azaltılmasına ve eşitsizlik kaynaklı risklerin giderilmesine önemli katkılar sunuyor. Araştırmalar, kırılğan gruplardan çocukların iyi olma hâllerinin güçlendirilmesi ve okula devam etmelerinin sağlanabilmesi için EÇE hizmetleriyle yapılan müdahalelerin diğer kademelerde yapılanlara kıyasla daha etkili olduğunu ve çocukları ileri yaşlarda karşı karşıya kalabilecekleri potansiyel zorluklar karşısında daha dirençli kıldığını gösteriyor.⁵⁸

Türkiye'de net okullulaşma trendleri

<https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2010/01/Türkiye'de-Net-Okullulaşma-Trendleri.pdf>
Eki indirmek için tıklayınız.

2020-21'de ortaöğretim hariç tüm kademelerde **net okullulaşma oranları** bir önceki yıla göre düştü. Önceki yıla göre en büyük fark okulöncesi eğitimde net okullulaşma oranlarındadır. 5 yaş grubunda net okullulaşma oranı bir önceki yıla göre 14,3 yüzde puan gerileyerek %56,9 oldu. Bu oran son bir yılda 3-5 yaş grubunda 13,5 yüzde puan, 4-5 yaş grubunda ise 15,6 yüzde puan azaldı. İlkokulu ve ortaokulu kapsayan ilköğretimde ise okullulaşma oranı %93,9 oldu. Ortaöğretim kademesindeki okullulaşma oranı, bir önceki yıla göre 2,9 yüzde puan artış gösterdi ve %87,9 oldu. Net okullulaşma oranlarının okul çağında olup eğitimde olmayan çocuklarla ilgili çıkarım yapmak için yeterli olmadığını altını çizmek gerekiyor. Bu oranlar, "ilgili öğrenim türündeki teorik yaş grubunda bulunan öğrencilerin, ait olduğu öğrenim türündeki teorik yaş grubunda bulunan toplam nüfusa bölünmesi ile elde" ediliyor.⁵⁹ İlkokuldan örnek vermek gerekirse, %93,2 olan net okullulaşma oranı 6-9 yaş grubunda olup ilkokulda eğitim gören çocuk oranını gösteriyor. Bu yaş grubundaki çocuklar eğitimde olmalarına karşın ilkokulda değilse bu orana dahil edilmiyorlar.

DÜZELTİLMİŞ NET OKULLULAŞMA ORANLARI

MEB bu yıl net, brüt ve yaşa göre okullulaşma oranlarına ek olarak düzeltilmiş okullulaşma oranı göstergesini de paylaşmaya başladı. Bu oran, "ilgili teorik yaş grubunda bulunup, ilgili eğitim kademesi veya bir üst eğitim kademesine devam eden öğrenci sayısının, ilgili eğitim kademesindeki teorik yaş grubundaki toplam nüfusa bölünmesiyle" hesaplanıyor.⁶⁰ Örneğin, ilkokul düzeltilmiş net okullulaşma oranı hesaplanırken sadece 6-9 yaş grubunda ilkokulda olanların sayısı değil, ortaokuldaki 6-9 yaş grubu öğrencilerin sayısı da hesaplama da dahil ediliyor. Bu şekilde yaşa göre okullulaşma oranına daha yakın kademe düzeyinde okullulaşma oranı elde edilebiliyor. Diğer yandan, bu oran bu yıl ilk kez yayımlandığı için önceki yıllarla karşılaştırma yapılamıyor.

2020-21'de kademelere göre düzeltilmiş net okullulaşma oranları şöyledir⁶¹:

- İlkokul: %96,1
- Ortaokul: %95,7
- Ortaöğretim: %88,0

57 MEB, 2018.

58 OECD, 2020.

59 MEB, 2021b.

60 A.g.e.

61 A.g.e.

Bu oranlara net okullulaşma oranlarıyla birlikte bakıldığında, iki oran arasındaki farkın en fazla ortaokulda olduğu görülüyor. Bu farkın bir üst kademeye kayıtlı teorik yaş grubundaki öğrenci oranını gösterdiği düşünülürse, ortaokuldaki %6,8'lik farkın 10-13 yaş grubunda olup ortaöğretimde eğitim gören öğrencileri gösterdiği söylenebilir. Bu fark ilkokulda %2,9, ortaöğretimde ise %0,1'dir. MEB, ortaokulda farkın bu kadar yüksek olmasının "4+4+4" düzenlemesiyle yaşanan okula başlama yaşı değişikliklerinden kaynaklandığını belirtiyor.⁶²

Diğer yandan, düzeltilmiş net okullulaşma oranları eğitim dışında kalan çocuk sayısını hesaplamak için yeterli değildir. Çünkü oran sadece bir üst kademedeki öğrencileri hesaplamaya dahil ediyor, yani bir alt ya da iki üst kademe olan öğrenciler hesaplamanın dışında bırakılıyor. Bu nedenle, eğitim dışında kalan çocuk oranı ve sayısı hesaplamaları yaşa göre okullulaşma oranları üzerinden yapılmalıdır.

ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİMİ

Erken çocukluk döneminde sağlanan bakım ve eğitim hizmetleri çocuğun fiziksel, bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimi için temel oluşturuyor ve çocuğun ilerleyen yaşamındaki gelişim kapasitesini güçlendiriyor. Özellikle 0-3 yaş aralığının beyin gelişimi için oldukça kritik olduğu ve bu dönemde yaşanacak yoksunluğun bireyin iyi olma hâli üzerinde kalıcı etkiler bırakacağı uzmanlar tarafından belirtiliyor.⁶³ Ancak Türkiye'de bu yaş grubuna yönelik kurumsal EÇE hizmeti yok denilecek kadar azdır. Var olan hizmetlerin niteliği yetersiz bulunuyor ve yüksek ücretler nedeniyle bu hizmetlere toplumun sınırlı bir kesimi erişebiliyor.⁶⁴ 3 yaş altındaki çocukların eğitime erişim durumlarıyla ilgili kamuoyuyla paylaşılan veri bulunmuyor.

Çocuğun gelişimi için kritik bir dönem olan 0-3 yaş grubuna yönelik EÇE programlarının hazırlanması, bu programların özellikle daha kırılgan kesimlerden aileler için yaygınlaştırma çalışmalarının yapılması kamu idaresinin politika önceliklerinden biri olmalıdır.

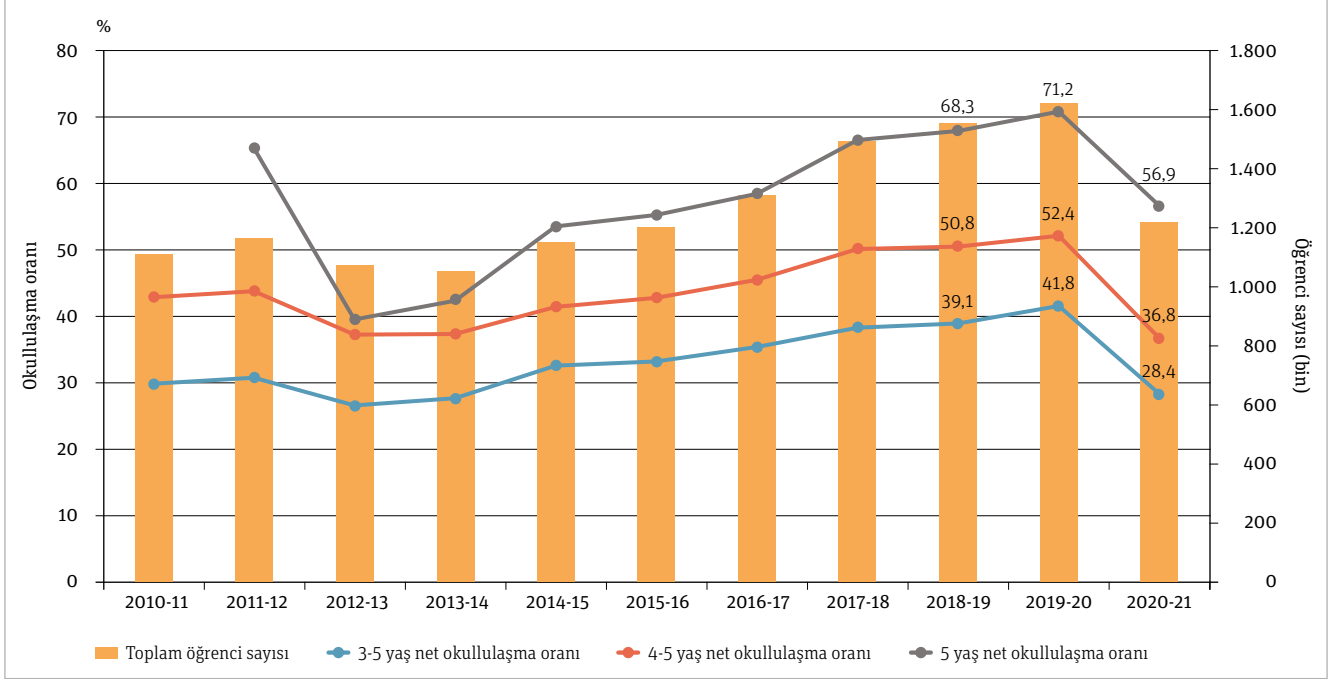
3-5 yaş grubunun eğitime erişim durumuna ilişkin verileri MEB kamuoyuyla paylaşıyor. Grafik 3'te bu yaş grubu için okullulaşma oranları ve öğrenci sayıları yer alıyor. 2013-14 eğitim-öğretim yılından beri artış eğiliminde olan okulöncesi eğitimdeki öğrenci sayıları bu yıl ilk defa azaldı. Buna paralel olarak net okullulaşma oranlarında da her yaş grubu için ciddi bir düşüş olduğu görülüyor.

62 MEB, 2021b.

63 Centre for Educational Neuroscience, t.y.; The Urban Child Institute, t.y.

64 AÇEV, 2017.

GRAFİK 3: OKULÖNCESİ NET OKULLULAŞMA ORANLARI VE TOPLAM ÖĞRENCİ SAYISI

Kaynak: 2019-20'ye kadar olan yıllara ait veriler (Ergün ve Arık, 2020) kaynağından, 2020-21 yılına ait bilgiler MEB (2021b) kaynağından alındı. Kaynaklarda 2011-12'ye kadar 5 yaş net okullulaşma oranı bilgisi yer almıyor.

↓ XLS

↓ CSV

2020-21 eğitim-öğretim yılında okulöncesi eğitimdeki öğrenci sayısı %24,8 azalarak 1.225.981 oldu. Zorunlu eğitim kapsamına alınması planlanan 5 yaşta ise okulöncesi eğitim net okullulaşma oranı %71,2'den %56,9'a düştü.

Bu hâliyle okulöncesi eğitimde net okullulaşma oranlarının son yılların en düşük seviyesine gerilediği söylenebilir. Tek yaşlara bakıldığında bir yılda yaşa göre net okullulaşma oranlarının 3 yaşta 7,7 yüzde puan azalarak %5,6'ya, 4 yaşta ise 17,0 yüzde puan azalarak %16,4'e gerilediği görülüyor. 2020-21 eğitim-öğretim yılında 3 yaşta yaklaşık 1.221.505, 4 yaşta ise 1.099.491 çocuğun okullulaşmamış olduğu görülüyor. 5 yaşta ise okullulaşmamış çocuk sayısı 552.815'tir.

Okulöncesi eğitimde kız çocukların okullulaşma oranları oğlan çocuklara göre daha düşüktür. 2020-21 eğitim-öğretim yılında 5 yaşta kız çocukların net okullulaşma oranı %56,3 iken oğlan çocuklarda bu oran %57,4'tür.

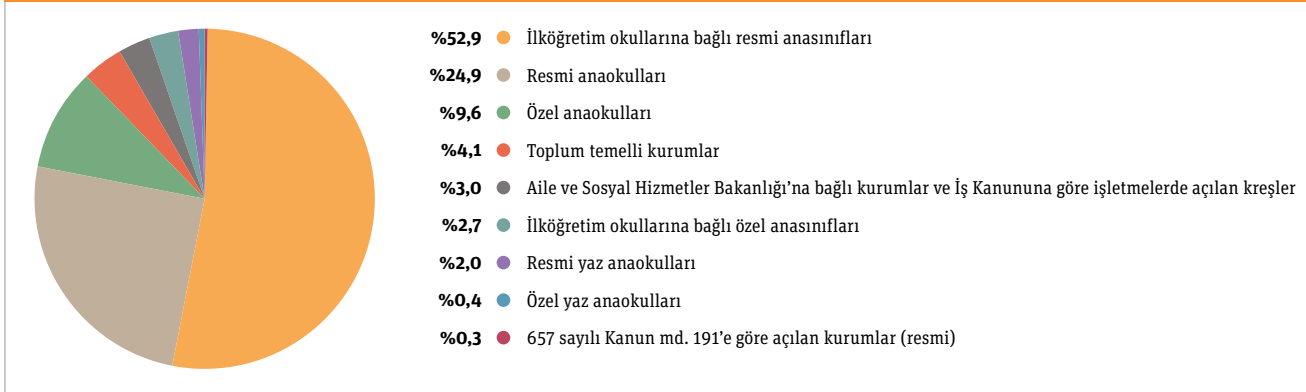
Okulöncesi okullulaşma oranları bölgeler ve iller arasında da farklılıklar gösteriyor. Ortadoğu Anadolu Bölgesi %69,3'le 5 yaş için net okullulaşma oranının en yüksek olduğu bölgedir. 5 yaş grubunda okulöncesinde okullulaşmanın en düşük olduğu merkez İstanbul'dur (%42,8). İstanbul'u %43,2'yle Batı Anadolu bölgesi takip ediyor.

Geçen yıla kıyasla okulöncesi kademesinde okullulaşma oranının en fazla düşüş gösterdiği bölgeler Batı Anadolu ve İstanbul'dur. Kadın istihdamının yüksek olduğu bölgelerdeki bu düşüş, salgının kadın istihdamına ve kadınların çalışma ve yaşam koşullarına etkileriyle birlikte değerlendirilmelidir. Çocuk bakım yükümlülüğünü çoğunlukla kadınların üstlenmesi çalışma hayatına katılımlarını olumsuz etkiliyor. 2018 yılında yayımlanan İnsana Yakışır İşin Geleceği için Bakım İşleri ve Meslekleri raporuna göre Türkiye'de anne olmayan kadınların istihdama katılım oranı %34,2 iken küçük çocuğu olan kadınlarda bu oran %24,3'tür.⁶⁵

EÇE hizmetleri sunan resmi kurum sayısının yetersiz olması ve özel kurumlarda bu hizmetlerin ücretlerinin yüksek olması kadınların işgücünden ayrılma nedenlerindedir.⁶⁶ Ayrıca resmi kurumlarda il millî eğitim müdürlüklerinin belirlediği tavan ücretlerinin aşılması ve kurumlar tarafından talep edilen bağış ve kırtasiye ücretlerinin getirdiği ek masraflar da yaşanan maddi zorluklar arasındadır.⁶⁷ Salgın koşullarında erkeklerin istihdamında %2,7 düşüş yaşanırken kadınlarda bu oran %6,5'ti.⁶⁸

Türkiye'de okulöncesi eğitim hizmetleri MEB'e bağlı olan ve olmayan, özel ve resmi farklı kurumlar tarafından sunuluyor. Grafik 4'te okulöncesi eğitimde öğrencilerin kurumlara göre dağılımı görülüyor. Buna göre, öğrencilerin en yüksek oranda %52,9'la ilköğretim okullarına bağlı resmi anasınıflarına bağlı resmi anasınıflarında öğrenim gördükleri anlaşılıyor. Bu oranı %24,9'la resmi anaokulları, %9,6'yla özel anaokulları ve %4,1'le "toplum temelli kurumlar" takip ediyor.

GRAFİK 4: OKULÖNCESİ EĞİTİMDE ÖĞRENCİLERİN KURUMLARA GÖRE DAĞILIMI, 2020-21

Kaynak: MEB (2020b) verileri kullanılarak ERG tarafından hesaplandı.

65 Addati vd., 2018.

66 Dedeoğlu vd., 2021.

67 Ergün ve Anık, 2020.

68 Ilgın, 7 Mart 2021.

Okulöncesi eğitimdeki kurumlara ilişkin değerlendirme yapılırken “toplum temelli kurumlar” a özellikle dikkat çekmek gerekiyor. Son yıllarda üst politika belgelerindeki hedeflerle uyumlu olarak artış gösteren “toplum temelli kurumlar” da öğrenim gören öğrenci sayısı bu yıl ilk defa düşüş gösterdi. Geçtiğimiz eğitim-öğretim yılında %7,0 olan oran bu yıl %4,1’e düştü. 2020-21 eğitim-öğretim yılında “toplum temelli kurumlar” da öğrenim gören öğrenci sayısı 50.220’dir.

Örgün eğitim istatistiklerinde “toplum temelli kurumlar”, “Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı 4-6 yaş kurslar, belediyelerce açılan kreşler, derneklerce açılan kreşler” i kapsıyor.⁶⁹ Ancak *Diyanet İşleri Başkanlığı 2020 Yılı Faaliyet Raporu*’nda⁷⁰ 4-6 yaş grubuna yönelik kurslarda 181.808 öğrencinin öğrenim gördüğü paylaşılıyor.⁷¹ MEB istatistiklerine göre 2019-20 eğitim-öğretim yılında “toplum temelli kurumlar” da öğrenim gören öğrenci sayısı 113.762’ydi. İlgili resmi belgelerde bu verilere ilişkin sağlanan bilgiler, farklı kurumlar tarafından paylaşılan veriler arasındaki tutarsızlığı anlamakta yetersiz kalıyor.

EÇE alanında çalışan uzmanlar ve kurumlar, 3-5 yaş grubunu kapsadığı belirtilen okulöncesi eğitim verilerine 4-6 yaş grubu çocukların kayıt olabildiği Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı kursların dahil edilmemesini öneriyorlar. Bu kursların belediye ve derneklerce açılan kreşlerle birlikte toplum temelli kurumlar altında verilmesi, okulöncesi eğitimde okullulaşma oranlarının değerlendirilmesini de güçleştiriyor.

Okulöncesi eğitime ilişkin veriler Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı 4-6 yaş kurslar ayrıştırılarak sunulmalı, toplum temelli kurumlara kayıtlı olduğu belirtilen çocukların ne kadarının Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı kurslarda eğitim gördüğü kamuoyuyla şeffaf bir şekilde paylaşılmalıdır.

Diyanet İşleri Başkanlığı 2021 Yılı Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu’nda 5 yaşta okulöncesi eğitimin zorunlu olması hedefi yerine getirildiğinde kurum tarafından sağlanan kursların da zorunlu eğitim çerçevesinde değerlendirilmesi için MEB’le görüşmelerde bulunulmasının planlandığı belirtiliyor.⁷²

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından sağlanan Kur’an kursu eğitiminin sunduğu eğitimin müfredatı ve modeli, okulöncesi eğitim kapsamında değerlendirilmesi için gerekli koşulları sağlamıyor. Bu kurslarda görevli kişiler için okulöncesi öğretmenliği yapmak için gerekli olan, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı’nca saptanmış yükseköğretim kriterlerini⁷³ sağlama yükümlülüğü de yoktur.

Bu kurslarda sunulan hizmetlerin çocuğun din veya inanç özgürlüğünü de içerecek biçimde çocuk hakları norm standartları ile ulusal mevzuat göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi ve bu hizmetlerin çocuklara etkilerine yönelik izleme ve değerlendirme çalışmalarının yapılması ihtiyacı da sürüyor.

69 MEB, 2021b.

70 Diyanet İşleri Başkanlığı, 2021a.

71 Bahsedilen kurslar MEB’in paylaştığı örgün eğitim istatistiklerinde “Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı 4-6 yaş kurslar”, Diyanet İşleri Başkanlığı 2020 Yılı Faaliyet Raporu’nda “4-6 yaş grubu Kur’an kursları” olarak ifade ediliyor.

72 Diyanet İşleri Başkanlığı, 2021b.

73 MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (TTKB), 2014.

Toplum temelli eğitim anlayışı yerel ihtiyaçları ve kaynakları göz önünde bulunduran, çocukların eğitim ve gelişim ihtiyaçlarının bulunulan çevrenin değerleriyle örtüştürülerek karşılanabileceği eğitim ve bakım hizmetlerinin çocuklara ve ebeveynlere sunulmasını sağlar.⁷⁴ Toplum temelli EÇE hizmetleri yerel yönetimlerin, kamu kurum ve kuruluşlarının, özel kuruluşların ve sivil toplum örgütlerinin işbirliğinde ve yerel halkın katılımı sağlanarak sunulur. Sunulan EÇE hizmetlerinde dezavantajlı koşullar sebebiyle okulöncesi eğitime erişimde zorluklar yaşayan çocuklar önceliklendirilir ve hizmetlerin sağlanmasında çocukların koşullarından kaynaklanan farklı ihtiyaçları göz önünde bulundurulur.⁷⁵

Toplum temelli kurumlarda sağlanan eğitim çocuğa ve çevresine özel ihtiyaçlara cevap verse de eğitimin ve öğretmenlerin standartları resmi kurumlarla uyumlu olmalıdır. Bu kurumların eğitim programları çocuk gelişiminin tüm yönlerini kapsamalı, eğitim ortamları çocukların biyolojik ve fiziksel gereksinimleriyle uyumlu olmalı, öğretmenlerinin donanımı MEB yeterliliklerini karşılamalı ve ölçme ve değerlendirme standartları bulunmalıdır.

TOPLUM TEMELLİ ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİMİ ve ÇABA ÇOK AMAÇLI ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİMİ MERKEZİ (ÇABAÇAM) MODELİ

2008 yılında toplum temelli erken müdahale programı olarak hayata geçirilen ÇABAÇAM, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi bünyesinde ÇABA Derneği ve Kepez Belediyesi işbirliğiyle kuruldu. Bu modelle sosyoekonomik koşulları nedeniyle EÇE hizmetlerine erişemeyen çocuklara ve ailelerine ücretsiz hizmet sağlanıyor. 2015 yılında Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği'yle (SGDD-ASAM) kurulan işbirliği sayesinde sığınmacı çocuklar ve aileleri de çalışma kapsamındadır. Ayrıca ÇABAÇAM modelinin uygulanmasında gönüllü olarak çalışan farklı lisans/lisansüstü programlarında öğrenim gören öğretmen adayları için bireysel ve mesleki olarak güçlenme sağlayacak alan oluşturuluyor. Öğretmen ve öğretmen adaylarının, akademisyenlerin, yerel yönetimlerin, sivil toplum örgütlerinin işbirliğine dayanan bu model toplum temelli erken çocukluk eğitimi için iyi bir örnek oluşturuyor. Kurulduğu günden bu yana ÇABAÇAM modelinden yaklaşık 250 çocuk ve 550 öğretmen adayı faydalandı.

Modelin etkililiği üzerine yapılan çalışmalar, modelin çocukların bilişsel, fiziksel, dil, sosyal ve duygusal gelişimlerine ve ilkokula hazırbulunuşluklarına olumlu katkı sağladığını, mülteci çocukların dil gelişimlerini desteklediğini ortaya koyuyor.⁷⁶

ÇABAÇAM

Çaba Çok Amaçlı Erken Çocukluk Eğitimi Merkezi
<https://cokamaclimerkez.comu.edu.tr/>

74 Doç. Dr. Mine Göl Güven tarafından ERG'yle paylaşılan yazılı görüştür.

75 Tuğrul ve Yılmaz, 2013.

76 Çelebioğlu Morkoç ve Aktan Acar, 2014; Türker Üçüncü ve Aktan Acar, 2021.

MEB'in EÇE'ye erişimin sağlanabilmesi için oluşturduğu modellerden biri de yaz anaokullarıdır. Yaz anaokulu uygulamaları çağ nüfusunun az olması veya fiziki şartların yetersiz olması gerekçesiyle şube açılmayan bölgelerde hayata geçiyor. Öğrenciler yaz aylarında 200 saat eğitim görüyorlar.⁷⁷ Her ne kadar eğitime eriştikleri süre kısıtlı olsa da bu model EÇE'ye erişemeyen çocukların ilkokula başlamadan evvel belirli kazanımları edinmesini sağlıyor.⁷⁸ Yaz anaokullarına devam eden öğrenci oranı geçtiğimiz yıla kıyasla yaklaşık 2 yüzde puan artış gösterdi. 2020-21 eğitim-öğretim yılında EÇE alan çocukların %2,0'ı yaz anaokullarından faydalandı. *MEB İstatistikleri: Örgün Eğitim 2020-21*'de resmi yaz okullarına ek olarak özel yaz anaokullarında öğrenim gören öğrenci sayıları da paylaşıldı. Buna göre öğrencilerin %0,4'ü özel yaz anaokullarına devam etti.

EÇE hizmetlerinin kurumlara göre dağılımı resmi ve özel ayrımında incelendiğinde özel öğretim kurumlarındaki öğrenci oranının geçtiğimiz yıla kıyasla 1,9 yüzde puan düştüğü görülüyor. Geçtiğimiz yıl özel okulöncesi eğitim kurumlarında 289.213 öğrenci bulunuyorken 2020-21'de bu sayı %33,1 azalarak 193.518 oldu.

Nitelikli EÇE hizmetlerinin yaygınlaştırılması için sivil toplum örgütleri de önemli çalışmalar gerçekleştiriyor. Aralık 2020'de erken çocukluk gelişimine yönelik çalışan sivil toplum örgütlerini bir araya getiren Erken Çocukluk Gelişimi Sivil Toplum Kuruluşları Platformu (EÇGEP) kuruldu. Platform ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütlerini, kamu kurum ve kuruluşlarını, üniversiteleri ve özel sektörü bir araya getirerek bir paylaşım ağı oluşturmayı hedefliyor. Bu ağ aracılığıyla Ulusal Erken Çocukluk Gelişimi Politikası'nın oluşturulması ve uygulanması amaçlanıyor. Ekim 2021 itibarıyla 17 kurum platformda yer alıyor.⁷⁹

UNESCO tarafından yayımlanan *COVID-19 Eğitim Müdahalesi* çalışmasında salgın nedeniyle eğitimden ayrılmanın en yüksek okulöncesi kademesinde olacağı tahmini paylaşılıyor,⁸⁰ bu yaş grubunda küresel düzeyde 5.000.000'dan fazla çocuğun EÇE'den mahrum kalma riski altında olduğu belirtiliyor. Dolayısıyla çocuklar kritik bir dönem olan hayatlarının ilk yıllarında aldıkları eğitimin sağladığı "kuşaklararası sosyal ve ekonomik faydaları" uzun dönemde kaybetme riski altındalar.⁸¹ Salgın kaynaklı riskler ve gelecekte yaşanacak krizler göz önünde bulundurularak özellikle kırılgan gruplardan çocukların nitelikli ve ücretsiz EÇE hizmetlerine kriz durumları da dahil olmak üzere her daim erişiminin sağlanabilmesi için gerekli sistemlerin inşa edilmesi büyük önem taşıyor.

77 MEB Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, 26 Temmuz 2014.

78 ERG, 2019.

79 Çocuk Gelişimi ve Eğitimcileri Derneği, Çocuk Sağlığı Derneği, Sosyal Pediatri Derneği, Bebek Ruh Sağlığı Derneği, Türkiye Okul Öncesi Eğitimi Geliştirme Derneği, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği, Sosyal Hizmet Alanında Çalışanlar Derneği, Türkiye Ekonomi Kurumu, Çocuk Koruma Merkezlerine Destek Derneği, International Children's Center (ICC), Türkiye Diyetisyenler Derneği, Gelişimsel Pediatri Derneği, Çocuklara Yönelik Ticari Cinsel Sömürüye Son Derneği (ECPAT-Türkiye), Türk Psikologlar Derneği, Özel Okul Öncesi Eğitim ve Çocuk Kulüpleri Kurucuları Derneği, İzleme ve Değerlendirme Derneği (IVED), Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV).

80 UNESCO, 2020.

81 ECDAN, 11 Mart 2020.

İLKOKUL

6-9 yaş grubundaki çocukların ne kadarının ilkokulda olduğunu gösteren net okullulaşma oranı 2020-21'de geçtiğimiz eğitim-öğretim yılına göre 0,4 yüzde puanlık düşüşle %93,2'ye geriledi. Kız çocukların net okullulaşma oranı %93,1 ve oğlan çocukların okullulaşma oranı ise %93,3'tür. İlkokul düzeyinde net okullulaşmanın en yüksek olduğu iller Edirne (%94,3), Zonguldak (%94,1), Çanakkale (%94,1) ve Kırıkkale (%94,0), en düşük olduğu illerse Gümüşhane (%79,9), Hakkari (%88,7), Tokat (%88,9), Şırnak'tır (%89,6).

İlkokul kademesinde net okullulaşma oranlarının ne kadar çocuğun eğitim dışında kaldığını göstermediğinin altını çizmek gerekiyor. 6-9 yaş grubundaki bazı çocuklar ilkokul teorik yaş grubunda olmalarına karşın okulöncesi ya da ortaokulda öğrenim görüyor olabilir. Bu yıl paylaşılan düzeltilmiş net okullulaşma oranı üzerinden hesaplama yapıldığında ilkokul yaş grubundaki öğrencilerin %2,9'unun ortaokul kademesinde, %1,1'inin ise okulöncesi eğitimde olduğu anlaşılıyor.⁸²

Yaşa göre net okullulaşma oranlarından eğitim dışında kalan çocuk sayısını tespit etmede yararlanılabilir. 6-9 yaş arasındaki çocukların net okullulaşma oranı 2020-21'de 0,7 yüzde puan azalarak %97,2'e düştü.

Türkiye genelinde 6-9 yaş arasında 5.193.546 çocuk bulunduğu düşünülürse bu yaş grubundaki çocukların 143.861'inin okul dışında kaldığı anlaşılıyor.

ORTAOKUL

2020-21 eğitim-öğretim yılında ortaokulda net okullulaşma oranı %95,9'dan %88,9'a geriledi. *MEB Örgün Eğitim İstatistikleri 2020-21*'de bu durumun nedeni 2012-13 eğitim-öğretim döneminde uygulamaya geçirilen "4+4+4" düzenlemesiyle zorunlu eğitime başlama yaşının düşürülmesi ve 60-66 ayını doldurmuş çocukların ilkokula kaydedilmiş olmasıyla açıklanıyor. Aynı nedenle 2016-17 eğitim-öğretim yılında ilkokul kademesinde net okullulaşma oranında düşüş yaşanmıştı.⁸³ "4+4+4" düzenlemesiyle okula başlayan çocuklar ortaöğretim kademesine geçiş yaptıkları için kademeye göre okullulaşma oranları ile yaşa göre okullulaşma oranı arasında farklılık görülüyor.

Yaşa göre net okullulaşma verileri 10-13 yaş grubu çocukların %98,6'sının okullulaştığını gösteriyor. Bu oran geçtiğimiz seneye aynıdır. Buna göre Türkiye genelinde 10-13 yaş grubundaki 5.153.504 çocuğun yaklaşık 74.726'sının eğitimin dışında olduğu anlaşılıyor.

Ortaokul kademesinde okullulaşmanın en yüksek olduğu iller sırasıyla Amasya (%90,67), Kastamonu (%90,5), Eskişehir (%90,5) ve Ankara'dır (%90,5). En düşük olduğu iller ise sırasıyla Gümüşhane (%74,9), Hakkari (%82,6), Bayburt (%84,8) ve Şırnak'tır (%85,1).

82 İlkokulda net okullulaşma oranı düzeltilmiş okullulaşma oranlarıyla değerlendirildiğinde teorik olarak ilkokula devam etmesi gereken ancak ortaokula devam eden öğrencilerin oranına ulaşılıyor.

83 ERG, 2017.

Ortaokulda örgün eğitim öğrencilerinin program türlerine göre dağılımlarına bakıldığında öğrencilerin %78,4'ü resmi ortaokullara, %14,0 imam hatip ortaokullarına ve imam hatip liseleri bünyesinde faaliyet gösteren imam hatip ortaokullarına, %6,1'i özel ortaokullara, %1,1'i yatılı bölge ortaokullarına ve %0,3'ü de özel eğitim kurumlarına kayıtlıdır.

Ortaokul kademesinde okullulaşma oranlarında cinsiyet ayrımına bakıldığında farkın 0,5 yüzde puanın altında olduğu görülüyor. Oğlan çocukların net okullulaşma oranı %89,0, kız çocukların net okullulaşma oranı ise %88,7'dir.

ORTAÖĞRETİM

2019-20 eğitim-öğretim yılında %85,0 olan ortaöğretim kademesinde net okullulaşma oranı 2020-21'de %87,9 oldu. Ortaöğretimde net okullulaşma oranı kızlar için %87,8, oğlanlar için %88,0'dır.⁸⁴ Ortaöğretimde net okullulaşma oranının en düşük olduğu bölgeler Güneydoğu Anadolu (%75,7) ve Kuzeydoğu Anadolu (%77,0), en yüksek olduğu bölgeler Doğu Karadeniz (%95,9) ve Batı Karadeniz'dir (%93,7).⁸⁵

GRAFİK 5: ORTAÖĞRETİMDE CİNSİYET VE BÖLGELER AYRIMINDA NET OKULLULAŞMA ORANLARI, 2020-21

Kaynak: MEB (2020b) verileri kullanılarak ERG tarafından hesaplandı.

Açıklama: Bölgeler toplam net okullulaşma oranlarına göre azalan düzende sıralandı.

⁸⁴ Aradaki fark 0,26 yüzde puandır. Bu fark bir önceki yıl 0,31 yüzde puan, ondan önceki yıl 0,63 yüzde puandı.

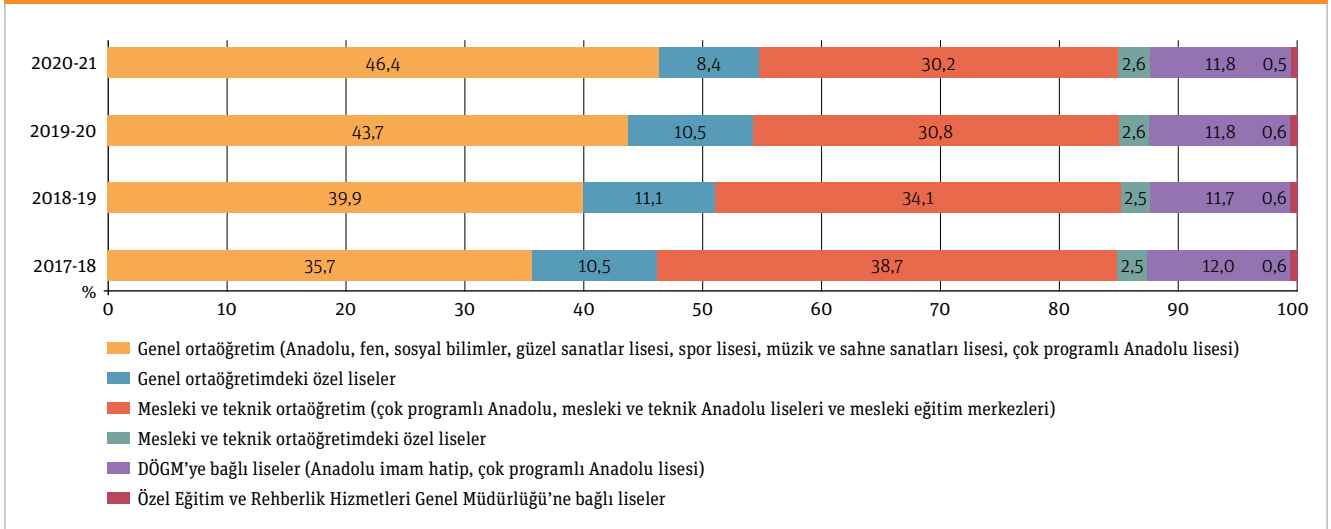
⁸⁵ MEB, 2021b.

14-17 yaş grubu için yaşa göre okullulaşma oranı %90,8'dir. Türkiye genelinde 14-17 yaş arasında 4.948.853 çocuk olduğu düşünülürse, bu oran bu yaş grubundaki 457.274 çocuğun okul dışında kaldığına işaret ediyor. 14-17 yaş grubu için yaşa göre okullulaşma oranı, ortaöğretimde net okullulaşma oranı olan %87,9'dan 2,9 yüzde puan daha yüksektir. Bu fark, 14-17 yaş arasındaki çocukların %2,9'unun öğrenimine liseden farklı bir kademede devam ettiğini gösteriyor.

Ortaöğretimde örgün eğitime devam eden öğrencilerin program türlerine göre dağılımlarına bakıldığında öğrenci sayısının en yüksek olduğu program türünün genel ortaöğretim (%46,4) olduğu görülüyor (Grafik 6). Genel ortaöğretime, mesleki ve teknik eğitim (%30,2) ve din öğretimi (%11,8) takip ediyor. Genel ortaöğretimde özel liselerdeki öğrenci oranı önceki yıla göre 2,1 yüzde puan azalarak %8,4'e geriledi. Mesleki ve teknik öğretimdeki öğrencilerin payı da önceki yıla göre 0,6 yüzde puan azaldı. Din öğretimindeki öğrencilerin payı değişmezken genel ortaöğretimdeki öğrencilerin payı 2,7 yüzde puan arttı.

Genel ortaöğretim okullarını tercih eden öğrencilerin sayısındaki artış eğilimi 2020-21'de devam etti. Bir önceki yıla göre resmi Anadolu lisesi sayısı %0,9 artış gösterirken resmi Anadolu liselerine giden öğrenci sayısı da %21,7 arttı.⁸⁶ Öte yandan, özel Anadolu liselerine kayıtlı öğrenci sayısında düşüş yaşandı. 2020-21 eğitim-öğretim yılında özel Anadolu liselerinin sayısı %2,3, öğrenci sayısı ise %15,1 azaldı.⁸⁷ Resmi mesleki ve teknik ortaöğretimde bir önceki yıla göre okul sayısı 42 azalarak 4.027'e düştü, bu kurumlarda öğrenim gören öğrenci sayısı %7,0 artış göstererek 1.604.276'ya yükseldi.

GRAFİK 6: ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN PROGRAM TÜRLERİNE GÖRE DAĞILIMI

Kaynak: MEB (2020b) verileri kullanılarak ERG tarafından hesaplandı.

Açıklama: Açıköğretim liseleri hesaplamaaya dahil edilmedi.

86 2020-21 eğitim-öğretim yılında resmi Anadolu lisesi sayısı önceki yıla göre 2.846'dan 2.871'e, resmi Anadolu liselerindeki öğrenci sayısı 1.576.390'dan 1.918.641'e yükseldi.

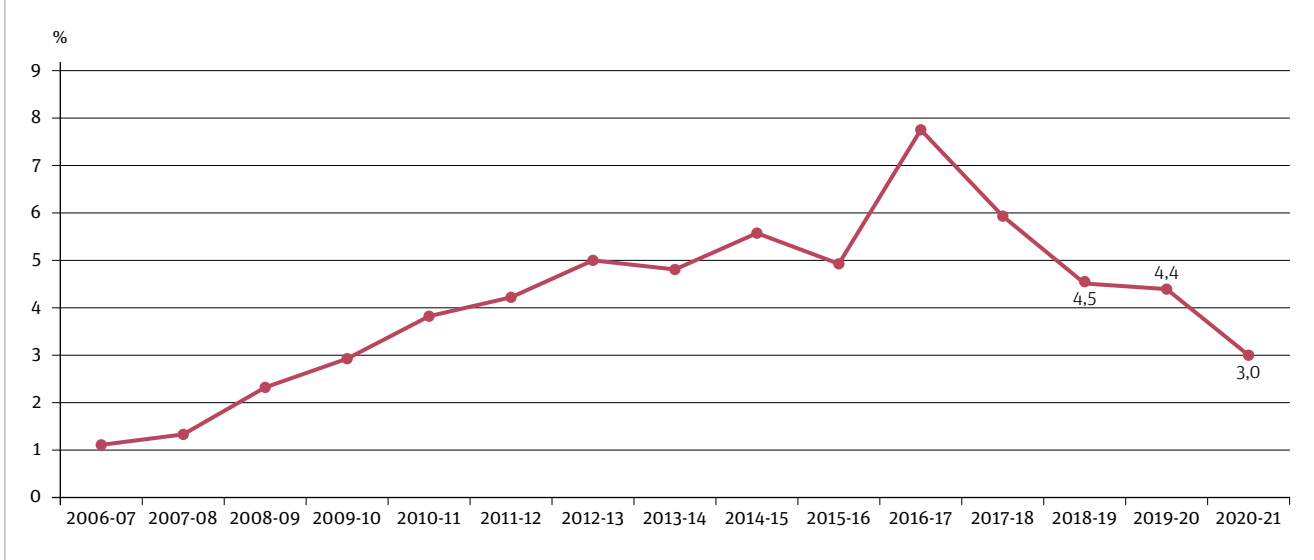
87 2019-20 eğitim-öğretim yılında 2.254 özel Anadolu lisesine 326.574 öğrenci devam ediyorken bu sayı bir sonraki yılda 2.203 okula ve 277.367 öğrenciye geriledi.

AÇIKÖĞRETİM

Ortaokulu tamamlayan ya da örgün ortaöğretim kurumlarından iki kez sınıf tekrarı, disiplin cezaları gibi çeşitli nedenlerle ayrılan 14-17 yaş aralığındaki öğrenciler ortaöğretimi açıköğretim kurumlarında da tamamlayabiliyorlar. Açıköğretim kurumlarının tercih edilmesinin nedenleri arasında maddi sıkıntılar, devam zorunluluğunun olmaması ve bu sayede çalışma hayatına başlayabilme,⁸⁸ okul ortamında akran ve öğretmenlerle yaşanan olumsuz durumlar sayılabilir.⁸⁹ Açıköğretim kurumlarının akademik bakımdan daha az zorlayıcı olduğunun düşünülmesi ve öğrenimi tamamlama ve diploma edinme istekleri de öğrencileri örgün eğitim dışına çıkaran faktörler arasında yer alıyor.⁹⁰

2019-20'de 14-17 yaş grubundaki 248.280 öğrenci ortaöğretim seviyesinde açıköğretim kurumlarına devam ediyordu. 2020-21 eğitim-öğretim yılında bu sayı %23,8 azalarak 189.249 oldu. Dolayısıyla 2020-21'de 14-17 yaş arasında açıköğretim liselerine devam eden öğrencilerin tüm ortaöğretimdeki öğrencilere oranı %4,4'ten %3,0'a geriledi.⁹¹ (Grafik 7).

GRAFİK 7: AÇIKÖĞRETİM LİSELERİNDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN (14-17 YAŞ) TÜM ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNE ORANI

Kaynak: 2019-20'ye kadar olan yıllara ait veriler (Ergün ve Arık, 2020) kaynağından, 2020-21 yılına ait bilgiler MEB HBÖGM (2021a) kaynağından alınarak ERG tarafından hesaplandı.

↓ XLS

↓ CSV

88 Türkiye'de 14 yaşını tamamlamış çocuklar yasal olarak çalışabiliyorlar. Bkz. Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 6 Nisan 2004.

89 Aktaş Salman, 26 Mart 2018.

90 Sözer, 2017.

91 MEB HBÖGM, 2021, s.56.

2020-21 eğitim-öğretim yılının birinci döneminde açıköğretim kurumlarına devam eden 14-17 yaş arasındaki öğrencilerin %69,5'i açıköğretim liselerine, %20,1'i açıköğretim imam hatip liselerine ve %10,3'ü mesleki açıköğretim liselerine kayıtlıdır.⁹⁰

Bir önceki eğitim-öğretim yılına göre açıköğretim kurumlarına devam eden 14-17 yaş arasındaki öğrenci sayısındaki düşüş önemli bir gelişmedir. Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği'ne göre, örgün eğitimde iki kez sınıf tekrarı yapan öğrencilerin “ders yılı sonunda okulla ilişkisi kesilerek mesleki eğitim merkezine, açıköğretim lisesine, mesleki açıköğretim lisesine veya açıköğretim imam hatip lisesine” kayıtları yapılıyor.⁹³ Ancak, salgının ilk senesinde alınan karar gereğince sınıf tekrarının olmaması ve öğrencilerin sorumlu olarak bir üst sınıfa geçirilmesi,⁹⁴ açıköğretime kayıtlı olan 14-17 yaş arasındaki öğrenci sayısının azalmasının nedenlerinden biri olabilir.

2020-21 eğitim-öğretim yılının neredeyse tamamının uzaktan eğitim araçlarıyla tamamlanması ve açıköğretim kurumlarının ücretli⁹³ olması gibi nedenler, öğrencilerin açıköğretim kurumları yerine ücretsiz olan genel ortaöğretim kurumlarına devam etmesini teşvik etmiş olabilir.

92 14-17 yaş arasındaki öğrencilerin 131.523'ü açıköğretim liselerine, 19.578'i mesleki açıköğretim liselerine ve 38.148'i açıköğretim imam hatip liselerine kayıtlıdır. Bkz. MEB HBÖGM, 2021a.

93 MEB Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 2 Eylül 2020.

94 Hürriyet, 8 Mayıs 2020.

95 Açıköğretim kurumlarına kayıt için öğrenciler her yıl kayıt yenileme ücreti ödüyorlar. 2020-21 eğitim-öğretim yılı için kayıt yenileme ücreti 50 TL'dir, ayrıca öğrenciler kayıt yenileme için halk eğitim merkezleri hesabına 5 TL yatırıyorlar. Bkz. MEB HBÖGM Açık Öğretim Lisesi Müdürlüğü, 2020.

DEVAMSIZLIK, SINIF TEKRARI VE OKUL TERKİ

Temel göstergeler arasında yer alan devamsızlık ve sınıf tekrarı verileri, salgın öncesi dönemde okullulaşmış öğrencilerin eğitime erişim ve eğitimden faydalanma durumlarını anlayabilmek açısından değerliydi. 2020-21 eğitim-öğretim yılında eğitimin büyük ölçüde uzaktan devam etmesi, devam zorunluluğunun olmaması ve sınıf tekrarının veli talebiyle gerçekleşen istisnai bir uygulama hâlini alması, öğrencilerin eğitimi nasıl takip ettiğini anlamayı ve eğitimden ayrılma risklerini değerlendirmeyi zorlaştırdı.

Yüz yüze eğitimle başlayan 2021-22 eğitim-öğretim yılında, devamsızlık ve eğitimden kopma riski olan öğrencilerin çok yakından izlenmesi öncelik verilmesi gereken politika alanlarından biridir.

DEVAMSIZLIK

Devamsızlık, eğitime erişimin izlenmesinde en önemli göstergelerden biridir. Türkiye’de, ortaöğretim kademesinde ve özellikle mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında devamsızlık önemli bir sorundur. Bu sorun, eğitim politikalarını da şekillendiriyor. *On Birinci Kalkınma Planı*’nda “Tüm eğitim kademelerinde okullaşma ve tamamlama oranları artırılacak, devamsızlık oranları azaltılacaktır” hedefine yer veriliyor.⁹⁶ *MEB 2019-2023 Stratejik Planı*’nda ise “İlkokul ve ortaokullarda okullaşma oranları artırılacak, devamsızlık oranları azaltılacaktır” ve “kız çocukları ile özel politika gerektiren gruplar başta olmak üzere tüm öğrencilerin ortaöğretime katılımlarının artırılmasına, devamsızlık ve sınıf tekrarlarının azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.” hedefleri paylaşılıyor.⁹⁷

Türkiye’de görülen yüksek devamsızlık oranları uluslararası araştırmaların bulgularında da dikkat çekiyor. Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) 2018 bulgularına göre, Türkiye’de öğrencilerin %51,6’sı son iki hafta içinde en az bir tam gün devamsızlık yaptığını söylerken bu oran OECD ülkeleri ortalamasında %21,3’tür.⁹⁸

MEB tarafından düzenli olarak paylaşılan devamsızlık verileri “20 gün ve üzeri devamsız öğrenci oranları” göstergesiyle sunuluyor. Ancak devamsızlığa ilişkin kamuoyuyla paylaşılan verilerin ayrıştırılmamış ve devamsızlığın boyutunu ortaya koyacak nitelikte olmaması önemli bir eksik olarak dikkat çekiyor.

96 TCCB SBB, 2019.

97 MEB SGB, 2019b.

98 OECD, 2019.

Erken uyarı sistemi kurulmasına ve 5, 10, 15, 30 veya 40 gün ve üzeri devamsız öğrenci sayıları gibi devamsızlığın boyutlarını yansıtacak ek göstergelere ihtiyaç duyuluyor. Ayrıca devamsızlığa neden olan ana sorunların anlaşılabilmesi için okul içindeki ve dışındaki etmenlerin okul ekosistemi çerçevesinde değerlendirilmesi önem taşıyor.⁹⁹

MEB 2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu'nda paylaşılan verilere göre, 20 gün ve üzeri devamsız öğrenci oranı 2020 yılında 2,4 yüzde puan azalarak %4,5 oldu. Tablo 1'de görüleceği üzere benzer bir durum ortaokul ve genel ortaöğretim kademelerinde de görülüyor. Ancak bu düşüş devamsızlığın giderilmesine yönelik politika ve uygulamaların olumlu yansımalarından ziyade salgının veri toplama üzerindeki olumsuz etkisiyle ilgilidir. MEB 2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu'nda da bu oranlar salgın nedeniyle yüz yüze eğitimin sonlanması ve uzaktan eğitim sürecine geçilmesiyle ilişkilendiriliyor.¹⁰⁰

TABLO 1: MEB İDARE FAALİYET RAPORLARINDA 20 GÜN VE ÜZERİ DEVAMSIZ ÖĞRENCİ ORANI (%)

	2018	2019	2020
İlkokul	5,7	6,9	4,5
Ortaokul (temel eğitim)	10,0	9,9	9,4
İmam hatip ortaokulu	8,9	-	-
Genel ortaöğretim	-	25,1	11,2
Mesleki ve teknik ortaöğretim	44,0	40,7	-
Anadolu imam hatip lisesi	36,0	29,8	-

Kaynak: 2018 yılına ait veriler (MEB SGB, 2019a) kaynağından, 2019 yılına ait veriler (MEB SGB, 2020b) kaynağından ve 2020 yılına ait veriler (MEB SGB, 2021b) kaynağından alındı.

Eğitim İzleme Raporu 2021: Öğrenciler ve Eğitime Erişim dosyası kapsamında yapılan görüşmelerde, devlet okulunda görevli öğretmenler salgın sürecinde öğrencilerin derse katılım durumunu kendilerinin izlediğini ancak devamsızlık verilerinin e-okul sistemine eklenmediğini belirttiler. Özel okullarda çalışan öğretmenler ise devamsızlık takibinin günlük yapıldığını ve velilerle sürekli iletişim hâlinde olduğunu paylaştılar. Bu durum devamsızlık verilerinin ülke genelinde aynı şekilde izlenmediğine ve dolayısıyla durumun bütüncül bir şekilde anlaşılmasının zorluğuna işaret ediyor.

Okulların açık olduğu sürede yüz yüze eğitime gönüllülük esasıyla ve devam zorunluluğu olmadan devam edildi. Çocuklarının herhangi bir nedenle yüz yüze eğitime devam etmelerini istemeyen veliler eğitim kurumlarına dilekçeyle talepte bulundular.¹⁰¹ 2021-22 eğitim-öğretim yılında ise yüz yüze eğitim yeniden zorunlu oldu.

99 Ergün ve Arık, 2020.

100 MEB SGB, 2021b.

101 MEB, 12 Şubat 2021.

Ancak COVID-19 nedeniyle karantinaya giren ve “kronik rahatsızlığını belgelendiren”¹⁰² öğrencilerin bu süreçte devamsız sayılmayacağı ve yalnızca geçerli mazereti bulunan öğrencilerin TRT EBA TV ve EBA platformu üzerinden eğitime devam edebilecekleri bilgisi kamuoyuyla paylaşıldı.¹⁰³

Devamsızlığın izlenmesi, uzaktan eğitim sürecinde oluşan öğrenme kayıplarının azaltılması ve okul terki riskinin önlenmesine yönelik müdahaleler için kritiktir. Devamsızlığa yol açan etkenlerin değerlendirilmesi de eğitimin akut ihtiyaçlarından biridir.

SINIF TEKRARI

Salgın döneminde sınıf tekrarına yönelik çeşitli düzenlemeler yapıldı. Başarısızlık nedeniyle sınıf tekrarı zorlaştırıldı, devamsızlık nedeniyle sınıf tekrarı kaldırıldı. Salgın öncesinde ilkökul kademesinde velinin yazılı talebiyle bir kez gerçekleştirilebilen sınıf tekrarı¹⁰⁴ uygulamasına salgın döneminde devam edildi. İlkokul kademesinde özel eğitim okullarında ve sınıflarında öğrenim gören öğrenciler de benzer bir şekilde veli talebi ve Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) biriminin onayıyla sınıf tekrarı yapabildiler. Ortaöğretim kademesinde devamsızlık nedeniyle sınıf tekrarı uygulanmadı, başarısızlık nedeniyle sınıf tekrarına ilişkin bazı düzenlemeler yapıldı¹⁰⁵:

- “Yılsonu başarı puanı en az 50 olan öğrencilerin sınıfını doğrudan,
- Yılsonu başarı puanı 50 ve daha yukarı olan ancak yılsonu başarı puanıyla başarılı sayılmayacak derslerden başarısız olan öğrenciler ile alt sınıflar da dâhil başarısız ders sayısı toplamına bakılmaksızın doğrudan sınıfını geçemeyen öğrencilerin bu derslerden sorumlu olarak bir üst sınıfa geçmelerinin sağlanmasına,
- Mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarının Anadolu teknik/Anadolu meslek programlarında öğrenim gören 12. sınıf öğrencilerinden 40 iş günü staj yapması gerektiği hâlde stajlarını eksik yapan veya hiç yapamayanların muaf sayılarak yapılacak ilk sorumluluk sınavları döneminde staj bitirme sınavına alınması”na karar verildi.¹⁰⁶

OKUL TERKİ

Okul terki kademelerden bağımsız bir şekilde eğitim dışına çıkmayla ilgiliyken eğitimden erken ayrılma ortaöğretim kademesinde eğitim dışına çıkmaya yoğunlaşır. Okul terki önceki yıllarda eğitimde olmasına karşın yeni eğitim yılında eğitim dışına çıkan çocukların durumunu izlemede kullanılabilir. Kamu idaresi tarafından paylaşılan verilerde okul terkine ilişkin bir gösterge olmamasına karşın doğum yılı temel alınarak okullulaşma oranlarının yıllara göre karşılaştırılması bir yıl içinde gerçekleşen değişim hakkında yorum yapabilmeyi sağlıyor.

102 MEB, 8 Eylül 2021.

103 MEB, 19 Ağustos 2021.

104 MEB Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, 26 Temmuz 2014.

105 MEB OGM, 2021.

106 A.g.e.

Doğum yılı temel alınarak yaşa göre net okullulaşma oranları bir önceki yıllara karşılaştırıldığında önceki yıla göre ne kadar öğrencinin eğitimde olmadığı görülebiliyor. Oranlar özellikle ortaöğretime geçişte ve ortaöğretim döneminde azalıyor. Tablo 2’de görüldüğü gibi, 2006 doğumlu çocuklar 13 yaşındayken (2019-20’de) net okullulaşma oranları %98,5’ken; aynı çocuklar 14 yaşına geldiklerinde (2020-21’de) okullulaşma oranları %96,3’e geriliyor. 2005 doğumlu çocuklar 14 yaşındayken (2019-20’de) net okullulaşma oranları %95,7 iken; bir sonraki yıl okullulaşma oranları %93,4’e düşüyor. İki yıl arasındaki en yüksek fark 2004’lüler arasında görülüyor. 2004 doğumlu çocukların 15 yaşında (2019-20) net okullulaşma oranları %92,3’ken; 16 yaşında (2020-21’de) bu oran %88,5’e düşüyor. 15 yaşın yasal olarak çalışmaya başlama yaşı olması bu yaş grubunda görülen düşüşün nedenlerinden biri olabilir.

TABLO 2: DOĞUM YILLARINA GÖRE NET OKULLULAŞMA ORANLARI

Doğum yılı	2019-20		2020-21	
	Yaş	Yaşa Göre Net Okullulaşma Oranı %	Yaş	Yaşa Göre Net Okullulaşma Oranı %
2017	2	-	3	5,6
2016	3	13,3	4	16,4
2015	4	33,4	5	58,5
2014	5	75,1	6	92,1
2013	6	94,8	7	99,0
2012	7	99,0	8	99,0
2011	8	99,1	9	99,0
2010	9	99,0	10	98,8
2009	10	98,9	11	98,6
2008	11	98,5	12	98,7
2007	12	98,7	13	98,0
2006	13	98,5	14	96,3
2005	14	95,7	15	93,4
2004	15	92,3	16	88,5
2003	16	87,3	17	84,5
2002	17	81,3	18	-

Kaynak: MEB, 2020; MEB, 2021b.

COVID-19 salgınının okullulaşma oranlarına ve okul terkine uzun vadeli etkileri olması bekleniyor. Save the Children tarafından 2021 yılında hazırlanan rapora göre, dünya genelinde en az 10.000.000-16.000.000 çocuk salgının yarattığı ekonomik zorluklar nedeniyle okula dönmeme riski altındadır. Buna ek olarak dijital uçurumun eğitime erişimde yarattığı yeni tür eşitsizlikler ve okuldan uzak kalmanın çocukların ruhsal sağlığı ve duygu durumlarına etkileri de okula dönmemenin nedenlerinden olabilir.

Salgın sürecinin kız çocuklar üzerindeki etkilerinin oğlan çocuklara kıyasla daha olumsuz olduğu da paylaşılıyor.¹⁰⁷

Bazı araştırmalar Türkiye’de de okul terkinin artacağını öngörüyor. Derin Yoksulluk Ağı tarafından İstanbul’da derin yoksulluk yaşayan ailelerle yapılan araştırmanın sonucuna göre ailelerin %11,3’ü salgın öncesinde okula giden çocuklarının okula devam edemeyeceğini belirtti.¹⁰⁸ UNESCO’nun salgın sonrasında okul terkinde yönelik projeksiyonunu¹⁰⁹ Türkiye’ye uyarlayan TEDMEM, yaklaşık 158.000 çocuğun salgın sonrası dönemde okulu terk edebileceğini öngörüyor.¹¹⁰ Bu öngörüye göre, EÇE’ye devam eden yaklaşık 45.000, ilköğretime devam eden 29.000 ve ortaöğretim kurumlarına devam eden 83.000 çocuk okul terki riskiyle karşı karşıyadır.¹¹¹

Okul terki altında değerlendirilen bir başka gösterge olan eğitimden erken ayrılma, 18-24 yaş arasında olup en fazla ortaokul öğrenimini tamamlamış ve yakın zamanda örgün veya örgün olmayan eğitimden yararlanmayan gençlerin oranını tanımlar.¹¹² Avrupa Birliği (AB) üyesi 27 ülke, 2020 yılında %10,5 olan eğitimden erken ayrılma ortalaması oranını 2030’da %9’un altına düşürmeyi hedefliyor.¹¹³

Türkiye’de 2006’da %49 olan eğitimden erken ayrılma oranı ortaöğretimin zorunlu eğitim kapsamına alınmasının da etkisiyle azaldı ve 2019’dan bu yana %30’un altında seyrediyor. Türkiye’de eğitimden erken ayrılan gençlerin oranı 2019’da %28,9 iken 2020 yılında %26,8’e geriledi. Bu oran erkekler için 2020’de 4,5 yüzde puan azalarak %27,7; kadınlar içinse 10,1 yüzde puan azalarak %25,9 oldu.¹¹⁴ Türkiye’de eğitimden erken ayrılma oranının ortaöğretimde artan okullulaşmayla birlikte önümüzdeki yıllarda da azalması bekleniyor.

Mart 2020’yi takip eden süreçte eğitime yoğunlukla uzaktan eğitim araçlarıyla devam edilmesi, devamsızlık takibinin sınırlı olması ve sınıf tekrarının zorlaştırılması okul terkinin izlemeyi güçleştirdi. Salgın döneminde yaşanan ekonomik kayıplar ve okuldan uzak kalmanın öğrenciler üzerinde yarattığı olumsuz etkiler nedeniyle önümüzdeki dönemde okul terki riski çok daha yakından ve farklı tedbirler alınarak izlenmelidir.

107 Wagner, 2021.

108 Derin Yoksulluk Ağı, 2020.

109 UNESCO, okulöncesi programlara kayıtlı olan öğrencisi sayısının %2,8, ilköğretime kayıtlı öğrenci sayısının %0,27 ve ortaöğretime devam eden öğrenci sayısının %1,48 azalacağını öngörüyor. Bkz. UNESCO, 5 Ağustos 2020.

110 Şahin İpek vd., 2021.

111 A.g.e.

112 Eurostat, 2021.

113 A.g.e.

114 Eurostat, t.y.

EĞİTİME ERİŞİMİ İÇİN ÖZEL ÖNLEM GEREKEN ÇOCUKLAR

COVID-19 salgınının kırılgan gruplara etkisi Türkiye’de de dünyada da ağır oldu.¹¹⁵ “Salgın öncesinde uygun kapsayıcı eğitim içeriğine erişememe, coğrafi izolasyon, çalışmak zorunda olma ve Türkçe’yi etkin kullanamama gibi iç içe geçen sorunlar yaşayan öğrenciler, COVID-19 salgınıyla birlikte eğitimden tamamen kopma riskiyle karşı karşıya kaldı.”¹¹⁶

Salgında edinilen deneyimler ve gelecekte yaşanması öngörülen krizler, eğitimin dönüşerek her öğrenci için her koşulda erişilebilir ve kapsayıcı hâle gelmesinin önemini özel önlem ihtiyacı duyan çocuklar bakımından daha da belirginleştirdi.

Eğitim sistemlerini yeniden düşünürken **Öğrenme için Evrensel Tasarım İlkeleri’nin** hem yüz yüze hem de çevrimiçi eğitim çerçevesinde benimsenmesi tüm çocukların nitelikli ve kapsayıcı eğitim alabilmeleri için elzemdir. Öğrenme için Evrensel Tasarım, sınıftaki her öğrencinin farklı anlama, algılama ve ifade mekanizmalarına sahip olduğu esasıyla yola çıkılmasını ve eğitim-öğretimin sınıftaki tüm çocukların ihtiyaçlarına cevap verecek çeşitlendirilmiş yöntemlerle sunulmasını gerektirir.¹¹⁷

ÖZEL EĞİTİM DESTEĞİNE İHTİYACI OLAN ÇOCUKLAR

Özel eğitim desteğine ihtiyacı olan öğrencilerin COVID-19 salgını öncesinde karşılaştıkları nitelikli ve kapsayıcı eğitime ve destek hizmetlerine erişim sorunları salgın sürecinde derinleşti ve çeşitlendi. Salgın sürecinde eğitime erişim, öğrencilerin destek ihtiyaçlarının düzeyinden, engel türlerinden ve sosyoekonomik imkanlarından etkilendi.

Özel eğitim sistemi içinde sunulan hizmetler, engelli öğrencilerin anayasal hakları olan eğitime erişimleri ve eğitime anlamlı katılımları için temel ihtiyaçlarındandır. Salgın nedeniyle, sağlanmakta olan destek hizmetlerinin yaygınlığının azalması, seyrelmesi ya da bazı durumlarda ortadan kalkması, öğrenciler ve aileleri için süreci daha zorlu hâle getirdi. Özel eğitim sosyal ve duygusal, psikomotor ve akademik beceriler, dil edinimi ve rehberlik gibi alanlarda geniş kapsamlı ihtiyaçlara cevap veriyor. Dolayısıyla öğrenciler bu dönemde pek çok farklı eksiklikle karşılaştılar.

Öğrenme için evrensel tasarımın üç temel ilkesi

1. Eğitimin içeriğinin çeşitlendirilmiş yöntemlerle aktarılması ve farklı öğrenciler için farklı destek mekanizmaları geliştirilmesi.
  2. Çeşitlendirilmiş eylem ve ifade imkanlarıyla öğrencilere bildiklerini ve becerilerini sergilemekte alternatif yollar sunulması.
  3. Öğrencilerin ilgi alanlarına hitap eden çeşitlendirilmiş bilgi ve araçlar sağlanması, her öğrencinin kendine uygun seviyede gelişim göstermesi desteklenerek motive edilmesi.
- https://lincs.ed.gov/sites/default/files/2_TEAL_UDL.pdf

115 Aguilera ve Nighthengale-Lee, 2020.

116 Gencer vd., 2021.

117 The World Bank, 2020.

Uzun Hikâye / Beni Kabul Edecek Bir Okul Bulabilecek miyiz?

<https://www.egitimreformugirisimi.org/uzun-hikaye-beni-kabul-edecek-bir-okul-bulabilecek-miyiz/>

“Geçtiğimiz eğitim yılında uzaktan eğitime geçildiğinde sınıf öğretmeninden kızıma özel bir şey istememe rağmen okulda bu yönde bir adım olmadı. EBA TV de bizim için uygun değildi, dersler hızlıydı. Özel eğitim içerikleri de bize uymadı. Kızımla kendimiz çalışmaya çalıştık. Neredesin diye soran öğretmen de, okul yöneticisi de olmadı.”

Down sendromu olan K.E.’nin annesi F.E.
Uzun Hikâye / Beni Kabul Edecek Bir Okul Bulabilecek miyiz?

Yıllara Göre Özel Eğitim Öğrenci Sayıları

https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2010/01/ERG-Özel-eğitim-veriler_-2008-2020.pdf
Eki indirmek için tıklayınız.

Salgın döneminde özel eğitim öğrencileri Bireyselleştirilmiş Eğitim Programlarına, destek eğitim odalarına,¹¹⁸ öğretmenlerinden aldıkları bire bir desteğe ve rehabilitasyon hizmetlerine¹¹⁹ erişimde kesinti yaşadılar. Rutinlerinin bozulması, artan ev içi stres ve karantina sınırlamaları nedeniyle çocukların iyi olma hâlleri olumsuz etkilendi.

Türkiye’deki engelli bireylerin sayısı ve yaş kısırlılımlarıyla ilgili güncel veriler kamuoyuyla paylaşılmadığından engelli öğrencilerin okullulaşma oranları bilinmiyor, yalnızca örgün eğitime halihazırda katılan çocuklara dair göstergelere ulaşılabilir.¹²⁰ Tablo 3’te örgün eğitimde özel eğitim hizmetlerinden yararlanan öğrenci sayıları yer alıyor. Buna göre, özel eğitim hizmetlerinden yararlanan öğrenci sayısının en yüksek olduğu kademe ortaokul, en düşük olduğu kademe ise okulöncesi eğitimdir. Özel eğitim hizmet türlerine göre dağılıma bakıldığında ise öğrencilerin %75,1’inin kaynaştırma yoluyla eğitim aldıkları görülüyor.

TABLO 3: ÖRGÜN EĞİTİMDE ÖZEL EĞİTİM HİZMETLERİNDEN YARARLANAN ÖĞRENCİ SAYISI, 2020-21

	TOPLAM	Kaynaştırma	Özel Eğitim Okulu	Özel Eğitim Sınıfı
Okulöncesi	4.986	549	4.437	-
İlkokul	153.937	114.991	12.836	26.110
Ortaokul	180.630	144.769	12.777	23.084
Lise	86.263	59.572	26.691	-
TOPLAM	425.816	319.881	56.768	49.194

Kaynak: MEB, 2021b.

Açıklama: Ortaokul kademesinde toplam öğrenci sayısının 146’sı ve lise kademesinde toplam öğrenci sayısının 136’sı Araştırma ve Geliştirme ve Uygulama Merkezi Ortaokulu-Özel Yetenek öğrencisidir.

- 118 Salgınla beraber kapanan destek eğitim odaları 2020-21’in ikinci döneminde açıldı. [https://www.dergipdr.com/d/file/resmi-yazi-ve-ekleri-\(%CC%87mzali\).20210311232152.pdf](https://www.dergipdr.com/d/file/resmi-yazi-ve-ekleri-(%CC%87mzali).20210311232152.pdf)
- 119 Salgınla beraber Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri kapanmış ve 15 Haziran’a kadar kapalı kalmıştı. http://ookgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_06/01160020_7290462_ozel_egitim_ve_rehabilitasyon_merkezleri.pdf 20 Kasım 2020-4 Ocak 2021 arasında yine kapanma gerçekleşmiş ve 4 Ocak 2021’de merkezler tekrar açılmıştı. <https://www.hurriyet.com.tr/egitim/dershaneler-ehliyet-ve-ozel-egitim-kurslari-aciliyor-mu-mebden-yuz-yuz-egitimle-ilgili-yazi-gonderildi-41706139>
- 120 Engelli sağlık kurulu raporuna sahip çocuk sayısı bilinse de engelli bulunan çocukların güncel ve net sayısı bilinmiyor. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü’ne (EYHGM) göre 0-4 yaş aralığında 33.185, 5-9 yaş aralığında 91.059, 10-14 yaş aralığında 122.807 ve 15-19 yaş aralığında 134.078 çocuğun engelli sağlık kurulu raporu bulunuyor. Bkz. ASHB, 2021.

2020-21 eğitim-öğretim yılının özel eğitim istatistikleri, salgının özel eğitim ihtiyacı olan çocukların eğitime katılmasına ve eğitimde kalmasına olumsuz etkisini gösteriyor. Önceki yıl 425.544 olan özel eğitim hizmetlerinden yararlanan öğrenci sayısı 2020-21'de 425.534'e geriledi.¹²¹ Aradaki fark sayısal olarak sadece 10 olsa da özel eğitim hizmetlerinden yararlanan öğrenci sayısının uzun yıllardır artış eğiliminde olduğu ve özel eğitim hizmetlerine ihtiyaç duyan toplam çocuk sayısının bilinmediği unutulmamalıdır.¹²² Ayrıca, 2019-20'de 775.174¹²³ olan Rehberlik ve Araştırma Merkezleri'ne (RAM) yapılan başvuru sayısı %53,1 azalarak 2020-21'de 363.554'e¹²⁴ geriledi. Bu durum salgın koşulları nedeniyle inceleme ve eğitsel tanılama için RAM'lara başvurulmadığına işaret ediyor olabilir. Her ne kadar salgının ilk aylarında ara verilen RAM'lardaki "rehberlik, eğitsel değerlendirme ve tanılama hizmetleri"¹²⁵ 6 Temmuz 2020'den itibaren sunulmaya devam edilmiş olsa da yeni tanı alacak çocukların aileleri hastalanma riski nedeniyle RAM incelemelerini ertelemiş ya da RAM'lara başvurmadan vazgeçmiş olabilirler. Çocuklar RAM'larda yapılan eğitsel değerlendirme sonucuna göre tanı alıp uygun eğitim kurumuna yönlendirildiklerinden bu merkezlere başvuru yapılamamasının özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin gerek duydukları hizmetlere ve kaynaklara ulaşamamasına ya da örgün eğitime katılamamasına neden olduğu sonucuna varılabilir.

Özel eğitim desteği alan öğrencilerin sayıları kademelere göre incelendiğinde, ilkökul hariç tüm kurumlarda önceki senelere kıyasla düşük oranlarda da olsa artış olduğu görülüyor (Tablo 3). Önceki yıla göre en fazla artış %5,5'le ortaöğretimdedir. Bu kademeyi sırasıyla okulöncesi eğitim (%2,3) ve ortaokul (%0,4) takip ediyor. Okulöncesi eğitim, 36. ayını tamamlayan özel eğitim ihtiyacı olan çocuklar için zorunludur. İlkokulda ise öğrenci sayıları %3,5 azalarak 153.937'ye geriledi. Diğer yandan, okulöncesi eğitim hariç tüm kademelerde artış oranları önceki yılın artış oranlarına göre geriledi. Öğrenci sayısındaki artış hızının özellikle ilkökul ve ortaokulda yavaşladığı görülüyor. Salgın koşullarının bu kademeleri nasıl etkilediği, bu kademelerdeki özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin sorunları özel olarak değerlendirilmelidir.

Özel eğitim alan kız öğrenci sayısının 2020-21 eğitim-öğretim yılında da diğer yıllarda olduğu gibi oğlan çocuklara kıyasla çok düşük olduğu görülüyor (Tablo 4). Sınıf düzenini bozduğu belirtilen davranışların oğlanlarda daha sık görülmesi ve kız çocuklarda sık görülen içine kapanıklık gibi durumların semptom olarak algılanmaması özellikle gelişimsel farklılıkları olan kız çocukların destek ihtiyaçlarının öğretmenleri ve ailelerinin gözünden kaçmasına neden olabiliyor. Dolayısıyla daha az kız çocuğu tanı alıyor.¹²⁶ Kız öğrencilerin sayısının azlığının nedenlerinden biri olarak bu dikkatten kaçma durumu gösteriliyor.

121 Araştırma ve Geliştirme Uygulama Merkezlerindeki öğrenciler hesaplamaya dahil edilmedi.

122 2020-21 eğitim öğretim yılının birinci döneminde 6.401 engelli öğrenci açıköğretim kurumlarına kayıtlıydı. Bkz. MEB HBÖGM, 2021a.

123 MEB, 2020.

124 MEB, 2021b.

125 Kasap, 23 Haziran 2020.

126 Arms vd., 2008.

TABLO 4: CİNSİYET AYRIMINDA YILLARA GÖRE ÖRGÜN ÖZEL EĞİTİM HİZMETLERİNDEN YARARLANAN ÖĞRENCİ SAYISI

	2018-19			2019-20			2020-21		
	Toplam	Oğlan	Kız	Toplam	Oğlan	Kız	Toplam	Oğlan	Kız
Okulöncesi eğitim	4.771	2.998	1.773	4.873	3.120	1.753	4.986	3.293	1.693
İlkokul	153.503	98.817	54.686	159.542	102.843	56.699	153.937	98.824	55.113
Ortaokul	166.252	103.987	62.265	179.756	112.919	66.837	180.484	113.830	66.654
Ortaöğretim	74.124	46.949	27.175	81.373	50.883	30.490	86.127	53.560	32.567
Tüm kademeler	398.650	252.751	145.899	425.544	269.765	155.789	425.534	269.507	156.027

Kaynak: MEB, 2021b.

Açıklama: Araştırma ve Geliştirme Uygulama Merkezlerindeki öğrenciler hesaplama dahil edilmedi.

2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu'na göre 2020 yılında “özel eğitimde tanı konulan ve yönlendirilen öğrencilerden eğitimlerini tamamlayanların oranı” %80, “ilköğretimi tamamlayan özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerden ortaöğretime devam edenlerin oranı” ise %85'tir.¹²⁷

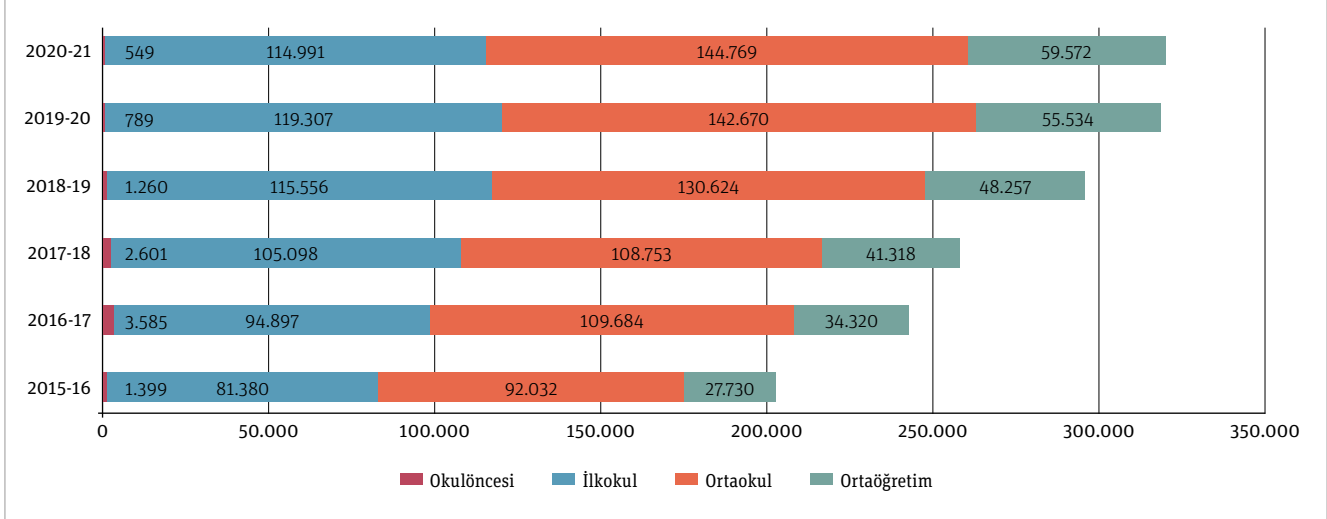
Erken çocukluk döneminden itibaren kaynaştırma uygulamalarının önceliklendirilmesi, tam zamanlı ayrıştırmanın “istisnai durumlarda; kaynaştırma öğrencisine tüm destekler sunulduktan sonra ve geçici olarak gerekçe, amaç, süre belirtilerek kaynaştırmaya dönüş hedefi ve bir geçiş planı ile”¹²⁶ yapılması önem taşıyor.

2010-11 yılından bu yana artan kaynaştırma yoluyla eğitim alan öğrenci sayısı, 2020-21'de önceki yıllardaki artış eğilimini göstermedi, 1.581 artarak 319.881 oldu (Grafik 8).

127 MEB SGB, 2021b.

128 Türkiye Down Sendromu Derneği (TDSD), yakında yayımlanacak.

GRAFİK 8: KADEMELERE VE YILLARA GÖRE KAYNAŞTIRMA YOLUYLA EĞİTİM ALAN ÖĞRENCİ SAYILARI

Kaynak: MEB, 2017; MEB, 2018b; MEB, 2019; MEB, 2020; MEB, 2021b.

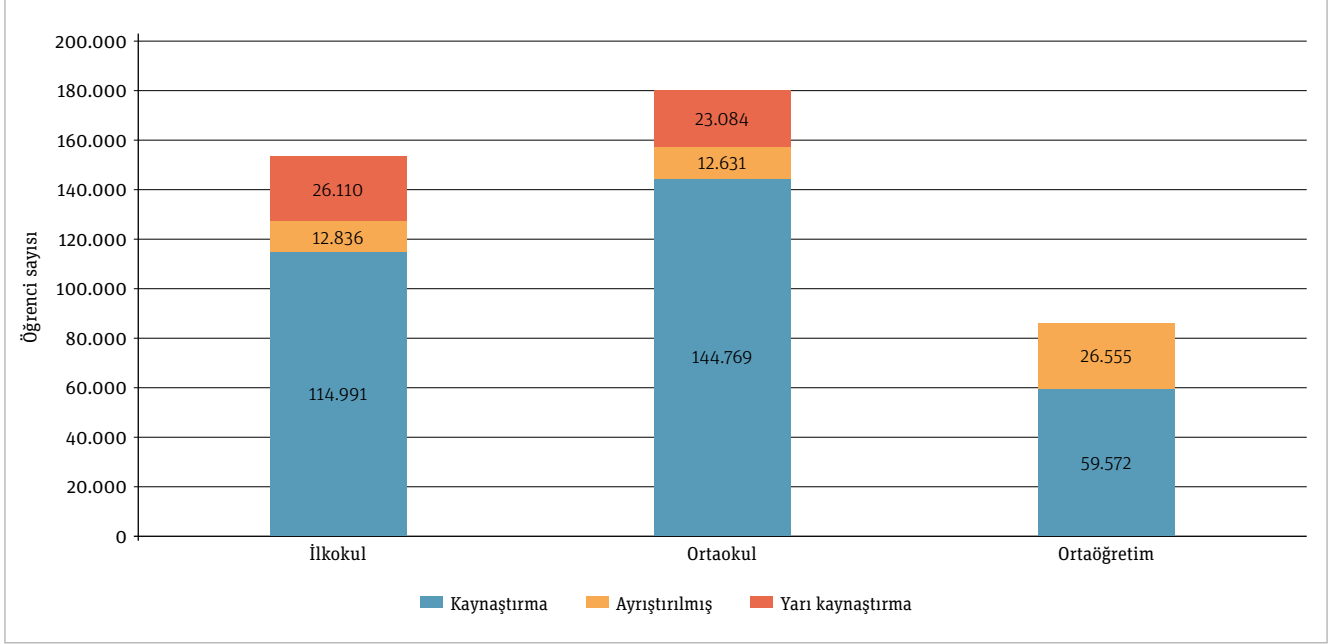
2016'dan beri düşüş gösteren okulöncesi kademesinde kaynaştırma yoluyla eğitim alan öğrenci sayısı 2020-21'de 789'dan 549'a indi. 81 ilde açılan ayrılaştırılmış eğitim veren özel eğitim anaokullarının sayısının 2020-21'de 65'ten 121'e yükselmiş olması bu düşüşün nedenlerinden olabilir. Eğitimde ayrışmanın okulöncesi kademesinde başlaması özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin akranlarıyla arkadaşlık kurma, güvenli bir ortamda beraber öğrenme ve heterojen gruplarda yer alıp sosyal ve duygusal beceriler edinme imkânlarının eğitim hayatlarının başında sınırlandırılması anlamına geliyor.¹²⁹

İlkokula giden ve kaynaştırma yoluyla eğitim alan öğrenci sayısında 2013-14'ten bu yana ilk defa azalma görüldü ve öğrenci sayısı %3,6 oranında düşerek 114.991 oldu. Bu düşüşte, ayrıştırılmış eğitim veren 1. Kademe Özel Eğitim Uygulama Okulu sayısının 332'den 351'e çıkmış olmasının etkisinin değerlendirilmesi gerekir.

Ortaöğretimdeki özel eğitim öğrencisi sayısı ilköğretime kıyasla çok düşüktür. Dolayısıyla kaynaştırma yoluyla eğitim alan öğrenci sayısı alt kademelere göre azdır. Öte yandan ortaöğretimde ayrıştırılmış eğitim gören öğrencilerin oranının ilkokul ve ortaokula kıyasla çok daha yüksek olması da dikkat çekicidir. İlkokul öğrencilerinin %74,7'si kaynaştırma yoluyla eğitim, %17,0'ı özel eğitim sınıflarında yarı kaynaştırma yoluyla eğitim ve %8,3'ü ayrıştırılmış eğitim alıyor. Bu oranlar ortaokul için sırasıyla %80,1, %12,8 ve %7,1'dir. Ortaöğretimde ise öğrencilerin %69,1'i kaynaştırma yoluyla eğitim alırken %30,9'u ayrıştırılmış eğitim kurumlarında eğitimlerine devam ediyor (Grafik 9).

129 Bendová vd., 2014.

GRAFİK 9: EĞİTİM ORTAMLARINA GÖRE ÖZEL EĞİTİM ÖĞRENCİSİ SAYILARI

Kaynak: MEB, 2021b.

Ortaöğretim seviyesinde özel eğitim sınıfları yalnızca mesleki eğitim veren ortaöğretim kurumlarında açılabilirdi için kaynaştırma yoluyla eğitime devam etmeyen çocukların ayrıştırılmış eğitime yönelmek dışındaki seçenekleri sınırlıdır. Bu durum, eğitim sistemi içinde ortaöğretime ilişkin düzenlemelerin kapsayıcı eğitimin önünde engel teşkil ettiğini gösteriyor. Kapsayıcı eğitim sadece ortaöğretimle ya da özel eğitimle ilgili düzenlemelerle değil, çok boyutlu, dönüştürücü ve bütünsel politikalar geliştirilerek hayata geçirilebilir.

Kapsayıcı eğitim tüm sistemlerin mevzuat, politika, finansman, yönetim, tasarım, yöntem ve izleme bakımından dönüşümünü gerektirir.¹²⁸

MÜLTECİ ÇOCUKLAR

Savaşlar, iç çatışmalar, siyasi istikrarsızlık, ekonomik sorunlar, iklim ve biyolojik çeşitlilik krizi kaynaklı zorluklar iç ve dış düzensiz göçün arkasında yatan önemli nedenler olarak dikkat çekiyor. Türkiye 4.000.000'un üzerinde mülteciye ev sahipliği yapıyor. Türkiye'de geçici koruma statüsü almaya hak kazanmış 3.723.674 Suriyeli ve diğer ülkelerden uluslararası koruma başvurusu yapmış ya da uluslararası koruma statüsü olan 330.000'in üzerinde insan bulunuyor.¹³¹ Ancak, mülteci çocuklara dair düzenli veriler Suriyeli çocuklarla sınırlıdır.¹³²

¹³⁰ UNICEF, 2017.

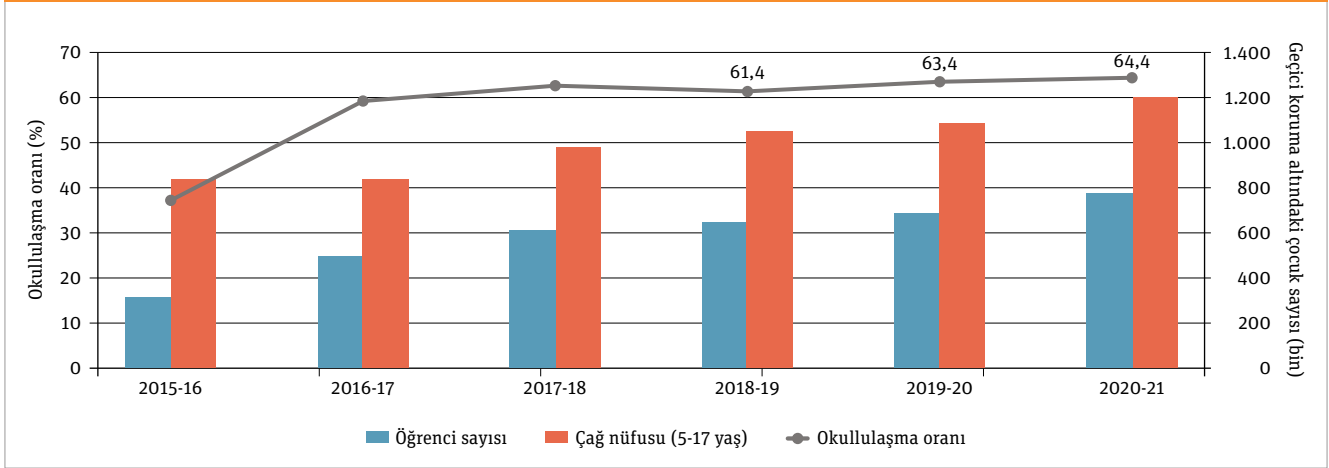
¹³¹ İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021; UNHCR, 2021.

¹³² UNICEF Türkiye, uluslararası koruma başvurusu yapan ya da statü sahibi olan 330.000'in üzerinde kişiden en az 140.000'inin çocuk olduğunu öngörüyor. Bkz. UNICEF Turkey, 2021.

Okul çağındaki Suriyeli çocukların 2019-20'de %63,3 olan okullulaşma oranı 2020-21'de %64,4'e ulaştı. Bu oran son beş yıldır bu seviyeye yakın seyrediyor (Grafik 10). Okula kayıtlı olmayan Suriyeli çocukların sayısı ise 425.666'dır.¹³³ Eğitimin dışındaki çocukların eğitime dahil olması ya da geri dönmesi için farklı politikalar ve müdahale programları üzerinde çalışılması gerekiyor.

Haziran 2021'de yayımlanan verilere göre Suriyeli öğrencilerin %49,0'ı kız, %51,0'ı oğlandır. Eğitim kademelerine göre okullulaşma oranları okulöncesinde %28,1, ilkokulda %79,8, ortaokulda %77,9 ve ortaöğretimde %39,9'dur¹³⁴ (Grafik 10). 2019-20 yılı verileriyle kıyaslandığında okulöncesi eğitimde (2,7 yüzde puan) ve ilkokulda (9,1 yüzde puan) okullulaşma oranlarının azaldığı görülüyor. Ortaokul ve ortaöğretimdeki okullulaşma oranlarının ise sırasıyla 7,8 yüzde puan ve 7,3 yüzde puan arttığı görülüyor. Ortaokul ve ortaöğretimde görülen artış, kademeler arası geçişte okul terkinin azalması ve geçici koruma altındaki öğrencilerin eğitimin dışında kalmalarının önlenmesi bakımından önemli bir gelişmedir. Ancak ilkokul kademesinde görülen yaklaşık 9 yüzde puanlık düşüş bu kademeyle yönelik özel önlem politikalarının ve odaklanmış destek mekanizmalarının gereksinimine işaret ediyor.

GRAFİK 10: GEÇİCİ KORUMA ALTINDAKİ ÇOCUK SAYISI VE OKULLULAŞMA ORANI

Kaynak: 2019-20'ye kadar olan yıllara ait veriler (Ergün ve Arık, 2020) kaynağından, 2020-21'e ait veriler (MEB HBÖGM, 2021b) kaynağından alındı.

Suriyeli çocukların önemli bir bölümü hala okul dışında olsa da yıllar içerisinde artan okullulaşma oranları önemlidir. 2015-16'da %37,3 olan okullulaşma oranı 2020-21'de %64,4'e ulaşmış durumdadır. Bu kayda değer artışın arkasında birtakım projeler ve politika değişiklikleri bulunuyor. Suriyeli çocuklar Türkiye'de ilk yıllarda çoğunlukla Geçici Eğitim Merkezleri (GEM) adı verilen ve Suriye müfredatıyla Arapça eğitim veren kurumlarda öğrenim görüyorlardı. Her ne kadar benzer arka plana sahip çocukları bir araya getiren bu okullar Suriyeli çocuklarda aidiyet hissi yaratsa da çocukların toplumsal

133 MEB HBÖGM, 2021b.

134 A.g.e.

uyum süreçlerini yavaşlattı.¹³⁵ 2016-17 eğitim-öğretim yılında GEM'lerin yeni öğrenci kaydı almamasına karar verildi ve yeni kayıt olacak Suriyeli çocuklar resmi örgün eğitim kurumlarına yönlendirildi. 2016-17'de okullulaşan Suriyeli çocukların %59,1'i (291.039 Suriyeli çocuk) tüm Türkiye'ye yayılmış 421 GEM'de eğitim görüyorken¹³⁶ 2020-21 eğitim-öğretim yılında faaliyet gösteren GEM kalmamıştır.¹³⁷ Suriyeli çocukların resmi örgün eğitim kurumlarına yönlendirilmesi ve bu süreçte yürütülen projeler okullulaşma oranlarını artırmıştır.

Türkiye-AB arasında imzalanan iki anlaşmaya dayanan Türkiye'deki Mülteciler için Mali Yardım Programı (FRIT) fonu tarafından finanse edilen Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi (PIKTES) kapsamında Suriyeli çocukların entegrasyonunu ve okullulaşmasını artırmak için birçok program yürütülüyor. Uyum sınıfları programı kapsamında, 3. sınıftan 12. sınıfa kadar öğrenim görmekte olan ve Türkçe dil yeterliliğine sahip olmayan mülteci çocukların Türkçe dil becerilerinin geliştirilmesi hedefleniyor.¹³⁸ 11 Şubat 2021 itibarıyla 39.704 Suriyeli öğrenci uyum sınıflarında eğitim görüyor.¹³⁹ 30 Mart 2020'den itibaren uzaktan eğitim sürecine dahil olan uyum sınıfları için EBA TV'de içerikler hazırlandı.¹⁴⁰ Benzer bir şekilde MEB, PIKTES kapsamında Suriyeli öğrencilere yaz telafi kursları imkânı sunuyor. Telafi kursları okulöncesi, ilkokul ve ortaokul kademelerinde eğitim gören çocukları kapsıyor.¹⁴¹

Mülteci ailelerin bürokratik süreçlere hakim olmaması ve Türkçe dil yeterliliklerinde yaşadıkları zorluklar, çocuklarının okul kayıt sürecinde sorunlarla karşılaşmalarına neden olabiliyor.¹⁴² Bu sorunu çözmek ve ailelere okula kayıt sürecinde destek vermek için UNICEF ve SGDD-ASAM tarafından Okula Kayıt için Destek programı başlatıldı.¹⁴³ AB tarafından desteklenen Yardımcı Eğitim Programları'yla (YEP) okul dışında kalmış çocukların desteklenmesi ve eğitime devam etmelerinin sağlanması hedefleniyor. Program kapsamında hayata geçen Hızlandırılmış Eğitim Programları, üç yıl ve daha fazla süre eğitimden uzak kalmış 10-18 yaş arasındaki öğrencilerin örgün eğitime devamını amaçlıyor. Dört modülden¹⁴⁴ oluşan programı tamamlayan öğrenciler, yaşlarına uygun kademedeki eğitimlerine devam ediyorlar.¹⁴⁵ Buna ek olarak YEP kapsamında, Türkçe dil kursları ile temel okuryazarlık ve sayısal becerileri geliştirmeyi hedefleyen programlar mevcuttur. Ayrıca, İstanbul ve Şanlıurfa'da, MEB ve UNICEF'in desteğiyle MAYA Vakfı tarafından yürütülen Eğitim Yoluyla Sosyal Uyum Projesi'nde "sosyal uyumu artıran ve zorbalık karşıtlığının önemi konusunda farkındalık yaratan" aktiviteler geliştirildi. Proje kapsamında 6.748 çocuğa, 351 okul personeline ve 421 ebeveyne ulaşıldı.¹⁴⁶

135 Çelik ve İçduygu, 2019.

136 MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü (HBÖGM), 2020.

137 Bilgi Edinme Kanunu kapsamında MEB HBÖGM tarafından 29 Eylül 2021 tarihinde paylaşılan bilgi; MEB HBÖGM, 2021b.

138 PIKTES, t.y.

139 Milliyet, 31 Mart 2021.

140 TRT, t.y.

141 PIKTES, t.y.

142 Şimşek, 2019.

143 UNICEF Turkey, t.y.

144 "İlk 2 modül (A,B) Türkçe dil eğitimi ve ilkokul 1-4 sınıflarının temel öğrenme çıktılarına odaklanır. İkinci 2 modül (C,D) ise ortaokul 5-8 sınıflarının temel öğrenme çıktıları ile devam eden Türkçe dil eğitimi desteğine odaklanır" (Inter Agency Coordination Turkey, 2021).

145 Inter Agency Coordination Turkey, 2021.

146 UNICEF, 2021.

Suriyeli öğrencilerin ortaöğretimdeki okullulaşma oranları diğer kademelere göre daha düşük seyrediyor. Öğrencilerin ortaöğretimdeki okullulaşma oranlarının artırılması için mesleki eğitime yönelim teşvik ediliyor. PIKTES kapsamında başlayan Mesleki ve Teknik Eğitim Bursu'ndan 2020-21 eğitim-öğretim yılında 10.245 Suriyeli ve Türkiyeli öğrenci faydalandı.¹⁴⁷ Mesleki ve teknik liselere ve mesleki eğitim merkezlerine devam eden öğrenciler, bir kerelik 470 TL okula dönüş desteği ve aylık 235 TL burs aldılar.¹⁴⁸ Ayrıca, Mesleki ve Teknik Eğitim Yoluyla Sosyal ve Ekonomik Uyum Projesi (SEUP) kapsamında, sekiz ilde 55 meslek lisesinin eğitim ve öğretim ortamlarının iyileştirilmesi amaçlanıyor.¹⁴⁹ 2020-21 eğitim-öğretim yılında proje kapsamında Suriyeli ve Türkiyeli öğrencilere aylık 200 TL gıda yardımı yapıldı.¹⁵⁰

Bu süreçte Suriyeli çocukların okullulaşma oranlarını artırmayı hedefleyen ekonomik destek programları da hazırlandı. 2017'de Şartlı Eğitim Yardımı¹⁵¹ (ŞEY) programının kapsamı Suriyeli çocukları da içerecek şekilde genişletildi. AB, Norveç ve ABD tarafından desteklenen ŞEY programında öğrencilerin %80 oranında devamlılık göstermesi bekleniyor.¹⁵² 2017'den bu yana ŞEY programından yararlanan mülteci öğrenci sayısı 695.556'dır. Bir diğer ekonomik yardım ise Sosyal Uyum Yardımı (SUY) programıdır. AB tarafından fonlanan bir destek programı olan SUY aracılığıyla Temmuz 2021'de 243.604 hanedeki 1.513.736 mülteci birey, kişi başı aylık 155 TL'lik destekten faydalandı.¹⁵³ Çeşitli araştırmalar, ŞEY ve SUY programlarının Suriyeli çocukların okullulaşma oranlarının artmasında etkili olduğunu belirtiyor.¹⁵⁴ SUY programı yararlanıcısı ailelerle yararlanıcı olmayan mülteci aileleri karşılaştıran bir araştırma,¹⁵⁵ SUY programının çocukların okullulaşmasına önemli katkılar sağladığını ortaya koyuyor.

*SUY programı yararlanıcısı ailelere mensup 6-17 yaş arasındaki çocuklarda okul dışında kalma oranı %13,7 iken program kapsamında olmayan mülteci ailelere mensup çocuklarda bu oran %36,2'dir. Bu bağlamda SUY programı okul dışında kalmayı 22,5 yüzde puan azaltmıştır.*¹⁵⁶

Projeler okullulaşma oranlarını kayda değer bir şekilde yükseltmiş olsa da güncel verilere göre hala 425.666 Suriyeli çocuk okula devam etmiyor. UNICEF ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) Eğitim Çalışma Grubu tarafından düzenlenen Ebeveyn Anketinde eğitime devam etmeme nedenleri mülteci ebeveynlere soruldu. Okula devam etmeyen çocuğu olan ebeveynlerin %28'i ekonomik nedenlerin etkili olduğunu

147 Pervin Kaplan, 18 Ocak 2021.

148 Proje kapsamında verilen burs miktarı, 2021-22 eğitim-öğretim yılında 680 TL okula dönüş desteği ve 340 TL aylık burs olarak yükseltildi.

149 SEUP, t.y.

150 İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından 9 temmuz 2021 tarihinde düzenlenen toplantıda paylaşılan bilgidir.

151 Program kapsamında alınan aylık maddi destek 45-75 TL arasındadır, destek cinsiyete ve öğrencinin okumakta olduğu kademeye göre değişmektedir Bkz. UNICEF, 2021.

152 UNICEF, 2021.

153 Kızılay, 2021.

154 Landell Mills, 2021; Hızıroğlu vd., 2021.

155 Hızıroğlu vd., 2021.

156 A.g.e.

söylerken %23'ü çocuklarının çalıştığını ve %12'si de engel durumu sebebiyle çocuğunun okula gitmediğini belirtiyor.¹⁵⁷

Salgın süreci, mülteci çocukların eğitime erişimlerini derinden etkiledi. Uzaktan eğitime geçilmesiyle birlikte haneler arasındaki dijital uçurum büyüdü; öğrencilerin teknolojik cihazlara erişimlerinin olmaması, internet altyapısına dair problemler, aynı dijital aracı birden fazla öğrencinin kullanması ve dijital okuryazarlık eksikliği gibi nedenler mülteci öğrencilerin uzaktan eğitime erişmelerini engelledi. Suriyeli çocukların uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları deneyimlere yoğunlaşan bir araştırma Türkçe dil yeterliliğinin önemini vurguluyor: mülteci çocukların dil yeterliliği olmayan ebeveynlerinden yeterli destek göremediği ve EBA içeriklerine erişimde sorun yaşadıkları belirtiliyor.¹⁵⁸ Ayrıca, Türkçe yeterlilikleri güçlü olmayan mülteci öğrenciler, uzaktan eğitim içeriklerinin anlatımını hızlı buldular ve takip etmekte zorlandılar.¹⁵⁹ Uzaktan eğitime erişimde sosyoekonomik eşitsizliklerin etkilediği bölgesel farklar da dikkat çekiyor. Konak Mülteci Derneği'nin yaptığı araştırmaya katılan 50 çocukta sadece 30'u uzaktan eğitim olanaklarından faydalanabiliyor.¹⁶⁰ Muş'ta yapılan bir araştırmaya göre ise görüşülen 24 öğrencinin sadece 10'u okula devam ederken bu öğrencilerden sadece bir tanesi uzaktan eğitim içeriklerini takip edebildi.¹⁶¹ SGDD-ASAM tarafından gerçekleştirilen ve uzaktan eğitime erişime odaklanan bir anket, okula kayıtlı öğrencilerin %48'inin uzaktan eğitime erişimi olmadığını söylerken UNHCR Koruma Çalışma Grubu'nun düzenlediği ankete göre ise kayıtlı öğrencilerin %79'u uzaktan eğitim araçlarına sahiptir.¹⁶² FRIT fonunun etki değerlendirmesini yapan bir rapor bu artışı açıklarken Türkiye'de yaşayan mülteci çocukların süreç içerisinde teknolojik araçlara erişimlerinin arttığını belirtiyor.¹⁶³

Son yıllarda mülteci çocuklara yönelik projeler artıyor ve okullulaşma oranlarında önemli ilerlemeler sağlanıyor. Ancak bu proje ve politikalar üzerine bazı eleştiriler de mevcuttur. Uyum sınıfı uygulamasında yaşanan sorunlar, uzaktan eğitim sürecinde aile ve çocuklara sürekli destek sağlanamaması, okul içindeki ayrımcılık pratikleri, çocuk işçiliğiyle mücadelede yetersiz kalınması, Suriye dışındaki ülkelerden gelen mülteci çocukların eğitime erişim durumlarının izlenmesindeki zorluklar, öğretmenlerin çok kültürlü ortamlarda sınıf yönetimi konusundaki hazırbulunuşluklarının güçlenme ihtiyacı bunlardan bazılarıdır

*Projelerin mülteci öğrencilere homojen bir grup olarak yaklaşmaları ve çoğunlukla Suriyeli mültecileri merkeze koyarak çözüm üretmeleri farklı ihtiyaçların göz ardı edilmesine, diğer mülteci ve farklı aidiyetlere sahip grupların dışlanmasına da yol açıyor. Bu gruplar içerisinde özellikle genç lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks (LGBTİ+) bireyler dışarıda bırakılıyor ve kesişimsel ayrımcılığa maruz kalıyor.*¹⁶⁴

157 Regional Refugee & Resilience Plan (3RP), 2021.

158 Çelik ve Kardaş, 2020.

159 A.g.e.

160 Konak Mülteci Derneği, 2021.

161 Özensoy, 2021.

162 Landell Mills, 2021.

163 A.g.e.

164 Kollender, 2021.

ÇALIŞAN ÇOCUKLAR

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDG) çerçevesinde 2025 yılına kadar çocuk işçiliğinin her türlü hâlinin sona erdirilmesini amaçlıyor. Ancak Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve UNICEF tarafından dört yıl aralıklarla toplanan veriler,¹⁶⁵ gelecek açısından karamsar bir tablo sergiliyor ve dünya çapında 2000 yılından bu yana ilk kez çocuk işçiliğinin arttığını ortaya koyuyor. 2016'da tüm dünyada çalışan çocuk sayısı 151.600.000 iken bu sayı 2020 yılında 160.000.000'a yükseldi. Yine bu hesaplamalara göre 160.000.000 çalışan çocuğun 79.000.000'u tehlikeli işlerde çalışıyor.¹⁶⁶ Salgının çocuk işçiliğine muhtemel etkileri de raporun öne çıkardığı önemli konulardan biridir. ILO ve UNICEF, iyimser bir senaryoya göre, var olan sosyal koruma politikaları devam ederse, 2022 sonuna dek 8.900.000 çocuğun daha işgücüne katılacağını öngörüyor. Devletlerin tasarruf önlemleri nedeniyle sosyal koruma politikalarına yaptıkları yatırımları azaltma yoluna gittikleri kötü senaryoda ise 2022 sonuna dek çocuk işçi sayısının 206.200.000'a yükselebileceği öne sürülüyor.¹⁶⁷

“Seçeneğim olsa çalışmayı tercih etmem. Dükkânda yaşadığım stres derslerimi de etkiliyor. Babamlar derslerin online olmasını anlamıyorlar. ‘Ne yapacaksın evde, annene yardım mı edeceksin? Dükkana gel’ diye ısrar ediyorlar. Ben de dükkana gitmek zorunda kalıyorum, baskı hissediyorum üzerimde. Okulumu bitirmek istiyorum. Salgın hayatımı çok değiştirdi. Okulu özledim. Okulda bir yaşam alanım vardı. Arkadaşlarımla da görüşemiyorum. Arkadaşlarımla çoğu da çalışıyor. Derse bağlandığım zaman 30 kişilik sınıftan bakıyorum 10 kişi derse girmiş.”

İstanbul, 17. M. Ö.

Uzun Hikâye / Çocukların Gözünden Pandemi

Uzun Hikâye / Çocukların Gözünden Pandemi

<https://www.egitimreformugirisimi.org/uzun-hikaye-cocuklarin-gozunden-pandemi/>

Türkiye’de çocukların çalışmasına dair mevzuat 4857 sayılı İş Kanunu’yla düzenleniyor. Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik çocuk işçiliğini tanımlıyor. Yönetmeliğe göre, çocuk işçi 14 yaşını tamamlamış, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretim mezunu olan kişi; genç işçi ise 15 yaşını tamamlamış, ancak 18 yaşını doldurmamış kişidir.¹⁶⁸ Türkiye’de çalışan çocuklara dair güncel veriler TÜİK tarafından düzenlenen Çocuk İşgücü Anketi’ne dayanıyor. En son 2019’un son çeyreğinde düzenlenen ankete göre, 5-17 yaş arasındaki 720.000 çocuk çalışıyor.¹⁶⁹ 15-17 yaş arasındaki çocuklar çalışan çocuklar arasındaki en büyük gruptur. Bu yaş aralığında çalışan çocuk sayısı 574.000’dir. Başka bir ifadeyle, 15-17 yaş arasındaki çocukların %15,7’si çalışıyor. Çalışan çocukların %66’sı eğitim hayatına devam ederken %34’ü okul dışındadır.¹⁷⁰ Çalışan çocukların %70,6’sını oğlan çocuklar oluştururken %29,4’ünü kız çocuklar oluşturuyor.¹⁷¹ Ancak Çocuk İşgücü Anketi bazı kısıtlılıklara sahiptir. Anket çalışan çocuk sayısını hesaplarken yoğunlukla kız çocukların üstlendiği ev içi emeğe ve

165 UNICEF ve ILO, 2021.

166 A.g.e.

167 A.g.e.

168 Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 6 Nisan 2004.

169 TÜİK, 31 Mart 2020.

170 A.g.e.

171 A.g.e.

çalışan Suriyeli ve Afgan mülteci çocuklara dair herhangi bir veri sunmuyor.¹⁷² Anketin yönelik bir diğer önemli eleştirisi ise mevsimlik tarım işçiliğinin görece az olduğu ekim, kasım ve aralık aylarında gerçekleştirilmiş olmasıdır.¹⁷³ Çocuk İşgücü Anketlerinin kısa aralıklarla düzenlenmemesi çalışan çocuk eğilimlerine dair veri imkânını kısıtlıyor.

2018 Türkiye Nüfus Sağlık Araştırması (TNSA) Suriyeli Göçmen Örneklemi verileri kullanılarak yapılan bir araştırma, çalışan Suriyeli çocuklar hakkında önemli bulgular ortaya koyuyor.¹⁷⁴ Araştırmaya göre; 12-14 yaş arasındaki Suriyeli oğlan çocukların %17,4'ü, 15-17 yaş arasındaki Suriyeli oğlan çocukların ise %45,1'i gelir getirici işlerde çalışıyor. Suriyeli kız çocuklarda ise bu oranlar 12-14 yaş için %4,7, 15-17 yaş arası için %8,1 olarak ölçülüyor.¹⁷⁵ Araştırmacılar, yoksulluk, Türkçe dil yeterliliği, İstanbul ve Doğu Marmara gibi sanayileşmiş bölgelerde ve genç ve daha az eğitilmiş hanelerde yaşamının Suriyeli mülteci çocukları çalışmaya ittiğini belirtiyor.¹⁷⁶ Başka bir araştırmada sosyoekonomik etkilerin yanı sıra mülteci çocukların Türkiye'ye vardıklarında kaç yaşında olduklarının da çalışma durumlarını önemli bir şekilde etkilediğinin altı çiziliyor.¹⁷⁷ Türkiyeli çocuklarla Suriyeli çocukların okullulaşmasını ve çalışma durumunu karşılaştıran bu araştırmaya göre, Suriyeli oğlan çocuklar Türkiyeli akranlarına kıyasla 27,4 yüzde puan daha yüksek ihtimalle çalışma hayatında bulunuyorlar. Ancak, sekiz yaşından önce Türkiye'ye göç etmiş Suriyeli erkek çocuklarda bu fark 9,6 yüzde puana geriliyor.¹⁷⁸ Araştırmacılar, varış anındaki yaşın bu kadar etkili olmasının, ilerleyen yaşta göç eden Suriyeli çocukların Türkiye eğitim sistemine uyum sağlamakta yaşadıkları zorluklarla ve sonrasında ekonomik faaliyetlerde çalışmaya başlamalarıyla açıklanabileceğini söylüyorlar.¹⁷⁹

Salgın sürecinin ve artan yoksulluğun Türkiye'deki çalışan çocuk sayısını nasıl ve ne ölçüde etkileyeceği önemli bir soru olarak dikkat çekiyor. Rengarenk Umutlar Derneği'nin Diyarbakır'da 12-15 yaş arasındaki 155 çalışan çocukla yaptığı çalışmaya¹⁸⁰ göre araştırmaya katılan 155 çocuktan %83,9'u eğitime devam ederken %16,1'i okulu terk etmiştir. Ancak daha da dikkat çekici olan, eğitime devam eden çocukların uzaktan eğitime erişimde yaşadıkları zorluklardır. Okula devam eden çocukların %72,1'i dijital araç eksikliği sebebiyle EBA'yı takip edemediğini ve eğitime erişemediğini söylerken EBA'ya erişebilenlerin oranı ise %27,9'dur. Araştırmaya katılan çocukların %19,4'ünün salgın sürecinde çalışmaya başlaması araştırmanın bir diğer önemli bulgusudur.¹⁸¹

Mevsimlik gezici tarım işçisi aileler ve çocukları salgın döneminden en çok etkilenen gruplar arasındadır.¹⁸² Her ne kadar salgın süresince mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan çocuk sayısında kayda değer bir artış gözlenmemiş olsa da¹⁸³ mevsimlik tarım

172 Uyan Semerci vd., 6 Nisan 2020.

173 A.g.e.

174 Dayıoğlu vd., 2021.

175 A.g.e.

176 A.g.e.

177 Kırdar vd., 2021.

178 A.g.e.

179 Dayıoğlu vd., 2021.

180 Yalçın ve Korkmaz, 2021.

181 A.g.e.

182 Türkiye tarafından 2001'de yürürlüğe konan ILO 182 No'lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi, geçici ve gezici tarım işçiliğini çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden biri olarak tanımlıyor ve yasaklıyor.

183 Zuntz vd., 2021.

işçiliğine dair salgın öncesinde yapılan araştırmalar 18 yaş altındaki çocukların mevsimlik tarımda çalışanların en az üçte birini oluşturduğunu belirtiyor.¹⁸⁴

“Öğretmenleri biliyor bizim mevsimlik tarım işçisi olduğumuzu ve okuldan erken ayrılıp, okula geç başladığımızda bir şey demiyorlar. ‘Niye gelmedin?’ diyen yok. Burada nerede devam edecek okula? Köy uzaktır bizden, güvenip yollayamıyoruz. Taşımali eğitim servisi köye gidiyor, bizim oraya gelmiyor. Şimdi de uzaktan eğitimi televizyondan takip edemiyor. Okuma yazması çok yok, anlayamıyor.”

5. sınıfa giden Y.K.’nın annesi

Tarım işçisi çocuklar: Uzaktan eğitime de çok uzaklar

Tarım işçisi çocuklar: Uzaktan eğitime de çok uzaklar

<https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2020/05/05/tarim-iscisi-cocuklar-uzaktan-egitime-de-cok-uzaklar>

Hayata Destek Derneği'nin çalışmasına göre mevsimlik tarım işçilerinin sorunları arasında “göç edilen alanlarda internet erişiminin kısıtlılığı, tablet-bilgisayar gibi donanım eksikliği” dikkat çekiyor.¹⁸⁵ Ayrıca, çalışma kapsamında görüşülen 42 tarım aracısından 37'si mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarının uzaktan eğitim araçlarına erişiminin olmadığını vurguluyor. Hayata Destek Derneği, okul terkini ve öğrencilerin çalışma hayatına girmesini önlemek için Viranşehir Kaymakamlığı işbirliğiyle 1.211 çocuğu kapsayan bir destek programına başladı. Şartlı nakit desteği sağlanan öğrencilerden 1.141'inin çalışma hayatına geçmesi önleildi, “çalışmaya dönen 70 çocuğun ise koruma ekipleri tarafından takibi” sağlandı.¹⁸⁶ Ülkenin çeşitli yerlerinde faaliyet gösteren EBA mobil destek araçları mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocukları için kullanıldı,¹⁸⁷ bazı bölgelerde ise öğrenciler EBA destek noktalarına servislerle taşındı.¹⁸⁸

KÖY OKULLARI

2020-21 eğitim-öğretim yılında köy okulları yüz yüze eğitimin sürmesi önceliklendirilen kurumlardandı. Birinci dönem tüm ülkede 31 Ağustos 2020'de uzaktan eğitimle başladı ve köy okullarında 12 Ekim 2020'de derslerin tamamının yüz yüze eğitimle işlenmesi kararı verildi.¹⁸⁹ Ara tatil sonrasında 15 Şubat 2021'de köy okulları yine tüm kademeler için yüz yüze ve tam zamanlı olarak açıldı.¹⁹⁰

Son yıllarda köy okulları ve köy okullarında öğrenim gören öğrenci sayılarında gerçekleşen düşüşün bu yıl da her kademe için devam ettiği görülüyor. Okulöncesi %32,1'le köy okullarında kayıtlı öğrenci sayısının geçtiğimiz yıla kıyasla en fazla azaldığı kademe oldu. Okulöncesi kademesini sırasıyla ortaöğretim (%17,3), ortaokul (%11,5) ve ilkokul (%3,7) kademeleri takip ediyor. Tablo 5'te Türkiye genelinde köy okullarına kayıtlı öğrencilerin kademelere ve cinsiyete göre dağılımları yer alıyor. Köy okullarına kayıtlı öğrenci sayısının en yüksek olduğu kademe ilkokuldur. Okulöncesi kademesindeki öğrenci sayısının yıllardır ilkokula göre düşük olması çocukların EÇE almadan ilkokula başladığına ilişkin bir ipucu veriyor ve EÇE müdahaleleri ihtiyacına işaret ediyor. Öğrenci sayısının en düşük olduğu kademe ise ortaöğretimdir. Köy okullarında öğrencilerin

184 Kalkınma Atölyesi, 2018.

185 Hayata Destek Derneği, 5 Mayıs 2021.

186 A.g.e.

187 Mersin Silifke İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü, 6 Mayıs 2021.

188 Pervin Kaplan, 25 Mayıs 2021.

189 MEB, 8 Ekim 2020.

190 MEB, 4 Şubat 2021.

yalnızca %6,4'ü ortaöğretim kademesinde öğrenim görüyor. Tüm kademelerde kız çocuk sayısının oğlan çocuk sayısından düşük olduğu görülüyor.

TABLO 5: KÖY OKULLARINDA KAYITLI ÖĞRENCİLERİN KADEMEYE VE CİNSİYETE GÖRE DAĞILIMI, 2020-21

	Kurum sayısı	Öğrenci sayısı		
		Kız	Oğlan	Toplam
Okulöncesi	3.897	33.723	35.494	69.217
İlkokul	5.363	126.312	134.789	261.101
Ortaokul	2.672	123.631	128.831	252.462
Ortaöğretim	226	18.662	21.353	40.015
Toplam	12.158	302.328	320.467	622.795

Kaynak: MEB, 2021b.

Açıklama: Okulöncesi kurum sayısına anaokullarının yanı sıra bünyesinde anasınıfı olan kurumlar da dahildir.

2012 yılında çıkarılan Büyükşehir Yasası'yla beraber Türkiye'deki büyükşehirlere bağlı köylerin statüsü mahalleye dönüştürüldü ve Türkiye'deki köylerin neredeyse yarısı bu düzenlemeden etkilendi. Bu nedenle köy okullarına ilişkin sunulan veriler kırsalda eğitimin durumuna ilişkin yeterli bilgi sağlayamıyor.

Köy Okulları Değişim Ağı'nın (KODA) 10 Eylül 2020-10 Ocak 2021 tarihleri arasında kırsal alanda yaşayan muhtar, öğretmen ve ebeveynlerden oluşan 2.398 kişiyle yaptığı görüşmelerin bulgularının sunulduğu *Köy Halkının Gözünden Pandemide Köylerin ve Köy Okullarının Durumu* raporuna göre salgın sebebiyle köylerde yaşanan zorluklar arasında eğitim (%31,7) sağlıktan (%38,4) sonra ikinci sıradadır. Görüşme yapılan köylerde uzaktan eğitime ulaşamayan öğrencilerin oranı %45,2'dir. Rapora göre köylerin %26,5'inde sık sık elektrik kesintisi yaşanıyor. Köylerin %49,8'inde ise sabit internet bulunmuyor. Araştırma, çocukların %53'ünün yüz yüze eğitimin olmadığı süreçte aileleriyle beraber tarımda veya hayvancılıkta çalışarak işgücüne katıldığını ortaya koyuyor.¹⁹¹

Bölgesel eşitsizliklerin keskinleştirdiği altyapı ve kapasite sınırlılıkları ve gerekli teknolojik araçların yetersizliği yüzünden kırsalda yaşayan çocukların uzaktan eğitime erişiminin önünde engeller oluştu ve çocukların eğitimden kopma riski arttı.¹⁹² TRT EBA TV aracılığıyla yayımlanan derslerin içerikleri ise farklı öğrenme düzeylerindeki çocuklar için yeterince kapsayıcı olmadığından gereken desteği sağlayamadı.¹⁹³ Köylerde görev yapan öğretmenler, özellikle küçük yaş gruplarından anadili Türkçe olmayan çocukların

191 KODA, 2021.

192 Aktaş Salman, 5 Temmuz 2020; Ergün ve Arık, 2020.

193 Aktaş Salman, 5 Temmuz 2020.

uzaktan eğitim araçlarından yararlanamadıklarını belirtiyorlar.¹⁹⁴ Öğretmenler uzaktan eğitim araçlarından faydalanamayan öğrencilerine ulaşmak için bireysel inisiyatifleriyle farklı yöntemler geliştirdiler.¹⁹⁵ KODA, Çözüm Masası adıyla bir platform kurarak uzaktan eğitim sürecinde köy okullarında okuyan öğrencilere, bakımverenlerine ve köy okullarında görev yapan öğretmenlere yönelik içerikleri bir araya getirdi.¹⁹⁶ 7-8 Temmuz 2020’de çoğunluğu öğretmen olan 200 kişinin katılımıyla Kırsalda Eğitim Konferansı gerçekleştirildi. İyi örneklerin paylaşıldığı ve yeni dönemde okula dönüşün konuşulduğu konferansın çıktıları yayımlanan raporla yaygınlaştırıldı.¹⁹⁷

MEB, kırsalda yaşayan öğrencilerin uzaktan eğitime erişimlerini sağlamak amacıyla EBA Mobil Destek Noktaları’nı hazırladı. Eylül 2021 itibarıyla Türkiye genelindeki 95 EBA Mobil Destek Noktası’yla kırsalda eğitim için teknolojik altyapı sağlanırken araçlarda görev alan ekiplerle öğrencilere destek olunması amaçlanıyor.¹⁹⁸

Köy okullarının bulunmadığı bölgelerde öğrenciler taşıma merkezi okullarda ve yatılı bölge ortaokullarında (YBO) eğitim alıyor. Taşımali eğitim, “çeşitli nedenlerle birlikte okula erişimde sorunlar yaşayan ilkökul, ortaokul ve ortaöğretim öğrencilerinin belirlenen okullara gününbirlik taşınarak eğitim ve öğretim görmelerini sağlamak amacıyla yapılan uygulama” olarak tanımlanıyor.¹⁹⁹ Nüfusun az ve dağınık olduğu yerlerde yeterli sayıda öğrenci olmaması veya ihtiyacı karşılayacak türde eğitim kurumunun bulunmaması durumunda öğrenciler taşıma hizmetlerinden faydalanabiliyorlar.²⁰⁰

Türkiye genelinde taşıma hizmetlerinden yararlanan 1.172.646 öğrenci bulunuyor. Bu öğrencilerin %24,6’sı ilkökul, %37,0’i ortaokul ve %38,4’ü ortaöğretim kademesinde eğitim alıyor.¹⁹⁹ Taşıma hizmetlerinden faydalanan öğrenci sayısının en yüksek olduğu bölge Güneydoğu Anadolu’dur.

Taşımali eğitimle öğrenciler 50-60 kilometreye kadar ulaşan mesafelerdeki okullarda eğitim görüyor. Bu durum özellikle kış aylarında kaza riskini de beraberinde getiriyor.²⁰² Ayrıca öğrencilerin servislere binmeleri için oldukça erken kalkmaları, eğitime kahvaltı etmeden ve yorgun bir şekilde başlamalarına neden oluyor. Öğrencilerin servis saatleri ve yolda geçen vakit sebebiyle de sosyalleşme imkânlarından yeterince faydalanamadığı görülüyor.²⁰³ Aileler kız çocuklarını taşımali eğitimle yaşadıkları yerden uzağa göndermek konusunda isteksiz olabiliyorlar. Bu da kız çocukların okulu terkine neden olabiliyor.²⁰⁴ Eğitim sendikaları yaşanan bu sorunlar nedeniyle köy okullarının yeniden açılmasını talep ediyorlar ve köy okullarına ayrılacak bütçenin taşımali eğitime ayrılan bütçeden daha fazla olmayacağını savunuyorlar.²⁰⁵

194 1 Haziran 2021 tarihinde dört köy okulu öğretmeniyle çevrimiçi yuvarlak masa toplantısı gerçekleştirildi.

195 Ergün ve Arık, 2020.

196 KODA, t.y.; Ergün ve Arık, 2020.

197 KODA, 2020.

198 MEB, 20 Ocak 2021; Sarı, 10 Eylül 2020.

199 MEB, 2021b.

200 MEB Taşıma Yoluyla Eğitime Erişim Yönetmeliği, 11 Eylül 2014.

201 MEB, 2021b.

202 NTV Haber, 10 Ocak 2020.

203 Uslu, 2017.

204 1 Haziran 2021 tarihinde dört köy okulu öğretmeniyle çevrimiçi yuvarlak masa toplantısı gerçekleştirildi.

205 NTV Haber, 10 Ocak 2020.

2023 Eğitim Vizyonu'nda taşınmalı eğitimin azaltılmasına yönelik hedef şu şekilde yer alıyor: "Ortaöğretim düzeyinde yeni pansiyonların yapımı sağlanarak pansiyonların kapasitesi artırılacak ve yatılılık imkânlarının, ihtiyaç duyan tüm öğrenciler için ülke geneline yaygınlaşması sağlanacaktır. Bu suretle taşınmalı eğitimin azalması ve elverişsiz şartlardaki öğrencilerin okul terkinin önemli ölçüde azaltılması temin edilecektir."²⁰⁶ 2020-21 eğitim-öğretim yılına ilişkin verilere göre ilköğretim kademesinde taşınan okul ve taşınan okulsuz yerleşim birimi sayısı 41.845'tir. Taşıma merkezi okul sayısı ise 12.058'dir.²⁰⁷ Türkiye genelinde 18 okulun taşıma kapsamından çıkarıldığı biliniyor.²⁰⁸

Uzaktan eğitim sürecinde taşıma merkezi okullarda yani taşınan öğrencilerin gittikleri okullarda çalışan öğretmenler öğrencilerine ulaşmakta zorluk yaşadılar. Bu okullarda veli-öğretmen etkileşiminin güçlü olmaması iletişimi zorlaştıran etmenlerden biri oldu.²⁰⁹ Yüz yüze eğitime geçildiğinde ise öğrenciler servislerle taşınırken hijyen yönetiminin sağlanması ve sosyal mesafenin korunması konusunda zorluklar yaşandı. Salgın döneminde taşınmalı eğitimin kontrolü ve azaltılması için ilgili kurumlarla çalışmalar yapılacağı ifade edildi.²¹⁰ MEB'in 23 Haziran 2021 tarihinde yayımladığı Taşıma Yoluyla Eğitime Erişim Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik'le okul servis araçlarının denetlenmesini ve izlenmesini sağlayacak elektronik izleme sistemleri oluşturulacağını duyuruldu.²¹¹ Taşınmalı Eğitim Denetleme ve İzleme Sistemi'yle (TEDİS) taşıma eğitim kapsamında olan okullardaki servis araçlarının güzergah boyunca takip edilebilmesi, taşıma hizmetlerinin nitelikli hâle getirilmesi ve öğrencilerin güvenli seyahat etmelerinin sağlanması hedefleniyor.²¹²

Yaşadığı yerleşimde okul bulunmayan ve taşınmalı eğitim kapsamına alınamayan ortaokul öğrencileri YBO'lara kayıt oluyorlar.²¹³ Sosyoekonomik olarak dezavantajlı ortaokul öğrencileri de yeterli kontenjan olması durumunda fakirlik ilmuhaberi belgesi sunarak YBO'lara kayıt yaptırabiliyorlar.²¹⁴ Türkiye genelinde toplamda 286 YBO bulunuyor. Bu okullara kayıtlı 57.050 öğrencinin %52,1'i oğlan, %47,9'u kızdır.²¹⁵

Ankara, Bingöl ve Bartın illerindeki YBO'larda görev yapan 39 öğretmenin katılımıyla gerçekleştirilen bir araştırmaya göre yatılı okuyan çocukların yaşadıkları aile özlemi iyi olma hâlleri ve akademik başarıları üzerinde olumsuz etki gösteriyor. Öğrencilere sağlanan imkânlar ve koşullar açısından okullar arasında nitelik farklılığının olması ve okulların ailelerle istenilen düzeyde ilişkilerin kuramaması da temel sorunlar arasında gösteriliyor. Araştırmaya katılan öğretmenlere göre öğretmenlerin sıklıkla değişmesi ve

206 MEB, 2018a.

207 MEB, 2021b.

208 MEB SGB, 2020a.

209 Demir vd., 2021; 1 Haziran 2021 tarihinde gerçekleştirilen yuvarlak masa toplantısında paylaşılan görüştür.

210 MEB, 23 Temmuz 2020.

211 MEB Taşıma Yoluyla Eğitime Erişim Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 23 Temmuz 2021.

212 Şahin, 23 Haziran 2021.

213 MEB Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, 26 Temmuz 2014, md. 22.

214 Düşkün ve Korlu, 2021.

215 MEB, 2021b.

kurumlarda çok sayıda ücretli öğretmenin görev yapması YBO'larda sağlanan eğitimin niteliğini olumsuz yönde etkiliyor.²¹⁶ *Eğitim İzleme Raporu 2020: Eğitimin Çıktıları* dosyasında yer alan verilere göre Akademik Becerilerin İzlenmesi ve Değerlendirilmesi Araştırması (ABİDE) 2018'de temel altı ve temel düzeyde en fazla öğrencinin olduğu okul türü yatılı bölge ortaokullarıdır.²¹⁷

Uzaktan eğitim sürecinde YBO'lara kayıtlı öğrenciler eğitimlerine ailelerinin yanında devam ettiler. MEB, 05-11 Nisan 2021 tarihleri arasındaki 11. faz tablet bilgisayar dağıtımında teslim edilen 19.524 tablet bilgisayarla YBO'lara kayıtlı bütün öğrencilere 25 GB internetle birlikte cihaz desteği sağlamış oldu.²¹⁸ Türkiye genelinde YBO pansiyonları 15 Şubat 2021 tarihinde salgına yönelik önlemlerle öğrencilerin kullanımına açıldı.²¹⁹

CEZA İNFAZ SİSTEMİNDE ÇOCUKLAR

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin (BM ÇHS) 37. maddesine göre çocuğun tutuklanması veya hapsi en son başvurulacak yöntemdir ve en kısa süreyle sınırlı tutulmalıdır.²²⁰ Türkiye'de yedi çocuk kapalı infaz kurumu ve dört çocuk eğitimevi vardır.²²¹ Ayrıca mahpus çocuklar kapasite yetersizliği gerekçesiyle yetişkinlerin kaldığı kapalı hapishanelerin koşullarında da tutulabiliyorlar. BM Çocuk Hakları Komitesi konuya ilişkin görüşünü şu şekilde ifade ediyor: "Özgürlüğünden yoksun bırakılan bir çocuk, yetişkinlere ayrılmış bir hapishane veya başka bir tesise konulamaz."²²²

İlgili kanuna göre çocuk eğitimevleri yalnızca çocuk hükümlülerin kaldığı, firara karşı engel bulunmayan ve çocukların eğitimlerine devamını amaçlayan kurumlardır.²²³ Çocuk eğitimevlerinde tutulan çocuklar örgün veya yaygın eğitime devam edebiliyorlar. Türkiye'de Eylül 2021 itibarıyla 12-18 yaş arasında hükümlü 566 çocuk bulunuyor.²²⁴ Bu çocukların kaçının örgün veya yaygın eğitime devam ettiğine dair veri paylaşılmıyor. Hükümlü çocuklar üç ayda bir evlerini ziyaret için izin alabiliyorlar ve ücretleri kendileri tarafından ödenen telefonları kullanarak istedikleri kişileri arayabiliyorlar. Ancak çocuk eğitimevleri yalnızca belirli şehirlerde bulunduğu için çocuklar ailelerinden uzaktaki şehirlerde tutuluyorlar.

Araştırmalar eğitimevlerindeki çocukların ebeveynlerinin gelir düzeylerinin ve eğitim seviyelerinin düşük olduğunu gösteriyor.²²³ Bu durum çocukların aileleri tarafından ziyaret edilmesini ve aileleriyle iletişim için gereken maddi yükün karşılanabilmesini olanaksız kılıyor.

216 Demirel ve Kurt, 2021.

217 Düşkün ve Korlu, 2021.

218 MEB, 8 Nisan 2021.

219 MEB İstanbul Millî Eğitim Müdürlüğü, 3 Mart 2021.

220 Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme.

221 Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, 1 Ekim 2021.

222 ÇHK, 2007.

223 Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun, 29 Aralık 2014.

224 Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, 30 Eylül 2021.

225 Bulgurcuoğlu ve Çamur Duyan, 2019.

Yargılaması devam eden yani hakkında hüküm verilmemiş çocuklar ise kapalı cezaevlerinde kalıyorlar. Yargılama sürelerinin uzunluğu ve tutuklamanın sıklıkla başvuru bir yol olması BM ÇHS'nin 37. maddesinin açıkça ihlal edildiğini ortaya koyuyor. Kapalı cezaevlerinin koşulları tutuklu çocukların birçok hakkına erişimine engel oluyor. Yargılamaları devam eden tutuklu çocukların örgün eğitime devamı mümkün olamıyor. MEB'in 5 Eylül 2016 tarihinde yayımladığı genelgede, tutuklu ve hükümlü çocukların kaldığı ceza infaz kurumu müdürlüğüne beş iş günü içerisinde okullarına bildirim yapıldığı takdirde iki dönem için özürlü izinli sayılacağı belirtiliyor.²²⁶ Ek olarak genelgede örgün eğitime devam ederken tutuklanan çocukların tutukluluk süreleri dört aydan az olmamak kaydıyla il/ilçe millî eğitim müdürlükleri işbirliğinde cezaevlerinde yüz yüze eğitim uygulaması yapılabileceği belirtiliyor. Ancak örgün eğitime verilen ara ve uzun tutukluluk süreleri eğitime devamin önünde büyük engel oluşturuyor. Çocuklar tutukluluk öncesinde eğitime devam ediyorlarsa dahi tutukluluk süreleri okulu terk etmelerine neden oluyor. Kapalı cezaevlerinde kalan çocukların haftada yalnızca on dakika telefon görüş hakları bulunuyor ve ailelerini ziyaret etmeleri mümkün olmuyor.²²⁷ Türkiye'de tutuklu olarak ceza infaz kurumlarında kalan çocukların sayısı 1.330'dur.²²⁸ Tutuklu çocuk sayısının hükümlü çocuk sayısının oldukça üzerinde olduğu görülüyor. Tutuklu çocukların kaçının çocuk kapalı infaz kurumunda, kaçının yetişkinlerin kaldığı kapalı hapishanelerin koşullarında tutulduğuna ilişkin bilgi paylaşılmıyor. Kız çocuklar kendilerine yönelik çocuk kapalı infaz kurumu bulunmadığından yetişkinlerin kaldığı kapalı hapishanelerinin koşullarında kalıyorlar.

Çocuk eğitimevlerinde tutulan çocuklar 14 Nisan 2020'de salgın tedbirleri gereği verilen izinle ailelerinin yanlarına gönderildiler. Bu süreçte eğitimevlerinden evlerine gönderilen çocukların korunması ve eğitime devam etmeleri için özel önlemlerle desteklenmelerini sağlayacak mekanizmalar üretilmedi. Hakkında hala hüküm bulunmayan ve tutuklu yargılanan çocuklar ise daha zorlayıcı cezaevi koşullarıyla karşı karşıya kaldılar. Salgının ilk dönemlerinde aile ziyaretleri iptal edildi ve yerine haftalık on dakika olan telefon görüşmesi hakkı 20 dakikaya çıkarıldı. İlerleyen dönemlerde ise aile görüşmeleri iki haftada bir yapılmaya başlandı. Cezaevi içerisinde gerçekleştirilen sosyal etkinlikler iptal edildi. Salgına yönelik alınan önlemler çocukların tecrit koşullarını ağırlaştırırken iyi olma hâllerini destekleyecek önlemler alınmadı.²²⁹

BM ÇHS Genel Yorum 10'da çocuğun yüksek yararının korunması için geleneksel ceza yöntemlerinin yerini rehabilitasyona ve telafi edici adalete bırakılması gerektiği belirtiliyor.²³⁰

Mevcut ceza infaz sisteminin çocuğun eğitim dahil olmak üzere birçok hakkına erişiminin önünde engel oluşturduğu açıktır. Çocukların tutulma şartlarının ivedilikle iyileştirilmesi ve çocukların gelişimsel özelliklerine ve gereksinimlerine uygun olarak düzenlenmesi önemlidir. Suça sürüklenmiş çocukların özgürlüklerinden yoksun bırakılmadan, onarıcı yöntemlerle desteklenmesini sağlayacak bütüncül politikalar geliştirilmelidir.

226 MEB OGM, 2016.

227 Yalçın, 2017.

228 Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, 30 Eylül 2021.

229 CISST, 25 Mart 2020.

230 ÇHK, 2007.

Çocuk mahpusların yanı sıra cezaevlerinde annelerinin yanında kalan 0-6 yaş çocuklar da bulunuyor. Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün Mart 2021'de yaptığı basın açıklamasına göre cezaevlerinde annelerinin yanında kalan 345 çocuk bulunuyor.²³¹ 2018 yılında paylaşılan verilere göre bu sayı 763'tü.²³² Araştırmalar cezaevlerinde anneleriyle beraber kalan çocukların ciddi gelişimsel risklere maruz kaldığını gösteriyor.²³³ Çocukların gelişimlerini destekleyecek oyun odaları her cezaevinde bulunmuyor. 26 Temmuz 2021 tarihinde Adalet Bakanlığı ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) arasında imzalanan Tutuklu, Hükümlü veya Yükümlüler ile Çocuklarının Sosyal Hizmetlerden Yararlandırılması Hakkında İşbirliği Protokolü'ne göre cezaevlerinde anneleriyle kalan çocuklar için oluşturulan oyun ve emekleme alanları için "eğitici araç ve gereçler imkânlar dahilinde bağış yoluyla" temin edilecektir.²³⁴ Cezaevlerindeki çocukların gelişimlerini destekleyecek alanların her çocuk için sağlanması mevzuatla güvence altına alınmalıdır. Aynı şekilde bazı ceza infaz kurumlarında bulunan, MEB'e bağlı 3-6 yaş grubuna yönelik Adalet Anaokulları'nın da her çocuk için erişilebilir olması ve çocukların özel durumlarından kaynaklı gereksinimlerini gözeterek şekilde düzenlenmesi önemlidir.

2021 yılında Adalet Bakanlığı'nın AB işbirliğiyle başlattığı Annesinin Yanında Kalan Çocuklar için Kurum Modeli Geliştirilmesi (Annemleyim) Projesi kapsamında, annelerinin yanında kalan çocuklar ve annelerin kurum dışındaki çocuklarına yönelik ihtiyaç analizlerinin yapılması planlanıyor. İhtiyaç analizleri doğrultusunda gerekli mekânsal düzenlemelerin yapılması, çocuklara yönelik aktiviteler ve eğitim programı için içerik hazırlanması ve çocuğun etrafındaki yetişkinlerin güçlendirilmesi hedefleniyor.²³⁵ Proje kapsamında Sincan Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda pilot uygulama olarak anne-çocuk ünitesi inşa edildi.²³⁶ Çocukların anneleriyle beraber gelişimsel özelliklerine uygun mekânlarda kalmasına ve EÇE hizmetlerinden faydalanmasına olanak tanıyan bu ünitelerin benzer koşullardaki tüm çocuklar için yaygınlaştırılması gereklidir.

KORUNMA İHTİYACI OLAN ÇOCUKLAR

Çocuk Koruma Kanunu'nda korunma ihtiyacı olan çocuklar "bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru" çocuklar olarak tanımlanıyor.²³⁷ Kanunda devlet tarafından çocuklara yönelik alınması gereken koruyucu ve destekleyici beş tedbir sıralanıyor: Danışmanlık tedbiri, eğitim tedbiri, bakım tedbiri, sağlık tedbiri ve barınma tedbiri.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, çocuklara yönelik hizmetlerinde çocuk hakları doğrultusunda aile odaklı yaklaşım önceliğini esas aldığını belirtiyor.²³⁸ Bu nedenle kurum bakımına alınmada ailelerin yanında desteklenebilmeleri için Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) Hizmeti sağlanıyor. Aileler çocukların bakımları için gerekli ihtiyaçların karşılanabilmesi için süreli ve geçici ekonomik desteklerle güçlendiriliyor. *ASHB 2020 Yılı Faaliyet Raporu*'na göre 2020 yılı sonu itibarıyla SED'in geçici ve süreli ekonomik desteklerinden 129.422 çocuk ve genç faydalandı.²³⁹ 2017 yılında başlatılan SED Hizmetinin Etkinliğinin Artırılması (Okul Destek) Projesi kapsamında çocuklara yönelik akademik, sosyal, kültürel ve sportif etkinlikler

231 Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, 9 Mart 2021.

232 Atıla, 29 Mart 2021.

233 Şahinöz vd., 2019; Bağ ve Bıçakçı, 2016.

234 Adalet Bakanlığı ve ASHB, 26 Temmuz 2021.

235 T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı, 29 Ocak 2021.

236 Adalet Bakanlığı, 10 Ekim 2021.

237 Çocuk Koruma Kanunu, 15 Temmuz 2005.

238 ASHB, 2020.

239 ASHB SGB, 2021.

düzenleniyor. Çocukların bakımının farklı nedenlerden dolayı aileleri tarafından sağlanmadığı durumlarda kurum gözetiminde ebeveyn niteliği taşıyan gönüllü veya ücretli kişi veya aileler tarafından bakım verilmesi sağlanıyor. 2020 yılı sonu itibarıyla 7.869 sayıda çocuk koruyucu aile hizmetinden faydalanıyor.²⁴⁰

Bakım tedbiri sağlanan çocuklar ASHB'ye bağlı kurum hizmetlerinden faydalanıyorlar. Bu hizmetler Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı farklı kurum modelleri tarafından sağlanıyor. 0-18 yaş arasında korunma ihtiyacı bulunan çocuklar Çocuk Evleri'nde kalıyorlar. Aynı yerleşke içerisinde birden fazla sosyal hizmet biriminin bulunduğu kuruluşlar Çocuk Evleri Sitesi olarak adlandırılıyor. Suça sürüklenme riski bulunan veya farklı tehlikelere maruz kalan çocuklar aile ve yakın çevrelerinin yanına dönmeleri amaçlanarak Çocuk Destek Merkezleri'nde geçici süreli bakım hizmetlerinden faydalanabiliyorlar. ASHB 2020 Yılı Faaliyet Raporu'na göre 6.181 sayıda çocuk 111 Çocuk Evleri Sitesi'nde ve 5.956 çocuk 1.193 Çocuk Evi'nde bakım hizmetlerinden faydalanıyor. 1.347 risk altındaki çocuk var olan 65 Çocuk Destek Merkezi'nde destek alıyor.²⁴¹

*Alanda çalışan uzmanlar korunma ihtiyacı bulunan çocukların tespitinde geç kalınabildiğini ifade ediyorlar. Koruyucu ve önleyici önlemlerle desteklenmesi gereken çocukların tespitinde okullar önemli bir role sahiptir. Çocukların ve alınan bakım tedbirlerinin hızlı ve etkin biçimde uygulanmaması sistemde belirtilen sorunlar arasındadır.*²⁴²

ASHB'ye bağlı kurumlarda bakım hizmeti sağlanan çocuklar MEB'e bağlı resmi ve özel kurumlarda eğitim görüyorlar. Okula devamın sağlanması için eğitim tedbiri ve koruma kararı 18 yaşından sonra da sürebiliyor. Araştırmalar, koruma altındaki çocukların eğitim hayatlarında uyum sorunu yaşadıklarını ve eğitimi erken terk ettiklerini ortaya koyuyor.²⁴³ Koruma hizmetlerinden faydalanan çocuklara sağlanan memuriyet garantisinin eğitim motivasyonunu düşüren etkenlerden biri olduğu belirtiliyor.²⁴⁴ Çocukların eğitimlerini erken terk etmelerini önlemek için hem okulda hem kurum içinde iyi olma hâllerini gözetken destekleyici önlemlere gereksinim duyuluyor.

Devlet koruması altında yetişen bir grup genç tarafından kurulan Hayat Sende Derneği, Sabancı Vakfı işbirliğinde 2014 yılında Etiketsiz Eğitim Projesi'ni hayata geçirdi. Proje kapsamında öğretmenlere koruma altındaki çocuklara yönelik ayrımcılığın azaltılması için eğitimler verildi ve Devlet Korumasında Yetişen Çocuk Olmak El Kitabı hazırlandı.²⁴⁵ 2019 yılında devlet koruması deneyimi olan 20 üniversite öğrencisiyle koruma altındaki çocukların eğitim hakkı üzerine bir odak grup çalışması düzenlenerek, çalışmanın çıktıları raporlaştırıldı.²⁴⁶ Raporda öğrencilerin eğitim hayatlarına dair deneyimlerine ve koruma altındaki çocukların eğitim haklarının hayata geçmesine ilişkin gözlemlerine yer veriliyor.

240 ASHB SGB, 2021

241 A.g.e.

242 Karakaş, 29 Nisan 2021.

243 Hayat Sende Derneği, 2019.

244 A.g.e.

245 Hayat Sende Derneği, t.y.

246 Hayat Sende Derneği, 2019.

Salgın sürecinde ASHB tarafından tüm illerdeki kurumlara çocukların uzaktan eğitime devamlılığının sağlanması için gerekli önlemlerin alınmasına ilişkin resmi yazı gönderildi. Gönderilen resmi yazıda çocukların uzaktan eğitime katılımlarının takip edilmesi ve bu süreçte çocuklara rehberlik desteği sağlanması gerektiği belirtiliyor. Ayrıca uzaktan eğitim için gerekli teknik ihtiyaçların Bakanlığa bildirilmesi istendi.²⁴⁷

Çocukların fiziksel ve duygusal güvenliğini tehdit edecek risklere karşı korunması için bütüncül politikaların oluşturulması BM ÇHS garantisi altındadır ve devletin temel yükümlülüklerinden biridir. Bu riskler nedeniyle koruma altında bulunan çocukların iyi olma hâllerini güçlendirecek mekanizmaların hayata geçirildiğinden ve bu önlemler alınırken çocukların gizlilik haklarının korunduğundan emin olunmalıdır.

AZINLIK OKULLARI

Azınlık okulları örgün eğitim istatistiklerinde özel okul başlığı altında yer alsa da bu okullarda öğrencilerden kayıt ücreti alınmıyor. Diğer yandan, “devlet okullarından farklı olarak...[e]lektrik, su, doğalgaz gibi giderleri ve okullar tarafından işe alınan öğretmenlerin maaşları” devlet tarafından karşılanmıyor.²⁴⁸ Bu okullar bağlı oldukları vakıfların kendilerine ayırdıkları bütçe ve velilerin bağışlarıyla finanse ediliyor.

Türkiye genelinde 99 azınlık okulunda 4.157 öğrenci eğitim görüyor. Kademelere göre dağılıma bakıldığında en fazla kurumun ilkokulda, en fazla öğrencinin ise okulöncesi eğitimde olduğu görülüyor (Tablo 6).

TABLO 6: AZINLIK EĞİTİM KURUMLARININ VE ÖĞRENCİ SAYILARININ KADEMELERE GÖRE DAĞILIMI, 2020-21

	Kurum Sayısı	Öğrenci Sayısı
Anaokulu	4	141
Anasınıfı	41	964
İlkokul	23	1.099
Ortaokul	20	1.005
Ortaöğretim	11	937
TOPLAM	99	4.146

Kaynak: MEB, 2021b.

Azınlık okullarının statüsü “belirlenen kontenjanın üzerinde öğrenci almalarına engel” oluyor.²⁴⁹ Statüleri nedeniyle bu okulların bağlı oldukları düzenlemeler ve kurallar karışıklık yaratıyor ve maddi olarak ayakta kalmalarını güçleştiriyor. Öte yandan, öğrenci sayısının az olması nedeniyle uzaktan eğitim dönemini nispeten daha rahat yönetebilen azınlık okullarının olduğu belirtiliyor.²⁵⁰

247 Birgün, 15 Eylül 2020.

248 Şaşmaz, 2017.

249 Agos, 5 Nisan 2012.

250 Tuncel, 25 Eylül 2020.

SONUÇ

Eğitim İzleme Raporu 2021: Öğrenciler ve Eğitime Erişim dosyası, salgın koşullarında tamamlanan 2020-21 eğitim-öğretim yılında eğitime erişimi çocuğun iyi olma hâli yaklaşımıyla değerlendiriyor. Türkiye, bu dönemde OECD ülkeleri arasında salgın nedeniyle okulların en uzun süre kapalı kaldığı dördüncü ülke konumundadır. Bu süreçte, okulların açık olup olmayacağı kademeye, okul türüne ve ildeki risk durumuna göre belirlendi. Okulöncesi ve özel eğitim kurumları, köy okulları ve 1. sınıflar bu süreçte önceliklendirilen ve en uzun süre yüz yüze eğitim veren kademeler ve okul türleri oldu. Diğer kademelerde ise çoğunlukla uzaktan eğitime devam edildi.

Salgın, eğitime erişim göstergelerinde yeni ihtiyaçlar oluşturdu. Dijital uçurum nedeniyle öğrencilerin eğitime erişimi ev ortamında sahip oldukları olanaklara göre şekillendi ve bu durum sosyoekonomik farkların eğitime etkisini derinleştirdi. Bu süreçte uzaktan eğitime erişimin sağlanabilmesi için çeşitli adımlar atıldı. MEB ve Dünya Bankası tarafından yürütülen SSDE Projesi, çevrimiçi eğitim altyapısını geliştirmekle beraber yoksul çocukların uzaktan eğitime erişimini de artırmayı amaçlıyor. Ayrıca, MEB 664.157 öğrenciye içerisinde 25 GB internet paketi bulunan tablet dağıttı. Ancak öğrencilerin büyük çoğunluğu EBA platformuna erişirken mobil cihazları kullanmaya devam ediyor.

Kademelere göre okullulaşma oranlarında en ciddi düşüş okulöncesi kademesinde görüldü. 5 yaş grubunda kayıtlı öğrenci sayısı geçen yıla kıyasla %24,8 azaldı. Okullulaşma oranlarında en fazla düşüş gösteren bölgeler kadın istihdamının yüksek olduğu yerlerle paralellik gösteriyor. Türkiye'deki bu düşüş UNESCO'nun salgın sonrası dönemde okullulaşma oranlarına dair yaptığı öngörüyü destekliyor. Her çocuk için gerekli olan nitelikli EÇE hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve özellikle daha kırılgan kesimleri kapsamaya politika önceliklerinden biri olmalıdır. Bu politika bakım politikası gibi diğer sosyal politikalarla birlikte değerlendirilmelidir.

Ağırlıkla uzaktan ve isteğe bağlı yüz yüze eğitimle tamamlanan 2020-21 eğitim-öğretim yılında devamsızlık takibi sistematik olarak yapılmadı ve sınıf tekrarı uygulaması zorlaştırıldı. Yüz yüze eğitimle başlayan yeni eğitim-öğretim yılında, okul terki riskini en aza indirmek için öğrencilerin okula devam edip etmedikleri ve devamsızlık durumları yakından takip edilmelidir.

Salgın döneminde eğitime erişimde yaşanan zorluklar eğitime erişimi özel önlem gerektiren çocukların halihazırda deneyimledikleri eşitsizlikleri keskinleştirdi. En uzun süre yüz yüze eğitime devam eden okul türlerinden biri olmasına rağmen özel eğitim öğrencileri salgından en çok etkilenen gruplardandır. Özel eğitim öğrencileri bu süreçte iyi olma hâllerine destek sağlayan destek eğitim odalarından, öğretmenlerinden aldıkları bire bir destekten ve rehabilitasyon hizmetlerinden uzun bir süre ayrı kaldılar.

Mülteciler için yapılan sosyal yardımlar, mülteci çocukların okullulaşmasını olumlu yönde etkiledi ve çalışan mülteci çocuk sayısında önemli miktarda azalmayı sağladı. Ancak, Suriyeli mülteci çocukların okullulaşma oranı yaklaşık 5 yıldır %60-65 arasındadır. Mülteci çocuklar, salgın sürecinde de oluşan sorunlardan en çok etkilenen gruplar arasındadır. Eğitim dışında olan ve var olan projelerle erişilemeyen öğrencilere yönelik kapsayıcı yaklaşımların geliştirilmesi öncelikler arasında olmalıdır.

Çalışan çocuk sayısının salgın döneminde kötüleşen ekonomik koşullar nedeniyle tüm dünyada artması bekleniyor. Türkiye’de çalışan çocuklara dair en son veriler salgın öncesi döneme aittir. Çalışan çocuk sayısına dair verilerin daha kısa aralıklarla toparlanması, salgın döneminin etkilerini daha yakından takip etmek ve müdahale politikaları oluşturmak açısından gereklidir.

Köy okulları altyapı ve kapasite sınırlılıkları ve gerekli teknolojik araçların yetersizliği nedeniyle yüz yüze eğitim için önceliklendirilen okul türlerinden biri oldu. Ancak köy okullarına ilişkin sağlanan veriler, 2012 yılında çıkarılan Büyükşehir Yasası’yla mahalle olarak tanımlanmalarının etkisiyle, kırsalda eğitimin durumuna ilişkin yeterli bilgi sağlayamıyor. Ayrıca, taşınmalı eğitimin beraberinde getirdiği kaza riski, öğrencilerin erken kalkıp evlerine geç dönemlerinin yarattığı yorgunluk ve serviste geçirilen zamanın uzunluğu gibi faktörler bu modelin zorlukları arasındadır.

Salgın döneminde öğrenciler eğitim haklarının yanı sıra diğer haklarından da yeterince faydalanamadılar. Çocuklar sosyal ve duygusal ihtiyaçları için önemli olan okul ortamından ve arkadaşlarından uzak kaldılar. Çocukların eğitime erişimleri yaşadıkları ev ortamına, ailenin teknolojik araçlara sahip olup olmamasına ve öğretmenlerin inisiyatiflerine göre şekillendi. Çocuklar bu süreçte okul ortamının sağlıyor olduğu koruma politikalarından uzakta kaldılar. Tüm bu faktörler çocukların iyi olma hâlini doğrudan etkiledi. Salgın dönemi, gelecekte yaşanması muhtemel krizlerde benzer sorunların bir kez daha yaşanmaması için eğitimin yeniden düşünülmesi ve tasarlanması gerektiğini ortaya koyuyor. Eğitimin her koşulda erişilebilir ve tüm öğrenciler için kapsayıcı hâle gelmesine gelecek dönemde yoğunlaşılması hayati önem taşıyor.

KAYNAKÇA

182 No'lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi. Ekim 2021, https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377311/lang--tr/index.htm

AÇEV (2017). Türkiye'de 0-6 yaş çocuğun durumu bilgi notu. Ekim 2021, <https://acev.org/wp-content/uploads/2017/11/Ilk6YilBilgiNotu.pdf>

Adalet Bakanlığı (2021, 10 Ekim). Çocukların üstün yararı için kurulan anne-çocuk ünitesi pilot olarak Sincan kadın kapalı ceza infaz kurumunda uygulanıyor. Ekim 2021, <https://basin.adalet.gov.tr/cocuklarin-ustun-yarari-icin-kurulan-anne-cocuk-unitesi-pilot-olarak-sincan-kadin-kapali-ceza-infaz>

Adalet Bakanlığı ve ASHB (2021, 26 Temmuz). T.C. Adalet Bakanlığı ile T.C. Aile ve Sosyal Hizmetleri Bakanlığı arasında tutuklu, hükümlü veya yükümlüler ile çocuklarının sosyal hizmetlerden yararlandırılması hakkında iş birliği protokolü. Ekim 2021, <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2972021105709P-72.pdf>

Addati, L., Cattaneo, U., Esquivel, V., Valarino, I. (2018). Care work and care jobs for the future of decent work. *International Labour Organization*. Ekim 2021, https://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_633135/lang--en/index.htm

Agos (2012, 5 Nisan). Yeni özel öğretim kurumları yönetmeliği azınlık okullarının sorunlarını çözüyor mu? Ekim 2021, <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/1082/yeni-ozel-ogretim-kurumlari-yonetmeliği-azinlik-okullarinin-sorunlarini-cozuyor-mu>

Aguliera, E. ve Nightengale-Lee, B. (2020). Emergency remote teaching across urban and rural contexts: Perspectives on educational equity. *Information and Learning Sciences*, 121(5/6), 471-478. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/ILS-04-2020-0100/full/html>

Aktaş Salman, U. (2018, 26 Mart). Uzun hikâye | Okuldan uzakta. *ERG Blog*. Ekim 2021, <https://www.egitimreformugirisimi.org/uzun-hikâye-okuldan-uzakta/>

Aktaş Salman, U. (2020, 5 Temmuz). Kırsalda uzaktan eğitim. *ERG Blog*. Ekim 2021, <https://www.egitimreformugirisimi.org/kirsalda-uzaktan-egitim/>

Arms, E., Bickett, J. ve Graf, V. (2008). Gender bias and imbalance: Girls in US special education programmes. *Gender and Education*, 20(4), 349-359. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09540250802190180?journalCode=cgee20>

ASHB (2020). Çocuk hizmetleri genel müdürlüğü 2019 yılı faaliyetleri. Ekim 2021, <https://www.aile.gov.tr/media/46052/c-ocuk-hizmetleri-genel-mu-du-rlu-g-u-2019-yili-faaliyetleri.pdf>

ASHB (2021). Engelli ve yaşlı istatistik bülteni Temmuz 2021. Ekim 2021, https://www.aile.gov.tr/media/87735/eyhgm_istatistik_bulteni_temmuz_2021.pdf

ASHB SGB (2021). 2020 yılı faaliyet raporu. Ekim 2021, <https://www.aile.gov.tr/media/73627/2020-faaliyet-raporu.pdf>

Atila, S. (2021, 29 Mart). Verilerle cezaevlerinde anneleriyle birlikte büyüyen çocuklar – Dört yılda en az iki bin 466 çocuğun özgürlüğü elinden alındı: “Bir hafta boyunca bebeğimin altını poşetlerle bezledim”. *Medyascope*. Ekim 2021, <https://medyascope.tv/2021/03/29/verilerle-cezaevlerinde-anneleriyle-birlikte-buyuyen-cocuklar-dort-yilda-en-az-iki-bin-466-cocugun-ozgurlugu-elinden-alindi-bir-hafta-boyunca-bebegimin-altini-posetlerle-bezledim/>

Bağ, C. ve Bıçakçı, M. Y. (2016). Kadın kapalı ceza infaz kurumunda anneleriyle kalan çocukların gelişimsel taraması. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 33-52. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/271671>

Balcı, G. (2020, 14 Ekim). Okul zili ‘dezenfektan arası’ için çalışıyor. *Anadolu Ajansı*. Ekim 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/okul-zili-dezenfektan-arasi-icin-caliyor/2005900>

Barron, M. ve Twinomugisha, A. (2021, 7 Ekim). The kids are not alright: Three ways EdTech can support student’s wellbeing during the COVID-19 pandemic and beyond. *World Bank Blogs*. Ekim 2021, <https://blogs.worldbank.org/education/kids-are-not-alright-three-ways-edtech-can-support-students-wellbeing-during-covid-19>

Bendová, P., Čecháčková, M. ve Šádková, L. (2014). Inclusive education of pre-school children with special educational needs in kindergartens. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 112, 1014-1021. https://www.researchgate.net/publication/273537995_Inclusive_Education_of_Pre-school_Children_with_Special_Educational_Needs_in_Kindergartens

Birgün (2020, 15 Eylül). Koruma altındaki çocuklara takip. Ekim 2021, <https://www.birgun.net/haber/koruma-altindaki-cocuklara-takip-315628>

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. Ekim 2021, <https://www.unicef.org/turkey/cocuk-haklarina-dair-sozlesme>

Bozan Yılmaz, A. (2021, 12 Temmuz). ‘Telafi, okullar açılınca da sürecek’. *Milliyet*. Ekim 2021, <https://www.milliyet.com.tr/egitim/telafi-okullar-acilince-da-surecek-6550938>

Bulgurcuoğlu, S. E. ve Çamur Duyan, G. (2019). Hükümlü çocuklar: İstanbul ve Ankara çocuk eğitimevi örneği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 30, 167-190. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/755424>

Centre for Educational Neuroscience (t.y.). Most learning happens in the first 3 years. Ekim 2021, <http://www.educationalneuroscience.org.uk/resources/neuromyth-or-neurofact/most-learning-happens-in-the-first-3-years/>

Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun. (2014, 29 Aralık). *Resmî Gazete* (Sayı:25685). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5275&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü (2021, 9 Mart). Basın açıklaması. Ekim 2021, <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/basin-aciklamasi09032021045708>

Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü (2021, 30 Eylül). Ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlülerin yaş gruplarına göre dağılımları. Ekim 2021, <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/istatistik/istatistik-4.pdf>

- Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü (2021, 1 Ekim). Genel bilgi. Ekim 2021, <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/cik-genel-bilgi>
- CISST (2020, 25 Mart). Salgın hastalıklar ve hapishanedeki çocuklar: COVID-19. Ekim 2021, https://cisst.org.tr/basin_duyurulari/salgin-hastaliklar-ve-hapishanedeki-cocuklar-covid-19/
- Çalık Göçümlü, B. ve Aktaş, Y. (2020, 17 Eylül). Milli eğitim bakanı Selçuk: Okullarda sınav yapılması konusunu gündeme getiriyoruz. *Anadolu Ajansı*. Ekim 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/milli-egitim-bakani-selcuk-okullarda-sinav-yapilmasi-konusunu-gundeme-getiriyoruz/1975929>
- Çelebioğlu Morkoç, Ö. ve Aktan Acar, E. (2014). 4-5 yaş grubu çocuklarına yönelik çok amaçlı erken müdahale programı'nın etkililiğinin belirlenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(5), 1835 - 1860. <https://app.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/TWpZd01ESTRPQT09>
- Çelik, Ç. ve İçduygu, A. (2019). Schools and refugee children: the case of Syrians in Turkey. *International Migration*, 57(2), 253-267. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/imig.12488>
- Çelik, S. ve Kardeş İşler, N. (2020). Göç mağduru Suriyeli öğrencilerin COVID-19 salgını sürecindeki öğrenme deneyimleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 783- 800. <https://dergipark.org.tr/en/pub/milliegitim/issue/58895/783048>
- ÇHK (2007). Genel yorum no. 10: Çocuk ceza adaletinde çocuk hakları. Ekim 2021, https://insanhaklariizleme.org/vt/yayin_view.php?editid1=764
- Çocuk Koruma Kanunu. (2005, 15 Temmuz). *Resmî Gazete* (Sayı: 25876). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf>
- Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. (2004, 6 Nisan). *Resmî Gazete* (Sayı: 25425). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/04/20040406.htm#3>
- Dayıoğlu, M., Kırdar, M. G. ve Koç, İ (2021). The making of a lost generation: Child labor among Syrian refugees in Turkey. *IZA Institute of Labor Economics Discussion Paper Series*. Ekim 2021, <https://www.iza.org/publications/dp/14466/the-making-of-a-lost-generation-child-labor-among-syrian-refugees-in-turkey>
- Dedeoğlu, S., Şahankaya Adar, A. ve Sıralı, Y. (2021). Kurumlar arası iş birlikleri ile kadın istihdamını desteklemek: Erken çocukluk bakımı ve eğitimi uygulamaları. *Uluslararası Çalışma Örgütü*. Ekim 2021, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_799679.pdf
- Demir, O. O., Saraçoğlu, S. ve Bektaş, O. (2021). Yatılı bölge ortaokulu öğrenci ve öğretmenlerinin okul-aile iletişimine bakış açılarının değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 7(1), 1-31. <https://avesis.erciyes.edu.tr/yayin/3b0acd20-a97d-4db6-b0ad-d9ffce4afcf2/yatili-bolge-ortaokulu-ogrenci-ve-ogretmenlerinin-okul-aile-iletisimine-bakis-acilarinin-degerlendirilmesi>
- Demirel, T. ve Kurt, T. (2021). Eğitim eşitliği açısından yatılı bölge ortaokullarının değerlendirilmesi. *Journal of Qualitative Resarch in Education*, 26, 53-87. <https://enadonline.com/public/assets/catalogs/0449881001619865735.pdf>

Derin Yoksulluk Ağı (2020). Pandemi döneminde derin yoksulluk ve haklara erişim araştırması. Ekim 2021, <https://tr.boell.org/sites/default/files/2020-11/Pandemi%20d%C3%B6neminde%20derin%20yoksulluk%20ve%20haklara%20eri%C5%9Fim%20ara%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1-Yerel%20Y%C3%B6netimlere%20Kriz%20D%C3%B6nemi%20Sosyal%20Destek.pdf>

Diyanet İşleri Başkanlığı (2021a). 2020 yılı faaliyet raporu. Ekim 2021, <https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/Documents/2020%20Y%C4%B1l%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf>

Diyanet İşleri Başkanlığı (2021b). 2021 yılı kurumsal mali durum ve beklentiler raporu. Ekim 2021, <https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/Documents/2021%20Y%C4%B1l%C4%B1%20Kurumsal%20Mali%20Durum%20ve%20Beklentiler%20Raporu.pdf>

Düşkün, Y. ve Korlu, Ö. (2021). Eğitim izleme raporu 2021: Eğitimin çıktıları. *Eğitim Reformu Girişimi*. Ekim 2021, <https://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2020-egitimin-ciktilari/>

ECDAN (2020, 11 Mart). A joint statement on early childhood development and COVID-19: A call for coordinated action to protect and support all young children and their caregivers. Ekim 2021, https://mcusercontent.com/8103bc6125ed66e0964ae244d/files/1919e510-55e7-4500-9473-188278e1a31d/CallToAction_04_10_2020_Noon.pdf

Ekovitrin (2021, 31 Ocak). Bakan Selçuk'tan EBA mobil destek araçları paylaşımı. Ekim 2021, <https://www.ekovitrin.com/egitim/bakan-selcuktan-eba-mobil-destek-araclari-paylasimi-h186735.html>

ERG (2017). Eğitim izleme raporu 2016-17. Ekim 2021, <http://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2016-17/>

ERG (2019). Eğitim izleme raporu 2019: Öğrenciler ve eğitime erişim. *Eğitim Reformu Girişimi*. Ekim 2021, <https://www.egitimreformugirisimi.org/yayin/egitim-izleme-raporu-2019-ogrenciler-ve-egitime-erisim/>

Ergün, M. ve Arık, B. M. (2020). Eğitim izleme raporu 2020: Öğrenciler ve eğitime erişim. *Eğitim Reformu Girişimi*. Ekim 2021, <https://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2020-ogrenciler-ve-egitime-erisim/>

Eurostat (t.y.). Early leavers from education and training by sex and labour status. Ekim 2021, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/edat_lfse_14/default/table?lang=en

Eurostat (2021). Early leavers from education and training. Ekim 2021, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Early_leavers_from_education_and_training#Overview

Gencer, E. G., Kesbiç, K. ve Arık, B. M. (2021). COVID-19 etkisinde Türkiye'de eğitim. *TÜSİAD*. Ekim 2021, <https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2010/01/Covid-19EtkisindeTurkiyedeEgitim.pdf>

Giannopoulou, I., Efstathiou, V., Triantafyllou, G., Korkoliakou, P. ve Douzenisa, A. (2021). Adding stress to the stressed: Senior high school students' mental health amidst the COVID-19 nationwide lockdown in Greece. *Psychiatry Research*, 295, 113560. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33187723/>

Gönel, G. (2020, 22 Temmuz). Milli eğitim bakanı Selçuk: Amacımız okulları açmak. *Anadolu Ajansı*. Ekim 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/milli-egitim-bakani-selcuk-amacimiz-okullari-acmak/1919285>

Gündoğmuş, Y. N. (2020, 12 Ağustos). Okullar yüz yüze eğitime 21 eylül'de başlayacak. *Anadolu Ajansı*. Ekim 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/okullar-yuz-yuze-egitime-21-eylulde-baslayacak/1939719>

Hayat Sende Derneği (t.y.). Devlet koruması altındaki çocuk olmak. Ekim 2021, https://www.sabancivakfi.org/i/content/4827_2_Devlet_Korumasi_Altindaki_Cocuk_Olmak_Tanitim_El_Kitabi.pdf

Hayat Sende Derneği (2019). Çocuk koruma sisteminde eğitim hakkının koruma deneyimi olan gençler tarafından değerlendirilmesi çalışmayı. Ekim 2021, <https://www.hayatsende.org/wp-content/uploads/2020/08/%C3%87OCUK-KORUMA-S%C4%BOSTEM%C4%BONDE-E%C4%9E%C4%BOT%C4%BOM-HAKKININ-KORUMA-DENEY%C4%BOM%C4%BO-OLAN-GEN%C3%87LER-TARAFINDAN-DE%C4%9EERLEND%C4%BOR%C4%BOLMES%C4%BO-%C3%87ALI%C5%9ETAYI.pdf>

Hayata Destek Derneği (2021, 5 Mayıs). Mevsimlik tarım işçileri ve çocukları için alınması gereken acil önlemler. Ekim 2021, <https://www.hayatadestek.org/basin-bultenleri/mevsimlik-tarim-iscileri-ve-cocuklari-icin-alinmasi-gerekken-acil-onlemler/>

Hızıroğlu Aygün, A., Kırdar, M. G., Koyuncu, M. ve Stoeffler, Q. (2021). Keeping refugee children in school and out of work: Evidence from the world's largest humanitarian cash transfer program. *IZA Institute of Labor Economics Discussion Paper Series*. Ekim 2021, [https://www.iza.org/publications/dp/14513/keeping-refugee-children-in-school-and-o\[...\]ence-from-the-worlds-largest-humanitarian-cash-transfer-program](https://www.iza.org/publications/dp/14513/keeping-refugee-children-in-school-and-o[...]ence-from-the-worlds-largest-humanitarian-cash-transfer-program)

Hürriyet (2020, 19 Mart). Öğrencilere ücretsiz internet nasıl alınır? EBA Türk Telekom Vodafone Turkcell ücretsiz internet kampanyası başvurusu. Ekim 2021, [https://www.hurriyet.com.tr/galeri-ogrencilere-ucersiz-internet-nasil-alinir-eba-turk-telekom-vodafone-turkcell-ucersiz-internet-kampanyasi-basvurusu-41472356/1](https://www.hurriyet.com.tr/galeri-ogrencilere-uccretsiz-internet-nasil-alinir-eba-turk-telekom-vodafone-turkcell-uccretsiz-internet-kampanyasi-basvurusu-41472356/1)

Hürriyet (2020, 8 Mayıs). Değişiklikler resmi gazete'de yayımlandı: Sınıfta kalma yok, uzaktan not verilmeyecek. Ekim 2021, <https://www.hurriyet.com.tr/egitim/degisiklikler-resmi-gazetede-yayimlandi-sinifta-kalma-yok-uzaktan-not-verilmeyecek-41512589>

Hürriyet (2021, 21 Ağustos). MEB, yüz yüze eğitime ilişkin tedbirleri belirledi. Ekim 2021, <https://www.hurriyet.com.tr/egitim/meb-yuz-yuze-egitime-iliskin-tedbirleri-belirledi-41877810>

İlgin, A. (2021, 7 Mart). Salgın neden en çok kadınları vurdu? *Deutsche Welle Türkçe*. Ekim 2021, <https://www.dw.com/tr/salg%C4%B1n-neden-en-%C3%A7ok-kad%C4%B1nlar%C4%B1-vurdu/a-56787185>

Inter-Agency Coordination Turkey (2021). Öğrenmeye Dönüş Kampanyası 2020-2021: Türkiye'de öğrenmeye dönüş kapsamında topluma erişim ve destek çalışmalarına katılmayı planlayan kuruluşlara yönelik rehber. Yayımlanmamış rapor.

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021). Yıllara göre geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler. Eylül 2021, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

Kalkınma Atölyesi (2018). *A child's work makes a day's wage...': Agricultural intermediaries and child labour in agricultural production in Turkey*. Kalkınma Atölyesi.

Karakaş, B. (2021, 29 Nisan). Koruma altındaki çocuklar nasıl korunuyor? *Deutsche Welle Türkçe*. Ekim 2021, <https://www.dw.com/tr/koruma-alt%C4%B1ndaki-%C3%A7ocuklar-nas%C4%B1l-korunuyor/a-57364435>

Kasap, S. (2020, 23 Haziran). Rehberlik ve araştırma merkezleri 6 Temmuz'da hizmete başlayacak. *Anadolu Ajansı*. Ekim 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/rehberlik-ve-arastirma-merkezleri-6-temmuzda-hizmete-baslayacak/1887297>

Kırdar, M. G., Koç, İ. ve Dayıoğlu, M. (2021). School integration of refugee children: Evidence from the largest refugee group in any country. *IZA Institute of Labor Economics Discussion Paper Series*. Ekim 2021, <https://www.iza.org/publications/dp/14716/school-integration-of-refugee-children-evidence-from-the-largest-refugee-group-in-any-country>

Kıyığı, G. (2021). Eğitim izleme raporu 2021: Eğitim ortamları. *Eğitim Reformu Girişimi*. Ekim 2021, <https://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2021-egitim-ortamlari>

Kızılay (2021). Suriye insani yardım operasyonu. Ekim 2021, <https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/temmuz-2021-suriye-krizi-insani-yardim-operasyonu-raporu-01-09-2021-57299541.pdf>

KODA (t.y.). Çözüm masası. Ekim 2021, <https://www.kodegisim.org/cozum-masasi/>

KODA (2020). Kırsalda eğitim konferansı sonuç raporu. Ekim 2021, https://www.kodegisim.org/media/K%C4%B1rsalda_E%C4%9Fitim_Konferans%C4%B1.pdf

KODA (2021). Köy halkının gözünden pandemide köylerin ve köy okullarının durumu. Ekim 2021, https://www.kodegisim.org/media/K%C3%B6y_Halk%C4%B1n%C4%B1n_G%C3%B6z%C3%BCnde_Pandemi_K%C3%B6ylerin_ve_K%C3%B6y_Okullar%C4%B1n%C4%B1n_Durumu.pdf

Kollender, E. (2021). Between fostering and outsourcing educational justice: the EU-Turkey statement and its impacts on the education of “refugee students” in Turkey. *IPC–Mercator Policy Brief*. Ekim 2021, <https://ipc.sabancıuniv.edu/Content/Images/CKeditorImages/20210920-19093500.pdf>

Konak Mülteci Derneği (2021). Mülteci çocukların uzaktan eğitime erişimi. Ekim 2021, https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2021-03/konak_multeci_dernegi_rapor.pdf

Landell Mills (2021). Strategic mid-term evaluation of the Facility for Refugees in Turkey 2016-2019/2020. *European Commission*. Eylül 2021, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Vol%20II%20-%20Sector%20Report%20-%20Education.pdf>

McCoy, D. C., Cuartas, J., Behrman, J., Cappa, C., Heymann, J., Bóo, F. L., Lu, C., Raikes, A., Richter, L., Stein, A. ve Fink, G. (2021). Global estimates of the implications of COVID-19-related preprimary school closures for children's instructional access, development, learning, and economic wellbeing. *Child Development*, 92(5), 883-899. <https://srcd.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/cdev.13658>

MEB (2017). Millî eğitim istatistikleri: Örgün eğitim 2016-2017. Ekim 2021, https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=270

MEB (2018). 2023 eğitim vizyonu. Ekim 2021, <https://2023vizyonu.meb.gov.tr/>

MEB (2018b). Millî eğitim istatistikleri: Örgün eğitim 2017-2018. Ekim 2021, https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=327

MEB (2019). Millî eğitim istatistikleri: Örgün eğitim 2018-2019. Ekim 2021, https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=361

MEB (2020). Millî eğitim istatistikleri: Örgün eğitim 2019-2020. Ekim 2021, https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_09/04144812_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2019_2020.pdf

MEB (2020, 23 Temmuz). Bakan Selçuk, CNN Türk'te eğitim gündemine ilişkin soruları cevapladı. Ekim 2021, <https://www.meb.gov.tr/bakan-selcuk-cnn-turkte-egitim-gundemine-iliskin-sorulari-cevapladi/haber/21352/tr>

MEB (2020,8 Ekim). Okullarda yüz yüze eğitimde ikinci aşama 12 ekim pazartesi günü başlıyor. Ekim 2021, <http://www.meb.gov.tr/okullarda-yuz-yuze-egitimde-ikinci-asama-12-ekim-pazartesi-gunu-basliyor/haber/21776/tr>

MEB (2020, 23 Ekim). En büyük kurumsal tablet bilgisayar desteği TMSF'den. Ekim 2021, <http://www.meb.gov.tr/en-buyuk-kurumsal-tablet-bilgisayar-destegi-tmsfden/haber/21857/tr>

MEB (2021a). Eğitim analiz ve değerlendirme raporları serisi (19): OECD sosyal ve duygusal beceriler araştırması Türkiye ön raporu. Ekim 2021, https://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_09/07170836_No19_-_OECD_Sosyal_ve_Duygusal_Beceriler_Arastirmasi.pdf

MEB (2021b). Millî eğitim istatistikleri: Örgün eğitim 2020-2021. Ekim 2021, https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_09/10141326_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2020_2021.pdf

MEB (2021, 20 Ocak). Ziya öğretmen, EBA mobil destek aracında canlı derste. Ekim 2021, <http://www.meb.gov.tr/ziya-ogretmen-eba-mobil-destek-aracinda-canli-derste/haber/22383/tr>

MEB (2021, 4 Şubat). İlk ve ortaokullarda yüz yüze eğitimin usul ve esasları. Ekim 2021, <http://www.meb.gov.tr/ilk-ve-ortaokullarda-yuz-yuze-egitimin-usul-ve-esaslari/haber/22479/tr>

MEB (2021, 9 Şubat). “Ulusal destekleme programı” başlıyor. Ekim 2021, <http://www.meb.gov.tr/ulusal-destekleme-programi-basliyor/haber/22518/tr>

MEB (2021, 12 Şubat). Liselerde yüz yüze ve uzaktan eğitime ilişkin usul ve esaslar belirlendi. Ekim 2021, <https://www.meb.gov.tr/liselerde-yuz-yuze-ve-uzaktan-egitime-iliskin-usul-ve-esaslar-belirlendi/haber/22545/tr>

MEB (2021, 1 Mart). Basın açıklaması - Eğitimde kontrollü normalleşme sürecinde eğitim kurumlarının açılma ve uygulama kriterleri. Ekim 2021, <https://www.meb.gov.tr/basin-aciklamasi-egitimde-kontrollu-normallesme-surecinde-egitim-kurumlarinin-acilma-ve-uygulama-kriterleri/haber/22651/tr>

MEB (2021, 8 Nisan). 11. faz dağıtımda 34 bin 445 öğrenci daha tablet bilgisayarına kavuşuyor. Ekim 2021, <http://www.meb.gov.tr/11-faz-dagitimda-34-bin-445-ogrenci-daha-tablet-bilgisayarina-kavusuyor/haber/22964/tr>

MEB (2021, 19 Ağustos). 6 Eylül'de tam zamanlı olarak yüz yüze eğitim başlayacak. Ekim 2021, <https://www.meb.gov.tr/6-eylulde-tam-zamanli-olarak-yuz-yuze-egitim-baslayacak/haber/23878/tr>

MEB (2021, 8 Eylül). Kronik rahatsızlığı bulunan öğrenciler, yüz yüze eğitimde mazeretli sayılacak. Ekim 2021, <http://www.meb.gov.tr/kronik-rahatsizligi-bulunan-ogrenciler-yuz-yuze-egitimde-mazeretli-sayilacak/haber/24012/tr>

MEB (2021, 4 Ekim). Öğrencilere her ay yardımcı kaynak desteği. Ekim 2021, <http://www.meb.gov.tr/ogrencilere-her-ay-yardimci-kaynak-destegi/haber/24208/tr>

MEB EBA Destek Noktası (t.y.). Anasayfa. Ekim 2021, <https://ebadesteknoktasi.meb.gov.tr/>

MEB HBÖGM (2020). 2019 yılı izleme ve değerlendirme raporu. Ekim 2021, <http://hbogm.meb.gov.tr/dosyalar/izlemedegerlendirmerapor/2019/mobile/index.html#p=1>

MEB HBÖGM (2021a). 2020 izleme ve değerlendirme raporu. Ekim 2021, https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_08/05112450_2020-RAPOR-2020_rp_duzeltme-2.8.2021-yayYnlanan.pdf

MEB HBÖGM (2021b). Göç ve acil durumlarda eğitim daire başkanlığı Haziran 2021. Ekim 2021, https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_07/09200139_Haziran_2021_internet_bulteni_.pdf

MEB HBÖGM Açık Öğretim Lisesi Müdürlüğü (2020). Açık öğretim lisesi 2020 – 2021 eğitim öğretim yılı I. dönem kayıt yenileme kılavuzu. Ekim 2021, https://aol.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_09/07075359_2020_2021_AOL_I_donem_kayit_yenileme_kilavuzu.pdf

MEB İstanbul Millî Eğitim Müdürlüğü (2021, 3 Mart). Yüz yüze eğitim yapılacak okullar ve sınıf düzeyleri. Ekim 2021, <https://istanbul.meb.gov.tr/www/yuz-yuze-egitim-yapilacak-okullar-ve-sinif-duzeyleri/icerik/3571>

MEB OGM (2016). Tutuklu ve Hükümlü Öğrenciler konulu resmi yazısı. 83203306-10.06.01.E.9464742, 05.09.2016. https://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_09/06024925_tutuklu_ve_hukumlu_ogrenciler.pdf

MEB OGM (2021). 2020-2021 eğitim ve öğretim yılı yılsonu işlemleri konulu resmi yazı. E-83203306-10.03-26352794, 11.06.2021. https://safranboluimkbagsl.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/78/05/910049/dosyalar/2021_06/14112610_2020-2021_EYitim_ve_OYretim_YYIY_YYIsonu_YYlemleri_11.06.2021.pdf

MEB Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği. (2014, 26 Temmuz). *Resmî Gazete* (Sayı: 31044). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=19942&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>

MEB Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. (2020, 2 Eylül). *Resmî Gazete* (Sayı: 31232). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/09/20200902-3.htm>

MEB SGB (2019a). T.C. Millî Eğitim Bakanlığı 2018 yılı idare faaliyet raporu. Ekim 2021, https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_03/01175437_Milliy_EYitim_BakanliYY_2018_YYIY_Ydare_Faaliyet_Raporu_YayYn2.pdf

MEB SGB (2019). T.C. Millî Eğitim Bakanlığı 2019-2023 stratejik planı. Ekim 2021, http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_12/31105532_Milliy_EYitim_BakanliYYY_2019-2023_Stratejik_PlanY_31.12.pdf

MEB SGB (2020a). Muğla milletvekili Suat Özcan'ın 7/36855 esas numaralı yazılı soru önermesine ilişkin bilgi. 24.12.2020. <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/7/7-36855sgc.pdf>

MEB SGB (2020b). T.C. Millî Eğitim Bakanlığı 2019 yılı idare faaliyet raporu. Ekim 2021, http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_02/28191618_Milliy_EYitim_BakanliYYY_2019_YYIY_Ydare_Faaliyet_Raporu_28.02.2020.pdf

MEB SGB (2021a). Adana milletvekili Tülay Hatimoğulları Oruç'un 7/49274 esas numaralı yazılı soru önermesine ilişkin bilgi. 15.09.2021. <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/7/7-49274c.pdf>

MEB SGB (2021b). T.C. Millî Eğitim Bakanlığı 2020 yılı idare faaliyet raporu. Eylül 2021, http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_03/03134336_2020_YYIY_Ydare_Faaliyet_Raporu.pdf

MEB Taşıma Yoluyla Eğitime Erişim Yönetmeliği. (2014, 11 Eylül). *Resmi Gazete* (Sayı: 29116). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20040&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>

MEB Taşıma Yoluyla Eğitime Erişim Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. (2021, 23 Temmuz). *Resmi Gazete* (Sayı: 31520). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/06/20210623-3.htm>

MEB Telafide Ben de Varım (t.y.). Çocuklarımız için. Ekim 2021, <https://telafidebendevarim.meb.gov.tr/ogrenci.html>

MEB TTKB (2014). Öğretmenlik alanları, atama ve ders okutma esasları. Ekim 2021, https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_08/27201301_9_cizelgeveesaslar.pdf

MEB YEĞİTEK (2021, 31 Mayıs). Sayılarla uzaktan eğitim. Ekim 2021, <https://yegitek.meb.gov.tr/www/sayilarla-uzaktan-egitim/icerik/3225>

MEB YEĞİTEK (2021, 21 Haziran). Sayılarla uzaktan eğitim. Ekim 2021, <https://yegitek.meb.gov.tr/www/sayilarla-uzaktan-egitim/icerik/3237>

MEB YEĞİTEK (2021, 12 Ağustos). Türkiye güvenli okullaşma ve uzaktan eğitim (SSDE) projesi. Ekim 2021, <http://yegitek.meb.gov.tr/www/turkiye-guvenli-okullasma-ve-uzaktan-egitim-ssde-projesi/icerik/3050>

Meherali, S., Punjani, N., Louie-Poon, S., Rahim, K. A., Das, J. K., Salam, R. A. ve Lassi, Z. S. (2021). Mental health of children and adolescents amidst COVID-19 and past pandemics: A rapid systematic review. *International journal of environmental research and public health*, 18(7), 3432. <https://doi.org/10.3390/ijerph18073432>

Mental Health First Aid USA (2021, 8 Eylül). National council for mental wellbeing poll finds youth mental health worsened dramatically because of COVID-19 pandemic. Ekim 2021, <https://www.mentalhealthfirstaid.org/2021/09/national-council-for-mental->

wellbeing-poll-finds-youth-mental-health-worsened-dramatically-because-of-covid-19-pandemic/

Mersin Silifke İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü (2021, 6 Mayıs). EBA mobil destek aracımız mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarının hizmetinde. Ekim 2021, <http://silifke.meb.gov.tr/www/eba-mobil-destek-aracimiz-mevsimlik-tarim-iscisi-ailelerin-cocuklarinin-hizmetinde/icerik/901>

Milliyet (2021, 31 Mart). Türkiye’de en fazla yabancı öğrenci Suriye’den. Ekim 2021, <https://www.milliyet.com.tr/egitim/turkiyede-en-fazla-yabanci-ogrenci-suriyeden-6469679>

NTV Haber (2020, 10 Ocak). Taşınmalı eğitim alarm veriyor. Ekim 2021, https://www.ntv.com.tr/egitim/tasimali-egitim-alarm-veriyor,wylkWADz30yMNe2Sls_DOA

Nugroho, D., Jeon, Y., Kameii, A. ve Boo, F. L. (2021). It’s not too late to act on early learning: Understanding and recovering from the impact of pre-primary education closures during COVID-19. *UNICEF Innocenti Research Brief*. Ekim 2021, <https://www.unicef.org/media/106431/file/-it-s-not-too-late-to-act-on-early-learning.pdf>

OECD (2019). Student truancy and lateness | PISA 2018 results (volume III) : What school life means for students’ lives. Ekim 2021, <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/d72b946c-en/index.html?itemId=/content/component/d72b946c-en>

OECD (2020). Early childhood education: Equity, quality and transitions report for the G20 education working group. Ekim 2021, <https://www.oecd.org/education/school/early-childhood-education-equity-quality-transitions-G20.pdf>

OECD (2021, 12 Mayıs). Supporting young people’s mental health through the COVID-19 crisis. Ekim 2021, <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/supporting-young-people-s-mental-health-through-the-covid-19-crisis-84e143e5/>

Orhan, F., Yılmaz, M. B. ve Zeren, G. (2020). COVID-19 sürecinde uzaktan öğretme süreci ile ilgili ilk ve ortaöğretim öğrencilerinin algıları ve duygularına yönelik bir analiz. *TÜBİTAK*. Ekim 2021, <https://avesis.yildiz.edu.tr/proje/2ff12bd3-db10-449f-ac4a-2aa9de6961cb/covid-19-surecinde-uzaktan-ogretme-sureci-ile-ilgili-ilk-ve-ortaogretim-ogrencilerinin-algilari-ve-duygularina-yonelik-bir-analiz>

Özensoy, A. U. (2021). Education experiences of syrian refugee students in Mus during the COVID-19. *International Journal of Curriculum and Instruction*, 13(1), 274-290. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1285553>

Özer, M., Suna, E., Şensoy, S., Cengiz, M., Gençoğlu, C., Numanoğlu, K. V. ve Gül, M. N. (2021). The Turkish national remedial program (TNRP) to combat the negative effects of the Covid-19 pandemic. *Kastamonu Education Journal*, 29(2), 442 - 451. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kefdergi/issue/62348/901367>

Pervin Kaplan (2021, 18 Ocak). PIKTES, meslek liselerine devam eden 18 bin öğrenciye burs verecek. Ekim 2021, <http://www.pervinkaplan.com/detay/piktes-meslek-liselerine-devam-eden-18-bin-ogrenciye-burs-verecek/15120>

Pervin Kaplan (2021, 25 Mayıs). Mevsimlik tarım işçilerinin çocukları için ‘EBA destek noktası’. Ekim 2021, <http://www.pervinkaplan.com/detay/mevsimlik-tarim-iscilerinin-cocuklari-icin-eba-destek-noktasi/17566>

PIKTES (t.y.). Uyum sınıfları ile ilgili sıkça sorulan sorular. <http://piktes.gov.tr/izleme/Uploads/rehberlik/sss.pdf>; <https://piktes.gov.tr/Home/YazDonemiTelafi>

Powder, J. (2021, 17 Mayıs). Teen mental health during COVID-19. *Johns Hopkins Bloomberg School of Public Health*. Ekim 2021, <https://publichealth.jhu.edu/2021/teen-mental-health-during-covid-19>

Regional Refugee & Resilience Plan (3RP) (2021). Turkey: country chapter 2021-2022. Ekim 2021, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Turkey_2021_2022_final_ENG2%20v2.pdf

Sarı, C. (2020, 10 Eylül). Şanlıurfa'daki EBA mobil destek aracı tam not aldı. *Anadolu Ajansı*. Ekim 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/sanliurfadaki-eba-mobil-destek-araci-tam-not-aldi-1968998>

Schwartz, K. D., Exner-Cortens, D., McMorris, C. A., Makarenko, E., Arnold, P., Van Bavel, M., Williams, S., ve Canfield, R. (2021). COVID-19 and student well-being: Stress and mental health during return-to-school. *Canadian Journal of School Psychology*, 36(2), 166-185. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/08295735211001653>

SEUP (t.y.). Çalışma paketi 1. Ekim 2021, <http://www.seuptr.com/sayfa/calisma-paketi-1/>

Sözer, Y. (2017). Mesleki açık öğretim lisesi öğrencilerinin örgün eğitim dışında olma nedenlerine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 493-507. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/786628>

Şahin, S. (2021, 23 Haziran). Taşınabilir eğitime erişim sağlayan okul servis araçları elektronik izleme sistemleriyle denetlenebilecek. *Anadolu Ajansı*. Ekim 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/tasimali-egitime-erisim-saglayan-okul-servis-araclari-elektronik-izleme-sistemleriyle-denetlenebilecek/2283042>

Şahin İpek, D., Çelikdemir, K., Demirci Celep, N., Sunar, S. (2021). 2020 eğitim değerlendirme raporu. *TEDMEM*. Ekim 2021, <https://tedmem.org/download/2020-egitim-degerlendirme-raporu?wpdmdl=3644&refresh=611a290480ed01629104388>

Şahinöz, A., Sağın Küçük, N., Çuhacı Çakır, B., Kara Uzun, A. ve Durualp, E. (2019). Cezaevinde annesi ile birlikte kalan çocukların gelişimlerinin karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 72(1), 66-75. http://cms.galenos.com.tr/Uploads/Article_27748/ATFM-72-66-En.pdf

Şaşmaz (2017). Türkiye'nin eğitim sisteminde azınlıklar ve ayrımcılık: Kavramsal çerçeve ve temel sorunlar. K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (Der.), *Ayrımcılık: Çok boyutlu yaklaşımlar* içinde (s.2-17). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

TC. Avrupa Birliği Başkanlığı (2021, 29 Ocak). Annesinin yanında kalan çocuklar için kurum modeli geliştirilmesi. Ekim 2021, <https://ab.gov.tr/p.php?e=52356>

TCCB SBB (2019). On birinci kalkınma planı 2019-2023. Ekim 2021, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>

TDSD (2021). Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği'nde kapsayıcı eğitime geçiş hedefine giderken kaynaştırma/bütünleştirme uygulamalarına güçlendirici değişiklik önerileri. Yayınlanmamış rapor.

The Urban Child Institute (t.y.). Why 0-3? Ekim 2021, <http://www.urbanchildinstitute.org/why-0-3>

The World Bank (t.y.). Safe schooling and distance education project. Ekim 2021, <https://projects.worldbank.org/en/projects-operations/project-detail/P173997>

The World Bank (2020). Pivoting to leveraging lessons from the COVID-19 crisis for learners with disabilities. Ekim 2021, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/777641595915675088/pdf/Pivoting-to-Inclusion-Leveraging-Lessons-from-the-COVID-19-Crisis-for-Learners-with-Disabilities.pdf>

The World Bank (2020, 3 Haziran). The world bank safe schooling and distance education (P173997) project information document. Ekim 2021, https://ewdata.rightsindevelopment.org/files/documents/97/WB-P173997_jRXSouN.pdf

TRT (t.y.). Uzaktan eğitim. Ekim 2021, <https://www.trtizle.com/uzaktan-egitim>

TTB (2020, 18 Ağustos). Pandemiye okul sağlığına ilişkin uzman görüşleri. Ekim 2021, <https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/O1AAA%20Pandemide%20Okul%20Sag%CC%86l%C4%B1g%CC%86%C4%B1.pdf>

Tuğrul, B. ve Yılmaz, H. H. (2013). *Yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, kamu kuruluşları ve işveren kuruluşları için toplum temelli erken çocukluk hizmetleri sunumu kılavuzu*. UNICEF Türkiye.

Tuncel, R. (2020, 25 Eylül). Azınlık okullarında uzaktan eğitim nasıl yapılıyor? Ekim 2021, <https://m.bianet.org/bianet/egitim/231519-azinlik-okullarinda-uzaktan-egitim-nasil-yapiliyor>

TÜİK (2020, 31 Mart). Çocuk işgücü anketi sonuçları, 2019. Ekim 2021, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Child-Labour-Force-Survey-2019-33807>

TÜİK (2021, 26 Ağustos). Hanehalkı bilişim teknolojileri (BT) kullanım araştırması, 2021. Ekim 2021, [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Survey-on-Information-and-Communication-Technology-\(ICT\)-Usage-in-Households-and-by-Individuals-2021-37437#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Hanehalk%C4%B1%20bili%C5%9Fim%20teknolojileri%20kullan%C4%B1m%20ara%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1,y%C4%B1l%20%90%2C7%20idi](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Survey-on-Information-and-Communication-Technology-(ICT)-Usage-in-Households-and-by-Individuals-2021-37437#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Hanehalk%C4%B1%20bili%C5%9Fim%20teknolojileri%20kullan%C4%B1m%20ara%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1,y%C4%B1l%20%90%2C7%20idi)

Türker Üçüncü, Ş. ve Aktan Acar, E. (2021). Erken çocukluk dönemindeki sığınmacı ve Türk asıllı çocukların okula uyum sürecinin analizi. *IBAD Journal of Social Sciences*, (11), 221-248. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ibad/issue/61967/902805>

UNESCO (t.y.). Education: From disruption to recovery. Ekim 2021, <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>

UNESCO (2020). UNESCO COVID-19 education response: How many students are at risk of not returning to school? Advocacy paper. Ekim 2021, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373992>

UNESCO (2020, 5 Ağustos). UN secretary-general warns of education catastrophe, pointing to UNESCO estimate of 24 million learners at risk of dropping out. Ekim 2021, <https://en.unesco.org/news/secretary-general-warns-education-catastrophe-pointing-unesco-estimate-24-million-learners-risk>

- UNHCR (2021). Türkiye: Haziran 2021. Eylül 2021, https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2021/07/UNHCR-Turkey-Operational-Update-June-2021F_TRF.pdf
- UNICEF (2017). Inclusive education - Including children with disabilities in quality learning: what needs to be done? Ekim 2021, https://www.unicef.org/eca/sites/unicef.org/eca/files/IE_summary_accessible_220917_brief.pdf
- UNICEF (2021). Suriyeli ve diğer mülteciler için Şartlı Nakit Yardımı (ŞEY) Programı. Eylül 2021, <https://www.unicef.org/turkey/media/13061/file>
- UNICEF (2021). The state of the world's children 2021. Ekim 2021, <https://www.unicef.org/media/108161/file/SOWC-2021-full-report-English.pdf>
- UNICEF ve ILO (2021). Child labour: Global estimates 2020, trends and the road forward. Ekim 2021, <https://data.unicef.org/resources/child-labour-2020-global-estimates-trends-and-the-road-forward/>
- UNICEF Turkey (t.y.). Support for school enrolment (SSE) programme. Ekim 2021, <https://www.unicef.org/turkey/en/support-school-enrolment-sse-programme>
- UNICEF Turkey (2021). Humanitarian situation report no. 41. Eylül 2021, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UNICEF%20Turkey%20Humanitarian%20Situation%20Report%20No.%2041%2C%20%201%20January%20-%2031%20March%202021.pdf>
- Uslu, Ö. (2017). İlköğretimde taşınabilir eğitim uygulaması. [Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü]. <http://acikerisim.pau.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11499/1849/%c3%96zlem%20Uslu.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Uyan Semerci, P., Erdoğan E. ve Durmuş, G. (2020, 6 Nisan). Çocuk işçiliğine dair her bir sayı, bir çocuğun yaşamıdır. *Bianet*. Ekim 2021, <https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/222544-cocuk-isciligine-dair-her-bir-sayi-bir-cocugun-yasamidir>
- Wagner, E. (2021). Building forward better: How the global community must act now to secure children's learning in crises. *Save the Children International*. Ekim 2021, https://resourcecentre.savethechildren.net/node/19526/pdf/build-forward-better.pdf?_ga=2.14251378.455314765.1634137038-688750241.1634137038
- Yalçın, A. (2017). Çocuk mahpuslar raporu. *CISST*. Ekim 2021, <https://cisst.org.tr/wp-content/uploads/2020/08/cocuk-mahpuslar-raporu-min-2017.pdf>
- Yalçın, A. ve Korkmaz, N. (2021). "Çalışmalıyım, çünkü para lazım" pandemide artan çocuk işçiliği araştırma raporu Diyarbakır örneği. *Rengarenk Umutlar Derneği*. Ekim 2021, <http://rengarenkumutlar.org/yayinlar/raporlar/>
- Zuntz, A., Klema, M., Boden, L., Akay, S. S., Akbulut, B., Karabıyık, E., Abdullateef, S., Almashhour, E. ve Alnabolsi, S. F. (2021). *Precarious labour under lockdown. Impacts of the COVID-19 pandemic on displaced Syrian agricultural workers in the Middle East. Situation analysis report. One Health FIELD Network, Kalkınma Atölyesi ve Syrian Academic Expertise*. Ekim 2021, <https://modernslaverypec.org/assets/downloads/Refugee-labour-Summary.pdf>

Yazarlar

Ezgi Tunca
Kayıhan Kesbiç
Ekin Gamze Gencer

Koordinasyon

Ekin Gamze Gencer

Katkıda Bulunanlar

Burcu Meltem Arık
Özgenur Korlu
Işık Tüzün
Umay Aktaş Salman
Yeliz Düşkün

Yayına Hazırlayanlar

Ekin Gamze Gencer
Ezgi Tunca
Gülbeyaz Durmuş
Kayıhan Kesbiç

Yapım

MYRA

Koordinasyon

Engin Doğan

Yayın Kimliği Tasarımı

Alper San

Sayfa Tasarımı

Serhan Baykara

İstanbul, Ekim 2021

Bu yayına şu şekilde referans veriniz:

Tunca, E., Kesbiç, K. ve Gencer, E., G. (2021). Eğitim izleme raporu 2021: Öğrenciler ve eğitime erişim. **Eğitim Reformu Girişimi**.
<https://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2021-ogrenciler-ve-egitime-erisim/>

ERG EĞİTİM
REFORMU
GİRİŞİMİ | EĞİTİM
GÖZLEMEVİ

Bankalar Cad. Minerva Han
No: 2 Kat: 5 Karaköy 34425 İstanbul

T +90 (212) 292 05 42
F +90 (212) 292 02 95

www.egitimreformugirisimi.org